Sharah
Arkaan-e-Imaan

Musannif
Shaikh Saaleh al Uthaimeen

Urdu Tarjuma
Shaikh Kifayatullah Sanabili

Translitrator
Rehan Syed Barey

Contents

Translitrators Note:....1

Kalimat-ul-Mutarjim: 3

Muqaddama az Muallif....10

Deen-e-Islam....11

Arkaan-e-Islam....15

Aqida-e-Islam Ki Buniyaade'n - Arkaan-e-Imaan....18

Pehla Rukn: Allah Par Imaan....20

- Awwal: Allah Ta'ala Ke Wujood Par Imaan: 20
  - Wujood-e-Baari Ta'ala par Fitri Daleel: 20
  - Wujood-e-Baari Ta'ala par Aqali Daleel: 20
  - Wujood-e-Baari Ta'ala par Sharai Daleel: 23
  - Wujood-e-Baari Ta'ala par Hissi Daleel: 23
- Duwwam: Allah Ta'ala Ki Ruboobiyat Par Imaan 27
- Suwwam: Allah Ta'ala Ki Uloohiyat Par Imaan:....29
  - Chaarum: Allah Ta'ala Ke Asma-o-Sifaat Par Imaan:....33

Doosra Rukn: Farishto'n Par Imaan 37

- Awwal: Unke Wujood Par Imaan: 37
- Duwam: Unke Asma Par Imaan:....37
- Suwam: Unki Sifaat Par Imaan: 37
- Chahaarum: Unke Afaal (افعال) Par Imaan: 38

Munkireen-e-Malaaeka Aur Unka Rad....40

Teesra Rukn: (Asmaani) Kitaabo'n Par Imaan....42

- Awwal: Unke Munazzal Min Allah Hone Par Imaan: 42
- Duwwam: Unke Asma (Naamo'n) Par Imaan:....42
- Suwwam: Unke Sahih Baato'n Par Bazariya-e-Tasdeeq Imaan:....42
- Chahaarum: Unke Ghair Mansooq Ahkaam Par Bazariya-e-Amal Imaan: 43

Chautha Rukn: Rasoolo'n Par Imaan....44

Rusul (Rasoolo'n) Ka Mafhoom:.....44
Awwal: Unki Sadaaqat Par Imaan: 47
Duwwam: Unke Asmaa Par Imaan:.....48
Suwwam: Unke Waaqiaat Par Imaan:.....48
Chahaarum: Apne Nahi Ki Shariyam Par Imaan: 49
Munkireen-e-Risaalat Aur Inka Rad 49
Paachwaa'n Rukn: Aakhirat Ke Din Par Imaan 51
Awwal: Baas (بَعْث) Par Imaan: 51
Duwwam: Hisaab Aur Badle Par Imaan:.....52
Suwam: Jannat Aur Jahannam Par Imaan:.....55
Marne Ke Baad Pesh Aane Waale Umoor.....56
Munkireen-e-Baas (بَعْث) Ka Eteraaz Aur Uska Jawab 60
Munkireen-e-Azaab-o-Nemat-e-Qabr Aur Unke Rad.....65
Chatta Rukn: Taqdeer Par Imaan 69
Awwal: Allah Ke Ilm Maa Kaana Wama Yakoon Par Imaan: 69
Duwam: Lauh-e-Mahfooz Par Imaan: 69
Suwwam: Allah Ki Mashiyyat Par Imaan:.....70
Chaharum: Allah Ki Khaaliqiyat Par Imaan:.....70
Ikhtiyaari Afaal Mein Bando'n Ki Mashiyyat 71
Gunaaho'n Par Taqdeer Se Ehtijaaj Durust Nahi 72
Taqdeer Par Imaan Laane Ke Fawaaed: 77
Taqdeer Ke Silsile Mein Do (2) Gumrah Firqe 78
Islami Aqaaed Ke Ahdaaf-o-Maqaasid 80

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

Translitrators Note:

إِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰه، نَحْمَدُهُ، وَنَسْتَعِيْنُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَه ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَه ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَّا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ. اَمَّا بَعْدُ:

Allah Tabaarak wa Ta'ala ki hamd-o-sana ke baad Imam ul Ambiya war Rusul, Khaatam ul Mursaleen Janab Muhammad-ur-Rasool Allah (s) par durood-o-salaam ho, jinhe'n Allah Ta'ala ne poori insaaniyat ke liye haadi aur rehnuma bana kar maboos farmaya.

Deen e Islam mein deeni taaleem haasil karne ki ehmiyat ke bawujood musalmano ka deeni ilm se taalluq aur waasta bahut kamzor hai. Khusoosan aqaaed aur imaan ke muaamale mein aksar musalman kamzor aur laa-ilm hain.

Shaikh Saaleh-al-Uthaimeen *(rahimahullah)* ne bade hi aam-faham andaaz mein ye kitaab likhi jo arab qaaraeen mein bahut mashoor hui. Aur Shaikh Abul Fauzan Kifayatullah Sanabili *(hafizahullah)* ne us kitab ka arbi tarjuma kar diya. Allah dono ulama ikraam ko jaza e khair ataa farmaae. Aameen.

Is kitab ka roman transliteration kuch saal pehle hi mukammal ho chuka tha aur download ke liye available bhi thi, par transliteration mein kuch kami thi, mushkil alfaaz ka mafhoom bhi nahi tha. Is kitaab mein urdu kitab mein maujood typing mistakes ko sahi karne ke alaawa, mushkil alfaaz ka aasaan mafhoom bhi shaamil kiya gaya hai.

Pehla version A4 format mein that tha, is kitab ko mobile mein aasaani ke saath padhne ke liye A5 format mein draft kiya gaya hai.

Is kitaab mein maujood tamaam Quran ki ayaat ko https://quranwbw.com/ se copy kiya gaya hai. Arbi ahadees, aqwaal, aasaar ko asal urdu pdf (dono editions) ko dekh kar type kiya gaya hai. Double-check karne ke bawujood bashari taqaze ki wajah se agar kaheen ghalati nazar aajaae ya is roman transliteration ke mutaalliq koi

mashwara ho to neeche maujood email par contact keejiye. rehan.hse@live.com

Isi tarah mazeed roman script mein islami kutub free mein download karne ke liye neeche maujood link par click keejiye.

https://archive.org/details/@rehan_syed_barey

Aapse darkhwaast hai ke is kitaab ko padhne ke baad doosro'n ke saath sawaab-e-jaariya ki niyyat se zaroor share keejiye.

Aakhir mein Allah se dua-go hoo'n is koshish ko qubool kare, duniya-o-aakhirat mein iska behtar badla ataa farmae aur ise ham sab ki najaat ka sabab banaae. Aameen

وَصَلَّى اللهُ عَلٰى نَبِيِّنَا مُحَمَّد وَاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَسَلَّم.

Duaao'n ka taalib,

Rehan Syed Barey

Riyadh, Saudi Arabia
August 12, 2024 – 8 Safar 1446.

Kalimat-ul-Mutarjim:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْاَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِيْنَ، اَمَّا بَعْدُ!

Allah ke Rasool ﷺ ki khidmat mein sahabi-e-rasool Sufyan bin Abdullah as Saqafi haazir hue aur arz kiya: "*Aye Allah ke Rasool ﷺ! Islam se mutaalliq mujhko aesi baat batlaaiye ke jis par agar main amal-paera ho jaau'n to sirf wohi meri najaat ke liye kaafi ho*". Rasool-e-Akram ﷺ ne irshad farmaya:

Kaho yaane "Allah par imaan laaya", phir isi par dat jaao.

آمنت بالله ثم استقم.

(Sahih Muslim: Kitaab-ul-Imaan H38)

Beshak Islam ke jumla mmutaalabaat ki talkhees[1] agar ham kisi ek lafz mein kar sakte hain to wo "*Imaan*" hi hai. Imaan jaha'n ek taraf apne jumla arkaan[2] par aqida-o-yaqeen ka naam hai, wahee'n doosri taraf ye amaal-e-saaleha ko bhi shaamil hai. Arkaan-e-Imaan baghair amaal-e-saaleha ke be-kaar hai aur amaal-e-saaleha baghair arkaan-e-imaan par aqida-o-yaqeen ke kuch sood-mand[3] nahi ho sakta. Yehi wajah hai ke Rasool-e-Akram ﷺ ne saail[4] ke saamne "*Imaan*" keh kar use poore islam ka mukallaf[5] bana diya.

Ghaur kare'n! Hadees mein "*Islam*" ke naam par sawaal hua "قل لی فی الاسلام قولاً" aur jawab "*Imaan*" ke naam par saadir hota hai "قل آمنت بالله ثم التقم" is hadees mein is baat ka waazeh suboot maujood hai ke imaan-o-amal sab ek hi cheez hai. Lekin afsos hai ke raae-parasto'n ki jamat ne is haqiqat ko maanne se inkaar kar diya. Aur sirf is baat par iktifa[6] kar baithe ke imaan faqat tasdeeq[7] ka naam hai, amal ka usse koi taalluq nahi.

Jin hazraat ne imaan mein kami-o-beshi ka inkaar kiya hai unke saamne

---

[1] T: (تَلْخِيص) Khulaasa, khulaasa karna, abridgment, synopsis [RKT]
[2] T: (اَرْكان) Faraaiz o waajibaat, pillars, essentials, components [RKT]
[3] T: (سُود مَنْد) Faaeda dene waala, faaedamand, nafa-bakhsh, profitable, beneficial [RKT]
[4] T: (سائِل) Daryaaft karne waala, poochne waala [RKT]
[5] T: (مُكَلَّف) Paaband, jis ke zimme koi farz aaed ya waajib ho [RKT]
[6] T: (اِكْتِفا) Kifaayat, qanaa-at, kaafi [RKT]
[7] T: (تَصْدِيق) Saheeh hone ki taaeed, affirmation, conformation [RKT]

dar-asal ye falsafa kaar-farma[1] hai ke imaan tasdeeq ka naam hai aur agar tasdeeq mein kami waaqe hui to goya kufr laazim aaya, phir imaan kaha'n baaqi raha?

Maulana Abul Kalaam Azad رحمۃ اللہ علیہ is ishkaal ko door farmate hue likhte hain: "*Nafs tasdeeq mein sab baraabar hain, kaefiyat-o-yaqeen mein tafaawut[2] hai*". (Tarjuman-ul-Quran Surah Anfal: P159)

Lihaaza jab ham ye kehte hain ke imaan mein kami-o-ziyaadati hoti hai to hamara maqsood ye nahi hota ke hamari tasdeeq mein kami-o-ziyaadati hoti hai, balke kami-o-ziyaadati us tasdeeq ki kaefiyat-o-yaqeen mein waaqe hoti hai. Tasdeeq hamne bhi ki hai, taabaeen-e-azzaam رحمہم اللہ ne bhi kif hai, Sahaba Ikram رضی اللہ عنہم ne bhi ki hai, Ambiya علیہم السلام ne bhi ki hai. Magar jo kaefiyat-o-yaqeen Ambiya-o-Sahaba Ikraam ke yaha'n hai, Taabaeen-e-Azzaam ki tasdeeq us kaefiyat ki maalik nahi. Hamare aslaaf ki tasdeeq ka haal kuch aur tha aur hamari tasdeeq ki haalat kuch aur hai. Al-maqsood[3] tasdeeq mein sab baraabar hain. Tafaawut, kaefiyat-o-yaqeen mein hai.

Imaan mein kami-o-ziyaadati ke munkireen ki ek pareshani ye bhi hai ke wo amaal-e-saaleha ko imaan se khaarij maante hain aur kehte hain kami-o-ziyaadati "*Aamaal*" mein ho sakti hai "*Imaan*" mein nahi. Halaanke agar amaal-e-saaleha ko imaan se khaarij hi maan liya jaae jab bhi is baat ka daawa nahi kiya jaa sakta ke sabka imaan masaawi[4] hai.

Bhala batlaaiye, jo Allah se ham-kalaam hua ho, jiski Allah se mulaqaat ho, jisne jannat-o-dozakh ki ziyaarat ki ho aur jisne un saari cheezo'n ko mahez suna ho, yaa jisne unhee'n cheezo'n ko ummatiyo'n se suna ho, kya un sabka imaan yaksaa'n ho sakta hai? Hargiz nahi. Fitrat ki zuban hamesha se kehti chali aati hai "ليس الخبر كالمعاينة" *ya shaneeda ke bod maanand-deedah* (شَنِيدَه کے بُوَد مانِند دِيدَه) Yaane Suna hua dekhe

[1] T: (کار فَزما) Asar-andaaz, muassir [RKT]
[2] T: (تَفاوُت) Farq, imtiyaz [RKT]
[3] T: (المقصود) Muraad, matlab [RSB]
[4] T: (مُساوی) (Darje, haalat, ya khusoosiyat waghaira mein) baraabar, yaksaa'n, ham-sar [RKT]

hue ke baraabar kaese ho sakta hai? Haqiqat ye hai ke Allah ke wujood par jo yaqeen-e-kaamil Rasool-e-Akram ﷺ ko haasil hai, wo ek aam musalman ko qatan haasil nahi. Rasool-e-Akram ﷺ ne Allah Ta'ala se mulaqaat ki hai, Allah se baat ki hai. Aap ﷺ ka imaan "*Imaan-bish-Shaadah*" hai aur hamara imaan "*Imaan-bil-Ghaeb*" hai. "*Imaan-bish-Shaadah*" aur "*Imaan-bil-Ghaeb*" dono hargiz baraabar nahi ho sakte.

Ek shakhs kahe ke: "*Main is baat ki "taaqat" rakhta hoo'n ke is mushkil kaam ko anjaam de sakoo'n*", mumkin hai ke hame'n uski "*taaqat*" par yaqeen aajaae. Magar doosra aadmi hamare saamne koi mushkil se mushkil kaam karke dikhaade, phir kahe ke: "*Mere andar is mushkil kaam karne ki "taaqat" hai*". To uski "*taaqat*" par hamare yaqeen ki kaefiyat kuch aur hogi.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِیْ كَیْفَ تُحْیِ الْمَوْتٰی ؕ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ ؕ قَالَ بَلٰی وَلٰكِنْ لِّیَطْمَىِٕنَّ قَلْبِیْ.
(Surah-al-Baqara: 260)

Aur Jab Ibrahim ﷺ Ne Kaha Ke Aye Mere Parwardigar! Mujhe Dikha Tu Murdo'n Ko Kis Tarah Zinda Karega? (janaab-e-Baari Ta'ala) ne farmaya: Kya Tumhe'n Imaan Nahi? Jawab Diya: Imaan To Hai, Lekin Mere dil Ki Taskeen Ho Jaae

قَالَ سَعِیْدُ بنُ جَبَیْرأی لِیزْدَاد یقینی.

Saeed bin Jubair kehte hain ke: "M*ere dil ki taskeen ho jaae*" iska matlab hai mere "*imaan-o-yaqeen*" mein "*ziyaadati*" ho jaae. (Tafseer at Tabari : ط هجر V4 P631 (sanad Sahih))

Isi tarah agar hamare saamne kisi hasti ki haerat-angez "*taaqat*" par naa-qaabil-e-inkaar dalaael aur nishaniya'n pesh ki gaee'n, to ham zaroor us haerat-angez "*taaqat*" par yaqeen kar le'nge. Ab agar ham kabhi un dalaael ko nazar-andaaz karke faqat usi taaqat ka zikr kare'n, to hamara yaqeen zaael na hoga. Magar jab un dalaael-o-baraheen aur na-qaabil-e-inkaar nishaniyo'n ko saamne laakar phir us "*taaqat*" ka tasawwur kare'n to daree'n-soorat[1] hamare yaqeen ki kaefiyat kuch aur hogi.

[1] T: (دَرِیں صورت) Is haalat mein, is soorat mein [RSB]

Momino Ki Shaan To Ye Hai Ke Jab Allah Ka Zikr Kiya Jaata Hai To Unke Dil Dahal Jaate[1] Hain Aur Jab Uski Ayate'n Padhkar Sunaai Jaati Hain To Unke Imaan Ko Aur "Ziyaada" Kar Deti Hain.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا.

(Surah-al-Anfaal: 2)

Maulana Abul Kalaam Azaad is aayat ki tafseer mein likhte hain: "*Ye aayat is baab mein qaate*[2] *hai ke quran ke nazdeek imaan ki har haalat yaksaa'n nahi. Wo ghat-ta bhi hai aur badhta bhi hai, nafs-e-tasdeeq ke lihaaz se sab baraabar hain. Kaefiyat-o-yaqeen mein tafaawut hai. Pas* 'الایمان لا یزید ولا ینقص' *waali baat chal nahi sakti*". (Tarjuman-ul-Quran Surah Anfal 8: 2)

Al-gharz ye ke agar aamaal ko imaan se khaarij maana jaae jab bhi ye kehne ki gunjaaish nahi hai ke tamaam momino ke imaan mein tafaawut nahi, lekin haqiqat ye hai ke kitaab-o-sunnat mein amaal-e-saaleha ko bhi saraahatan[3] "*Imaan*" kaha gaya hai.

Ab to koi ishkaal[4] baaqi hi nahi raha, kyounke aamaal mein kami-o-beshi se kisko inkaar ho sakta hai. Lihaaza jam aamaal mein kami-o-beshi musallam[5] hai, to natijatan imaan mein bhi kami-o-beshi naaguzeer[6] hai. Kyounke "*amaal-e-saaleha*" bhi haqiqat mein imaan hi hai. Aur yehi wo cheez hai jisse ek musalman aur ek shaetaan ke darmiyan tafreeq[7] hoti hai. Warna shaetaan ne kabhi kisi rukn-e-imaani ka inkaar nahi kiya. Bhala batlaaiye! Kya shaetaan-e-laeen ne Allah ke wujood ka inkaar kiya? Kya wo kisi rasool ki risaalat ka munkir hua? Kya usne kisi asmaani kitaab ki takzeeb ki? Kya use farishto'n ke wujood se inkaar hai, kya wo aakhirat ke din par yaqeen nahi rakhta? Kya wo qazaa-o-qadar ko tasleem nahi karta.

---

[1] T: (دَہَل جانا) Darna, khaufzada hona, kapkapi taari hona, larazna [RKT]
[2] T: (قَاطِعْ) Kaatne waala, qata karne waala, radd karne waala, faisla-kun [RKT]
[3] T: (صَراحَت) Tasreeh, wazaahat, tashreeh [RKT])
[4] T: (اِشْکال) Diqqat, dushwaari [RKT]
[5] T: Poora, kaamil, durust, tasleem kiya gaya [FL]
[6] T: (ناگُزِیر) Laazim, zaroori [RKT]
[7] T: (تَفْرِیق) Farq, tameez [FL]

Fil-haqiqat arkaan-e-imaan ka koi rukn aesa nahi jisse shaetaan ko inkaar ho, balke shaetaan aur musalman ke darmiyan farq karne waali koi shae hai to wo "*amal-e-saaleh*" hi hai. Wo khatarnaak ghalati jiske irtikaab[1] se shaetaan kaafir thehra, kisi rukn-e-imaan ka inkaar nahi. Balke hukum-e-Ilaahi ki nafarmaani thi. Ba-alfaaz-e-deegar "*amal-e-saaleh*" ka fuqdaan[2] tha.

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ.

Aur Jab Ham Ne Farishto'n Se Kaha Ke Aadam Ko Sajda Karo To Iblees Ke Siwa Sab Ne Sajda Kiya, Usne Inkaar Kiya Aur Takabbur Kiya Aur Wo Kaafiro'n Mein Ho Gaya. (Surah-al-Baqara: 34)

"*Amal-e-Saaleh*" ka taalluq imaan se kis tarah hai is cheez ko alaa sabeel-ul-misaal[3] you'n samajhna chaahiye ke imaan ba-manzila[4] ek jism hai, jis tarah jism ke mukhtalif aazaa[5] hote hain, usi tarah imaan ke bhi mukhtalif arkaan hain, jinka majmua imaan kehlaata hai. Neez jis tarah jism ke baqaa[6] ke liye musalsal ghiza ki zaroorat hoti hai aur baghair daaimi ghiza ke jism zinda-o-mehfooz nahi reh sakta. Theek usi tarah imaan ke tahaffuz ke liye bhi amal-e-saaleh ka tasalsul naaguzeer hai. Aamaal-e-saaleha ke baghair imaan be-aenihi[7] usi tarah khatam ho jaata hai jis tarah husool-e-ghiza ke baghair insani jism baaqi nahi rehta.

Iski tamseel se ye baat kis qadar waazeh ho gai ke imaan mein kami-o-ziyaadati ka wuqoo naaguzeer hai aur uska daar-o-madaar "*amal-e-saaleh*" par hai. Jis tarah acchi aur mutawaatir ghiza[8] ke istemaal se jism tar-o-taaza aur sahih-o-saalim rehta hai aur jis qadar ghiza mein kami waaqe hoti hai usi ke ba-qadar jism ki sehat-o-tandrusti bhi

[1] T: (اِرْتِكاب) Kisi kaam ko shuru karna, koi kaam karna [RKT]
[2] T: Khaatma, gumm hona, kisi cheez ka na hona [RKT]
[3] T: (على سبيل المثال) Misaal ke taur par [RSB]
[4] T: (بَمَنْزِلَه) Darja ya manzilat mein baraabar [RKT]
[5] T: (اَعْضا) Insaan ya haewaan ke jism ke hisse [RKT]
[6] T: (بَقا) Zindagi, wujood, dawaam, hifaazat, salaamati [RKT]
[7] T: (بِعَينِهٖ) Hoo-bahoo, bilkul, waisa hi [RKT]
[8] T: (غِذا) Khaane ki cheez jisse badan ki parwarish hoti hai, khaana [RKT]

mafqood[1] hoti hai. Theek usi tarah "*amal-e-saaleh*" bhi "*imaan*" mein ziyaadati ka baais hota hai aur aamaal-e-saaleha ki kotaahi imaan ko kamzor-o-laaghar kar deti hai.

Al-gharz imaan ek jism-o-qaalib[2] ki tarah hai aur aamaal-e-saaleha uske liye ghiza ki haesiyat rakhte hain, lihaaza dono ka aapas mein choli daaman ka saath hai.

Ab agar koi shakhs imaan ke tamaam arkaan par kama-haqqahu aqida rakhta hai aur kitaab-o-sunnat se saabit-shuda aamaal-e-saaleha ko theek-theek bajaa-laata hai to haqiqat mein yehi shakhs is baat ka daawa kar sakta hai, 'آمنت بالله' main momin hoo'n aur aese hi shakhs par quran ki ye ayat muntabiq[3] ho sakti hai:

وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ.

Aur Tum Hi Sabse Sar-buland Rahoge, Agar Tum Pakke Sacche Momin Ho.
(Surah Aale Imran: 139)

Lekin afsos ka muqaam hai, aaj hamare andar aamaal-e-saaleha ka wujood to dar-kinaar, arkaan-e-imaan ka tasawwur bhi mafqood hai. Hamare imaani tasawwur ki hadd yehi hai ke ek an-dekhi hasti Khaaliq-e-Kaainaat hai, ham yske bande hain aur bas! Iske alaawa farishto'n ki haqiqat, rasoolo'n ki sadaaqat, kitaabo'n ka nuzool, taqdeer ka muaamala aur aakhirat ka din, in sab cheezo'n ka tasawwur bhi hamare zehno'n se koso'n door hai. Che-jaaeke[4] unke taqaazo'n ko bhi poora karne ki koshish ki jaae. Zaroorat is baat ki hai ke ham khwaab-e-ghaflat se bedaar ho'n aur apne imaan-o-amal ki islaah kare'n. Taake duniya-o-aakhirat ki kamyabiyo'n se ham-kinaar ho sake'n.

Zer-e-nazar kitaab asr-e-haazir ke naamwar mohaqqiq Allama Muhammad bin Saaleh al Uthaimeen ki tasneef-karda hai. Is mein Allama Mausoof ne intihaai mukhtasar andaaz mein imaan ke jumla arkaan ki tashreeh ke saath-saath unke fawaaed ko bhi bayan kar diya

[1] T: (مَفقُود) Khoya hua, ghaayab, gum-shuda [RKT]
[2] T: Saancha, dhaancha, jism, shakl-o-soorat [RKT]
[3] T: (مُنطَبِق) Chaspaa'n muwaafiq hona [RKT]
[4] T: (چه جائیکه) let alone that, ke alaawa [RSB]

hai, kisi rukn par baatil-parasto'n ki jaanib se agar eterazaat hue hain to aql, shariyat his aur waaqia ki raushni mein unka dandaan-e-shikan jawab[1] diya hai.

In sha Allah, is kitaab ke mutaala-a se hamare andar imaan-e-kaamil ka tasawwur paeda hoga aur uske taqaazo'n par amal-paera hone ki raah hamwaar hogi, bila-shubha ye kitaab har khaas-o-aam ke liye yaksaa'n mufeed hai.

Asal kitaab mein baaz muqaamaat par ek hi mauzoo se mutaalliq tamaam gosho'n[2] ka ahaata karte hue taweel guftagu hui hai, waha'n is jaesi deegar jagho'n par hamne apni taraf se unwanaat qaaem kar diye hain, taake baat samajhne mein asaani ho. Asal kitaab mein qurani ayaat-o-ahadees ke hawaale nahi the, tarjuma mein hamne ye kami poori kardi hai. Qurani ayaat ka tarjuma umooman Tafseer Ahsan-ul-Bayan se maakhuz[3] hai. Baaz muqaamaat par tashreehi hawaashi[4] hain, ye mutarjim ka apna izaafa hai.

Agar ahle ilm ki nazar se ye kitaab guzre aur wo isme maujood ghalatiyo'n se aagaah ho'n to hame'n muttala kare'n, ham unke be-had shukr-guzaar ho'nge.

Rabbul Aalameen! Na-cheez ki is khidmat ko qubool farmae aur kitaab ke musannif-o-naashireen ko ajar-e-jazeel ataa farmae. Ameen.

Kifayatullah Sanabali

7th Moharram 1426h – Feb 16th, 2005

[1] T: (دَنْدانِ شِکَن جَواب) Aesa jawaab ke jiska jawaab na ban pade, mu-tod jawaab [RKT]
[2] T: (گوشَہ) Rukh, pehlu, jaanib, simt, taraf, angle [RKT]
[3] T: (ماخُوذ) Akhaz kiya hua, jo cheez kaheen se li gai ho, liya gaya [RKT]
[4] T: (حَواشی) Sharah ya hawaale jo kisi kitab ke matan se baahar ya alag se likhe jaae'n, footnotes [RKT]

Muqaddama az Muallif

إِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰه، نَحْمَدُهُ، وَنَسْتَعِيْنُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَ نَتُوْبُ إِلَيْه، وَنَعُوْذُ بِاللهِ مِنْ شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلَا مُضِلَّ لَه ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَه، وَأَشْهَدُ أَنْ لَّا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ وصَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم وَعَلٰى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَمَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانِ وَتَسْلِيْما، اَمَّا بَعْدُ:

Bila-shubha ilm-e-tauheed qadr-o-manzilat ke lihaaz se tamaam uloom se afzal-o-ashraf aur zaroorat ke lihaaz se sabse ahem hai. Kyounke iska taalluq Allah Tabaarak wa Ta'ala ki zaat, uske asma-o-sifaat aur bando'n par uske huqooq se hai. Neez ye Allah ki maarifat ka zariya aur uske bataae hue ahkaam-o-qawaneen ki buniyaad hai. Yehi wajah hai ke tamaam Ambiya-o-Rusul (Aimma Arba) ne isi tauheed ki taraf dawat di hai. Allah ka farmaan hai:

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ.

Hamne Aapse Pehle Koi Aisa Rasool Nahi Bheja, Jis Par Is Baat Ki Wahee Na Ki Ho, Ke Mere Alaawa Koi Maabood-e-bar-haq Nahi, Is Liye Sirf Meri Hi Bandagi Karo. (Surah-al- Ambiya: 25)

Allah Rabbul Izzat ne khud apni wahdaaniyat ki gawaahi di hai, isi tarah farishto'n aur ahle ilm ne bhi iski shahadat di hai. Farmaan-e-Baari Ta'ala hai:

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ ؕ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ.

Allah, Farishto'n Aur Ahle Ilm Ne Is Baat Ki Gawaahi Aashkaar Kardi Ke Allah Ke Siwa Koi Maabood-e-Bbr-haq Nahi, Wo Adl Qaaem Rakhne Waala Hai, Waaqai Koi Maabood-e-haqeeqi Nahi, Magar Wohi Taaqat-o-hikmat Waala. (Surah Aale Imran 3: 18)

Lihaaza jab tauheed ka ye muqaam-o-martaba hai to har musalman par waajib hai ke usko seekhe-sikhaae, usko samjhe aur us par yaqeen kare, taake apne deen ki imaarat ko mazboot, mohkam, durust, sahih aur umda buniyaad par qaaem kar sake aur hamesha uske samaraat-o-nataaej[1] se saadat-mand[1] hota rahe.

[1] T: (نَتائِج) Anjaam, kisi kaam ka aakhir, results, consequences [RKT]

Deen-e-Islam

Deen-e-Islam se muraad wo deen hai jiske saath Allah Rabbul Izzat ne Muhammad ﷺ ko mab-oos farmaya, Allah Tabaarak wa Ta'ala ne is deen ke zariye tamaam adiyaan ko mansookh kar diya aur apne bando'n ke liye ise mukammal kar diya, phir un par apni nemat ka itmaam karte hue isi deen ko unke liye pasand farmaya. Lihaaza ab iske alaawa aur kisi ka deen qatan qaabil-e-qubool nahi. Allah Ta'ala farmata hai:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ ؕ
(Surah-al-Ahzaab: 70)

(logo'n) Muhammad ﷺ Tum Mardo'n Mein Se Kisi Ke Baap Nahi Hain, Balke Sirf Allah Ke Rasool Aur Nabiyo'n Ke Silsila Ko Khatam Karne Waale Hain.

Mazeed farmaya:

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا ؕ

Aaj Ke Din Maine Tumhare Liye Tumhara Deen Mukammal Kar Diya Hai Aur Tum Par Apna Inaam Poora Kar Diya Hai Aur Tumhare Liye Deen-e-Islam Ko Pasand Kar Liya Hai. (Surah-al-Maaida: 3)

Ek doosri jagah farmaya:

إِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ.

Bila-shubha Deen Allah Ke Nazdeek Islam Hi Hai. (Surah Aale Imran 3: 19)

Ek aur muqaam par farmaya:

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِيْنَ.

Aur Jo Koi Islam Ke Siwa Aur Deen Talaash Karega To Wo Deen Kabhi Qubool Nahi Kiya Jaaega Aur Aakhirat Mein Wo Khasara Uthaane Waalo'n Mein Hoga. (Surah Aale Imran 3: 85)

Allah Rabbul Aalameen ne tamaam insano par waajib qaraar diya hai ke Allah Rabbul Izzat ke is deen ko qubool kare'n. Muhammad ﷺ ko mukhaatib karte hue Allah Ta'ala farmata hai:

---

[1] T: (سَعادَت مَنْد) Nek-bakht, wafadaar, khidmat-guzaar, farmabardaar [RKT]

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ.

(Surah-al-Aaraaf 7: 158)

(Aye Nabi) Aap Keh Deejiye Ke (aye logo) Beshak Main Tum Sabki Taraf Allah Ka Bheja Hua Aaya Hoo'n, Us Allah Ka Jiski Baadshahat Tamaam Aasmaano Aur Zameen Mein Hai. Us Allah Ke Alaawa Koi Maabood Nahi, Wohi Jilaata Hai, Wohi Maarta Hai, Is Liye Us Par Imaan Le Aao Aur Uske Nabi-e-ummi Par Bhi, Jo-ke Allah Ta'ala Par Aur Uske Kalimaat Par Imaan Rakhte Hain Unki Paerawi Karlo, Tum Raah-e-raast Par Aajaaoge.

Sahih Muslim mein Abu Huraira ﷺ se marwi hai, wo kehte hain ke: "*Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya:*"

وَالَّذِىْ نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لاَ يَسْمَعُ بِى أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ يَهُوْدِيٌّ وَلاَ نَصْرَانِىٌّ ثُمَّ يَمُوْتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِىْ أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَّا كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ.

"*Qasam hai us zaat ki, jiske haath mein meri jaan hai, is ummat ka koi bhi yahoodi ya nasraani jo mere mutaalliq sun le, uske baad meri risaalat par imaan na laae aur mar jaae to wo dozakhiyo'n mein se hoga*".
(Sahih Muslim: Kitaab-ul-Imaan: H153)

Risalat par imaan laane ka taqaaza ye hai ke Rasool-e-Akram ﷺ ki laai hui shariyat ki tasdeeq karne ke saath-saath use qubool aur tasleem bhi kiya jaae, mahez uski tasdeeq kar dena hi kaafi nahi hai. Yehi wajah hai ke Abu Taalib Rasool Allah ﷺ ki laai hui shariyat ki tasdeeq karte the aur ye gawaahi dete the ke islam tamaam adiyaan mein sabse behtar hai, lekin uske bawajood bhi unhe'n momin qaraar nahi diya gaya.

Deen-e-islam un jumla masaaleh[1] ko shaamil hai, jo saabiqa adiyaan mein maujood the, lekin isme imtiyazi khusoosiayat ye hai ke har zamaan-o-makaan aur har qaum ke liye durust-o-munaasib hai. Allah

[1] T: (مَصالِح) Wo baate'n ya maamle jin se bhalaai ho, nekiyaa'n [RKT]

Tabaarak wa Ta'ala apne Rasool ﷺ ko mukhaatib karte hue farmata hai:

وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ.

Aye Nabi Muhammad ﷺ Hamne Tumhari Taraf Sacchai Ke Saath Ye Kitaab Naazil Ki Hai Jo Pehle Se Maujood-shuda Kitaabo'n Ki Tasdeeq Karne Waali Aur Unki Muhaafiz Hai.

(Surah-al-Maaida 5: 48)

Deen-e-Islam ke har zamaan-o-makaan aur qaum-o-millat ke liye munaasib-o-durust hone ka matlab ye hai ke is deen par amal karne se kisi bhi zamaan-o-makaan mein qaum ke mafaad[1] ka fuqdaan[2] nahi ho sakta, balke is par amal-paera hone hi se qaumi-mafaad ki husulyaabi[3] mumkin hai. Iska ye matlab hargiz nahi hai ke deen-e-islam mein har zamaan-o-makaan aur har qaum ke lihaaz se radd-o-badal ki gunjaaish hai, jaesa ke aaj baaz (raushan-khayal[4]) log kaha karte hain, Allah unhe'n hidayat de.

Deen-e-islam wo haq deen hai jo qaum bhi kama-haqqahu ise apnaaegi Allah Tabaarak wa Ta'ala uski madad karega aur use uske aghyaar[5] par ghaalib kar dega, Allah Ta'ala farmata hai:

هُوَ الَّذِيْٓ اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ بِالْهُدٰى وَدِيْنِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهٗ عَلَى الدِّيْنِ كُلِّهٖ ۙ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُوْنَ

Wohi Hai Jisne Apne Rasool Ko Hidayat Aur Sacche Deen Ke Saath Bheja, Taake Us Deen Ko Tamaam (khud-saakhta) Deeno'n Par Ghaalib Karde, Gar-che Mushriko'n Ko Ye Baat Buri Lage.

(Surah-at-Tauba 9: 33)

Neez farmaya:

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ

Tum Mein Se Jo Log Imaan Laae Aur Nek Amal Kiye, Unse Allah Ka Waada Hai Ke

[1] T: Faaeda, nafaa, bhalaai [RKT]
[2] T: Khaatma, gumm hona, kisi cheez ka na hona [RKT]
[3] T: (حصولیابی) Haasil karna [RSB]
[4] T: (رَوشَن خَیال) Jo jadeed khayalaat ko qubool karne ko taiyyaar ho [RKT]. Lekin yahan un musalmano ki taraf ishaara hai jo islami taalimaat aur ahkamaat ko daqyanoosi, puraane zamaane ka aur nai duniyawi taalimaat, science se kam-darja ka samajhte hain [RSB]
[5] T: (اَغْیار) Begaane, mukhalifeen, dushman, paraae [RKT]

وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۪ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِيْنَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا ؕ يَعْبُدُوْنَنِيْ لَا يُشْرِكُوْنَ بِيْ شَيْـًٔا ؕ وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ.

Unhe'n Zameen Mein Khalifa Banaaega, Jis Tarah Unse Pehle Logo'n Ko Khalifa Banaaya Tha Aur Unke Liye Jo Deen Pasand Kar Liya Hai Us Par Unhe'n Jama Dega Aur Unke Khauf-o-khatar Ko Amn-o-Amaan Se Badal Dega. Wo Meri Bandagi Karenge Aur Mere Saath Kisi Ko Shareek Nahi Thehraenge Phir Uske Baad Bhi Jo Kufr Kare'n Wo Faasiq-o-nafarmaan Hain.
(Suran-an-Noor 24: 55)

Deen-e-islam ek aqide aur shriyat ka naam hai aur ye aqida aur shariyat mukammal hai. (Iski talimaat ka khulaasa darj-e-zail hai):

① Allah ko ek maanne ka hukm deta hai aur jhoot se rokta hai.

② Sacchai ka hukm deta hai aur jhoot se rokta hai.

③ Adl❶[1]-o-insaaf ka hukm deta hai aur jor-o-zulm se rokta hai.

④ Amaanato'n ki hifaazat karne ka hukm deta hai aur khiyaanat karne se rokta hai.

⑤ Ifaa-e-ahd[2] ka hukm deta hai aur ahd-shikni-o-ghaddari se rokta hai.

⑥ Waalidaen ke saath husn-e-sulook ka hukm deta hai aur unki nafarmaani se rokta hai.

⑦ Aizza-o-aqaarib[3] ke saath sila-rehmi ka hukm deta hai aur unke saath buraai se rokta hai.

⑧ Padosiyo'n ke saath husn-e-sulook ka hukm deta hai aur unke saath

---

[1] ❶ Ek jaesi cheezo'n ke maabaen barabari qaaem karna aur mukhtalif aur alag-alag cheezo'n ke darmiyan tafreeq karna isi cheez ka naam "adl" hai. Adl se mutlaq* masawaat ka naam hargiz nahi hai, jiska wird baaz musalman karte rehte hain aur kehte hain ke islam masawaat ka deen hai. Kyounke do (2) alag-alag cheezo'n ke darmiyan masawaat qaaem karna saraasar zulm hai. Islam na to aesi taaleem de sakta hai aur na hi aesi taaleem dene waale ki taareef ki ja sakti hai. (Muallif)

* T: (مُطْلَق) Bilkul, qatai, qatan, yaksar [RKT]

[2] T: (اِیْفائُ عہد) Ahd ko poora karna, keeping ones promise [RKT]

[3] T: (اَعِزَّہ) Kumbe ke log, rishtedaar, ahle qaraabat [RKT]

buraai se rokta hai.

Al-gharz ye deen har qism ki khush-akhlaaqi ki taaleem deta hai aur tamaam qism ki badd-akhlaaqi se rokta hai, isi tarah har acche kaam ka hukm deta hai aur har bure kaam se mana karta hai. Allah Ta'ala farmata hai:

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيْتَآئِ ذِى الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْىِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ.

Allah Ta'ala Insaaf, Bhalaai Aur Qaraabat-daaro'n Ke Saath Husn-e-sulook Ka Hukm Deta Hai Aur Be-hayaai, Buraai Aur Zulm-o-jor Ke Kaamo'n Se Rokta Hai. Wo Tumhe'n Nasihat Karta Hai Ke Tum Nasihat Haasil Karo. (Suran-an-Nahl 16: 90)

Arkaan-e-Islam

Islam ka qiyaam jin buniyaado'n par hai unka naam arkaan-e-islam hai aur wo 5 hain jo Ibne Umar ﷺ ki riwayat karda is hadees mein mazkoor hain:

بُنِىَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةٍ، عَلَى أَنْ يُوَحَّدَ اللّٰهُ، (وفى رواية عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰهِ) وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيْتَاءِ الزَّكَاةِ وَصِيَامِ رَمَضَانَ، وَالْحَجِّ، فَقَالَ رَجُلٌ: الْحَجُّ، وَصِيَامُ رَمَضَانَ، قَالَ: لَا، صِيَامُ رَمَضَانَ، وَالْحَجُّ هَكَذَا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya: "*Islam ki buniyaad 5 cheezo'n par hai, Allah ko ek jaanna (aur ek riwayat mein hai: Is baat ki gawaahi dena ke Allah ke alaawa koi maabood nahi aur Muhammad ﷺ uske bande aur uske Rasool hain) aur salah qaaem karna aur zakaat adaa karna aur ramzan ke siyaam rakhna aur hajj karna". Ek aadmi ne (Ibne Umar ﷺ se) kaha: "Hajj karna aur Ramzan ke siyaam rakhna". To ibne Umar ﷺ ne kaha: "Nahi! Siyaam rakhna aur hajj karna, maine aese hi Allah ke Rasool ﷺ se suna hai*.

(Sahih Bukhari: Kitaab-ul-Imaan: 8; Sahih Muslim: Kitaab-ul-Imaan: 16)

Ye hadees Bukhari-o-Muslim ki hai aur alfaaz-e-hadees Sahih Muslim ke hain

① <u>Iqraar-e-Shahadatain</u>:

Allah ke alaawa koi maabood nahi hai aur Muhammad ﷺ Allah ke bande aur Uske rasool hain, ki gawaahi dena, iska matlab ye hai ke aadmi (dil se) is baat ka pukhta yaqeen rakhe aur zuban se is gawaahi ka iqraar kare. Aur us ka yaqeen is darje ka ho ke ye tamaam cheeze'n goya uske mushaahade main hain. Is gawaahi ko sirf ek hi rukn shumaar kiya gaya hai, jabke isme (tauheed-o-risaalat) do (2) cheeze'n shaamil hain. Iski wajah ya to ye hai ke Rasool Allah ﷺ choonke Allah hi ke paegham ko pohonchaane waale hain, is lihaaz se Rasool Allah ﷺ ki uboodiyat-o-risaalat ki gawaahi dena, *Laa Ilaaha Illallah* ki gawaahi dene mein shaamil hai.

Ya phir ye wajah ho sakti hai ke (tauheed-o-risaalat) in dono cheezo'n ki gawaahi hi aamaal ki sehat-o-qubooliyat ki buniyaad hai.

Chunache koi bhi amal us waqt tak qaabil-e-qubool aur sahih nahi ho sakta jab tak ke uske andar khuloos-o-lillahiyat aur Allah ke Rasool ﷺ ki mutaaba-at na paai jaae. Pas ikhlaas-o-lillahiyat ke zariye (لَا إِلٰهَ إِلَّاالله) *Laa Ilaaha Illallah* ki gawaahi mukammal hoti hai aur itaa-at-e-rasool ke zariye (مُحَمَّدً عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ) *Muhammadan Abduhu wa Rasooluhu* ki gawaahi kaamil hoti hai.

Iqraar-e-Shahadatain Ke Fawaaed:

Is azeem gawaahi ka faaeda ye hai ke isse dil-o-zuban ko makhluqaat ki ghulami se azaadi aur ambiya-o-rusul ke alaawa deegar shakhsiyat ki paerawi se najaat milti hai.

② Salah (Namaz):

Makhsoos auqaat-o-kafiyaat mein, makhsoos aamaal-o-afaal ke zariye kamaal-o-istiqaamat ke saath Allah Rabbul Aalameen ki ibaadat karna.

Salah (Namaz) Ke Fawaaed:

Seene ko kushaadgi aur aankho'n ko thandak nasib hoti hai. Neez fawaahish-o-munkaraat se najaat milti hai.

③ Zakaat:

Amwaal-e-zakaat mein nisaab ko pohonchne waale maal mein se ba-

qadr-e-waajib kharch karke Allah ki ibaadat karna.

Zakaat Ke Fawaaed:

Bukhl-o-kanjoosi jaesi badd-khalqi se nafs ki tahaarat haasil ho jaati hai aur islam-o-musalmano ki zaroorato'n ka bhi intezaam ho jaata hai.

④ Saum-e-Ramzan (Ramzan Ke Roze):

Ramzan-ul-Mubarak ke dino'n mein jumla muftiraat-e-saum[1] se ruk kar Allah Rabbul Aalameen ki ibaadat karna.

Saum-e-Ramzan Ke Fawaaed:

Allah Rabbul Aalameen ki khushnoodi haasil karne ke liye khwahishaat-o-lazzaat ko tark karne par nafs ki mashq-o-tarbiyat hoti hai.

⑤ Hajj:

Khaana-e-Kaaba haazir hokar jumla sha-aaer-e-hajj[2] ki baja-aawari ke zariye Allah Rabbul Aalameen ki ibaadat karna.

Hajj Ke Fawaaed:

Jaan-o-Maal ki qurbani pesh karke Allah ki itaa-at-o-farmabardaari karne par nafs ki mashq-o-tarbiyat hoti hai, yehi wajah hai ke hajj ka shumaar jihaad-fee -abeelillah ki ek qism mein hota hai.

Arkaan-e-Islam ke yehi aur is jaise deegar fawaaed hi hain jo ummat-e-muhammadiya mein se ek jamat ko paakiza aur musalman bana dete hain. Jiske afraad Allah Rabbul Aalameen ke deen-e-haq ko qubool karte hain aur insaniyat ko adl-o-insaaf aur sacchai ka dars dete hain.

Kyounke unke maa-siwa[3] islam ke jumla sha-aaer ki durusti[4] ka daar-o-madaar unhi arkaan ki islaah-o-durusti par hai. Ummat ke ahwaal-o-zaroof[5] usi waqt durust ho sakte hain jab ummat ke deeni muamalaat-

[1] T: (مُفطِرات) Roza todne waali baate'n, wo umoor jin se roza toot jaata hai [RKT]
[2] T: (شَعائِر) Ibaadate'n, qurbaniya'n, nishaniya'n aur alaamate'n [RKT]
[3] T: Iske alaawa [Urdn]
[4] T: Accuracy (Rekhta)
[5] T: (احوال و ظروف) Maujooda soorat e haal, circumstances and conditions [RSB]

o-umoor durust ho'n aur jis qadar ummat ke deeni muamalaat mein durusti ka fuqdaan hoga, theek usi ke ba-qadar ummat ke ahwaal-o-zaroof ki durusti bhi maadoom[1] hogi.

Agar kisi shakhs ko mazeed wazaahat matloob ho to use Allah ka ye farmaan padhna chaahiye:

اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا بَيَاتًا وَّهُمْ نَآئِمُوْنَ ﴿٩٧﴾ اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا ضُحًى وَّهُمْ يَلْعَبُوْنَ ﴿٩٨﴾ اَفَاَمِنُوْا مَكْرَ اللّٰهِ ۚ فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٩٩﴾

(Suran-al-Aaraaf 7: 97-99)

Kya Shaher Ke Baashinde Is Baat Se Be-fikr Ho Gae Hain Ke Un Par Hamara Azaab Raato'n-raat Hi Naazil Ho Jaae Aur Wo Sote Hi Rahe'n? Ya Ye Bashindagaan-e-shaher Is Baat Se Be-khauf Ho Gae Hain Ke Un Par Hamara Azaab Din Dahaade Naazil Ho Jaae Aur Wo Khel-kod Mein Mashghool Ho'n? Ya Phir Ye Allah Ki Tadbeero'n Se Mutmaeen Ho Gae Hain? (unhe'n yaad rakhna chaahiye ke) Allah Ki Tadbeero'n Se Wohi Log Mutmaeen Ho Sakte Hain Jo Khasaara Uthaane Waale Hain.

Saath hi aqwaam-e-guzishta[2] ki taareekh par bhi nazar daale, kyounke milal-e-maaziya[3] ki taareekh mein arbaab-e-fikr-o-daanish[4] ke liye ibrat aur ashaab-e-qalb-e-saleem[5] ke liye baseerat ka samaan hai. Wallahul Mustaan[6]

Aqida-e-Islam Ki Buniyaade'n - Arkaan-e-Imaan

Guzishta sutoor mein ye baat aachuki hai ke deen-e-islam ek aqide aur shariyat ka naam hai, ham iske baaz ahkaam ki taraf bhi ishara kar chuke hain. Neez iske un arkaan ka bhi tazkirah ho chuka hai jo iske ahkaam ke liye buniyaadi haesiyat rakhte hain. Jaha'n tak "Islami

[1] T: (مَعْدُوم) Fanaa, ghaayab [RKT]
[2] T: (اقوام گزشتہ) Guzishta/saabiqa/pehli guzri hui qaume'n/ummate'n [RSB]
[3] T: (مِلَلِ مَازِيَہ) Pichli qaume'n/tehzeebe'n [RSB]
[4] T: (اربابِ فِکر و دَانش) Aalim aur daanishwar afraad [RSB]
[5] T: Saaf dil log, jo haq ko baghaer deri ke qubool karne waale [RSB]
[6] T: (وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ) Allah hi madadgaar hai [RSB]

Aqida" ki baat hai to darj-e-zail cheezo'n par imaan laana uski buniyaad hain (jinhe'n *Arkaan-e-Imaan* ke naam se jaana jaata hai)

① Allah Par Imaan.

② Farishto'n Par Imaan.

③ Asmaani Kitaabo'n Par Imaan.

④ Rasoolo'n Par Imaan.

⑤ Yaum-e-aakhirat Par Imaan.

⑥ Taqdeer Ke Khair-o-shar Par Imaan.

Mazkoora aqide par Allah ka kalaam aur Rasool Allah ﷺ ki hadees dono daal[1] hain.

Jaha'n tak *Kalaamullah* ka taalluq hai to Allah Ta'ala farmata hai:

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتٰبِ وَالنَّبِيّٖنَ

Neki Sirf Yehi Nahi Hai Ke Tum Apne Chehro'n Ko Mashriq-o-maghrib Ki Taraf Pher Lo. Balke Neki Dar-asal Ye Hai Ke Aadmi Allah, Yaum-e-aakhirat, Farishto'n, Kitaabullah Aur Nabiyo'n Par Imaan Le Aae. (Surah-al-Baqara 2: 177)

Neez taqdeer ke silsila mein irshad farmaya hai:

اِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنٰهُ بِقَدَرٍ ﴿۴۹﴾ وَمَآ اَمْرُنَآ اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿۵۰﴾

(Surah-al-Qamar 54: 49-50)

Beshak Hamne Har Cheez Ko Ek Muqarrara Andaaze Par Paeda Kiya Hai Aur Hamara Hukm Sirf Ek Dafaa (ka ek kalima) Hi Hota Hai, Jise Aankh Ka Jhapakna.

Rahi Hadees-e-Rasool ﷺ to Allah ke Nabi ﷺ Imaan se mutaalliq Jibrael عليه السلام ka jawab dete hue farmate hain:

الايمان أَنْ تُؤْمِنْ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُولِهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ.

Imaan ye hai ke tum Allah, uske farishto'n, uski kitaabo'n, uske rasoolo'n aur aakhirat ke din par imaan laao, neez taqdeer ke khair-o-shar par imaan laao. (Sahih Muslim: Kitaab-ul-Imaan: 8)

[1] T: Dalaalat karne waala, daleel, hujjat [RKT]

Pehla Rukn: Allah Par Imaan

Allah Ta'ala par imaan laane mein darj-e-zail 4 cheeze'n shaamil hain.

Awwal:	Allah Ta'ala Ke Wujood Par Imaan.
Duwwam:	Allah Ta'ala Ki Ruboobiyat Par Imaan.
Suwwam:	Allah Ta'ala Ki Uloohiyat Par Imaan.
Chaharum:	Allah Ta'ala Ke Asma-o-Sifaat Par Imaan.

Awwal: Allah Ta'ala Ke Wujood Par Imaan:

Allah Ta'ala ke wujood par darj-e-zail 4 cheeze'n dalaalat karti hain:

❶ Fitrat ❷ Aqal ❸ Shariyat ❹ Hiss[1]

Wujood-e-Baari Ta'ala par Fitri Daleel:

Isme koi shak nahi ke har ek makhlooq ki paedaesh uske Khaaliq ki taraf se imaan par hui hai. Qabl-azee'n[2] paedaesh wo kisi bhi maktaba-e-fikr-o-ilm se na-aashna tha aur wo apne us fitri asar se kabhi alag bhi nahi ho sakta, illa ye ke uske dil par koi doosri cheez qaabiz ho jaae aur use us fitrat se pherde. Chunache Rasool-e-Akram ﷺ ka farmaan hai:

مَا مِنْ مَوْلُوْدٍ إِلَّا يُوْلَدُ عَلَى الفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ .يُمَجِّسَانِهِ.

Har bacche ki paedaesh deen-e-fitrat par hoti hai, lekin uske waalidaen use yahoodi, nasraani ya majoosi bana daalte hain. (Sahih Bukhari: Kitaab-ul-Janaaez: H1358)

Wujood-e-Baari Ta'ala par Aqali Daleel:

Duniya ki tamaam tar makhluqaat ke liye ek Khaaliq ka hona zaroori hai, jo ise wujood bakhshe, kyounke ye naamumkin hai ke koi cheez khud apne aapko paeda kar sake neez is baat ka bhi imkaan nahi ke koi cheez khud-ba-khud pazeer ho jaae, ye bhi nahi ho sakta ke makhluqaat apni paedaesh khud kar le'n kyounke koi bhi cheez khud apne aapko kabhi paeda nahi kar sakti kyounke jab wo apne wujood se

[1] T: (حِسّی) (Wo cheez) jo zaahiri hawaas se dariyaaft ho sakey [RKT]
[2] T: (قَبْل اَزِیں) Isse qabl, pehle se, pehle hi [RKT]

qabl khud maadoom[1] thi to phir ek maadoom shae Khaaliq kyoun-kar ho sakti hai.

Aur ye baat bhi mumkin nahi ke makhluqaat ka wujood achaanak ho gaya ho. Kyounke har haadis (nai cheez) ke liye laazim hai ke uska koi na koi mohdas (moojid[2]) ho. Alaawa-baree'n[3] ye kaainaat jo ek anokhe nizaam ke tahat chal rahi hai, jaha'n har jagah ham-aahangi-o-ham-rangi hai asbaab-o-musabbibaat[4] ke ma-bain baa-ham rabt-o-zabt hai. Kaainaat hasti ki baaz ashiya baaz ke saath munsalik hain. Ye tamaam cheeze'n qatan is baat ki nafi karti hain ke makhluqaat-e-hasti ka wujood achanak ho gaya ho. Kyounke achanak wujood mein aajane waali cheez jab apne asal wujood mein koi nizaam nahi rakhti to phir haalat-e-baqaa irtiqa mein ye nizam kaha'n se aagaya??

Lihaaza jab kaainaat apne aapko khud paeda nahi kar sakti aur na hi achanak wujood-pazeer ho sakti hai to ye baat mutahaqqiq ho jaati hai ke iska koi na koi paeda karne waala hai aur wo Rabbul Aalameen hai.

Allah Ta'ala is aqli daleel aur burhan-e-qaate[5] ko Surah-at-Tur mein you'n zikr karta hai:

اَمۡ خُلِقُوۡا مِنۡ غَيۡرِ شَىۡءٍ اَمۡ هُمُ الۡخٰلِقُوۡنَ ۝٣٥

Kya Ye Baghair Kisi (paida karne waale) Ke Paeda Ho Gae Hain Ya Unho'n Ne Khud Apne Aapko Paeda Kiya Hai. (Surah Tur 52: 35)

Yaane un logo'n ki paedaesh baghair Khaaliq ke nahi hui hai aur na hi unho'n ne khud apne aapko paeda kiya hai. Lihaaza baat waazeh hai ke unka paeda karne waala wohi Allah Rabbul Aalameen hai.

Yehi wajah hai ke ek dafa Rasool ﷺ quran ki tilaawat farma rahe the aur Jubair bin Mutim (مُطْعِم) kaan lagaae hue sun rahe the, Aap ﷺ jab in aayato'n par pohonche:

---

[1] T: (مَعْدُوم) Fanaa, ghaayab [RKT]
[2] T: (مُوجِد) Ejaad karne waala; Inventor [RKT]
[3] T: (علاوَہ بَرِیں) Mazeed ye ke, mazeed-bar-aa'n, uske alaawa [RKT]
[4] T: (مُسَبَّبات) Sabab paeda karne waali cheeze'n [RKT]
[5] T: (بُرْہانِ قاطِع) Aesi daleel jo hareef ki baat ko waazeh taur par radd karde, yaqini aur qatai daleel [RKT]

اَمۡ خُلِقُوۡا مِنۡ غَيۡرِ شَىۡءٍ اَمۡ هُمُ الۡخٰلِقُوۡنَ ۞ اَمۡ خَلَقُوا السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ ۚ بَلۡ لَّا يُوۡقِنُوۡنَ ۞ اَمۡ عِنۡدَهُمۡ خَزَآئِنُ رَبِّكَ اَمۡ هُمُ الۡمُصَيۡطِرُوۡنَ ۞

Kya Baghaer Kisi (Khaaliq) Ke Paeda Ho Gae Hain Ya Ye Khud Hi Khaaliq Hain, Kya Unho'n Ne Hi Asamaano Aur Zameen Ko Paeda Kiya Hai, Balke Unhe'n Yaqeen Hi Nahi, Ya Kya Unke Paas Tumhare Rabb Ke Khazane Hain Ya Ye (un khazano ke) Daarogha Hain. (Surah Tur 52: 35-37)

Un dino'n Jubair bin Mutim (مُطْعِم) mushrik the, wo kehte hain ke "*Qareeb tha ke mera dil udh jaata aur yehi wo pehli ghadi thi jab imaan mere dil mein jaa-gazee'n hua*[1]". (Sahih Bukhari: Kitaab-ut-Tafser: H4854; Sahih Bukhari: Kitaab-ul-Maghaazi: H4023)

Aaiye ham ek misaal zikr kare'n jisse is cheez ki mazeed wazaahat ho jaae. Farz karo tumse koi shakhs bayan kare ke falaa'n jagah ek tamer-shuda mahel hai, uske ird-gird baaghiche hain un mein nehre'n jaari hain mahel mein qaaleen aur chaar-paaiyaa'n bichi hui hai. Usme afraad rihaaish-pazeer hain, ye mahel har tarah ki zeb-o-zeenat se aaraasta-o-paeraasta hai. Iske baad wo shakhs tumse kaha: "*Yaqinan ye mahel aur uske andar maujood tamaam ashiya ne khud-ba-khud apne aapko paeda kiya hai ya ye cheeze'n baghair kisi moojid ke achaanak wujood mein aagai hain*". To bohot jaldi inkaar kar doge aur use jhutla doge. Aur uski baat ko himaaqat par mahmool[2] karoge. Phir bataao kya aesa ho sakta hai ke ye wasee-o-areez kaainaat, uske zameen-o-asmaan, uske iflaak-o-ahwaal[3] uska haerat-angez-o-anokha nizaam un sabho'n ne khud hi apne aapko paeda kiya? Ya ye sab bila kisi *moojid* ke khud-ba-khud wujood mein aage hain???

[1] T: (جاگزیں) Qaaem, basaa hua, sabat [RKT]
[2] T: (مَحْمُول) Gumaan kiya gaya, zann kiya gaya, qiyaas [RKT]
[3] T: (افلاک) Aasmaan [RSB]

❁ Wujood-e-Baari Ta’ala par Sharai Daleel:

Allah ke moojid hone par tamaam aasmani kitaabe’n shaahid hain, un kitaabo’n mein logo’n ke mafaad par mushtamil jo ahkaam waarid hue hain, wo bhi is baat ki daleel hain ke ye kitaabe’n ek aese Rabb ki jaanib se naazil-karda hain jo intihaai Hakeem[1] aur logo’n ke mafaad ki baabat ilm rakhne waala hai. Un kitaabo’n mein dunyawi-umoor se mutaalliq jo peshan-goiya’n thee’n wo harf-ba-harf poori huee’n ye sab is baat ki daleel hain ke ye kitaabe’n ek aese Rabb ki taraf se hain jo apni bataai hui har cheez ke paeda karne par qaadir hai.

❁ Wujood-e-Baari Ta’ala par Hissi Daleel:

Wujood-e-Baari Ta’ala par hissi-o-shuoor ki dalaalat do (2) tarah se hai:

<u>Awwalan</u>:

Ham sunte dekhte hain ke duae’n qubool hoti hain, pareshan-haal logo’n ki imdaad hoti hai, ye sab is baat ki qatai daleel hain ke Rabbul Aalameen maujood hai, farmaan-e-Baari Ta’ala hai:

وَنُوْحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ.

Aur Nuh ﷺ Ka Wo Waaqia Yaad Keejiye Ke Jab Usne Isse Pehle Ham Se Dua Ki To Hamne Uski Dua Sun Li. (Surah-al-Ambiya 21: 76)

Mazeed irshad hai:

إِذْ تَسْتَغِيْثُوْنَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ.

Yaad Karo Jab Tum Apne Rabb Se Faryaad Kar Rahe The To Tumhare Rabb Ne Tumhari Sun Li Thi. (Surah-al-Anfaal 8: 9)

Sahih Bukhari mein Anas bin Malik ﷺ se marwi hai:

قَالَ أَصَابَتِ النَّاسَ سَنَةٌ عَلَى عَهْدِ رَسُوْلِ اللّٰهِ صلى اللّٰهِ عليه وسلم فَبَيْنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ صلى اللّٰهِ عليه وسلم يَخْطُبُ عَلَى الْمِنْبَرِ

Ek eraabi[2] juma mein aaya Aap ﷺ

[1] T: (حَكِيْم) Allah Ta’ala ka ek sifaati naam, hikmat waala [RKT]
[2] T: (اَعْرَابِی) Arab ka baddu, dehaati [RKT]

يَوْمِ الْجُمُعَةِ قَامَ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلَكَ الْمَالُ وَجَاعَ الْعِيَالُ فَادْعُ اللَّهَ لَنَا أَنْ يَسْقِيَنَا قَالَ فَرَفَعَ رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يَدَيْهِ وَمَا فِي السَّمَاءِ قَزَعَةً.

khutba de rahe the, usne kaha: Aye Allah Ke Rasool! Maal-o-mataa khatam ho chuka hai, baal-bacche bhooke mar rahe hain, hamare liye (baarish ki) dua farma deejiye. Aap ﷺ ne apne dono haath uthaae aur dua ki.

قَالَ فَثَارَ سَحَابٌ أَمْثَالَ الْجِبَالِ ثُمَّ لَمْ يَنْزِلْ عَنْ مِنْبَرِهِ حَتَّى رَأَيْتُ الْمَطَرَ يَتَحَادَرُ عَلَى لِحْيَتِهِ قَالَ فَمُطِرْنَا يَوْمَنَا ذَلِكَ وَفِى الْغَدِ وَمِنْ بَعْدِ الْغَدِ.

Chunache baadal pahado'n ki maanind umad aae, aap bhi mimbar se utre bhi na the ke main (Anas bin Malik رضی اللہ عنہ) ne dekha ke aapki resh-e-mubaarak par baarish ke qatre tapak rahe hain, phir us din baarish hui aur agle roz bhi baarish hui.

وَالَّذِي يَلِيهِ إِلَى الْجُمُعَةِ الأُخْرَى فَقَامَ ذَلِكَ الأَعْرَابِيُّ أَوْ رَجُلٌ غَيْرُهُ. فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَهَدَّمَ الْبِنَاءُ وَغَرِقَ الْمَالُ فَادْعُ اللَّهَ لَنَا فَرَفَعَ رَسُوْلُ اللهِ صلى الله عليه وسلم يَدَيْهِ وَقَالَ اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا قَالَ فَمَا جَعَلَ يُشِيرُ بِيَدِهِ إِلَى نَاحِيَةٍ مِنَ السَّمَاءِ إِلاَّ تَفَرَّجَتْ.

(Sahih Bukhari: Kitaab-ul-Juma: 933)

Uske baad agle din wohi eraabi aaya ya koi doosra shakhs khada hua aur kaha: Aye Allah ke Rasool ﷺ imaarate'n munhadim ho jaaengi amwaal doob jaaenge hamare liye dua farma de'n (ke baarish ruk jaae) Aap ﷺ ne apne dono haath uthaae aur kaha: Aye Allah hamare ird-gird baarish barsa aur hamare oopar nahi. Chunache jis jaanib bhi aap ishaara farmate waha'n (baarish ruk jaati aur) baadal chatt jaata.

Jo log sirf Allah ko pukaarte hain aur qubooliyat-e-dua ke sharaaet malhooz rakhte hain ham dekhte hain ke aaj bhi unki duae'n qubool hoti hain.

<u>*Saniyan*</u>:

Ambiya-o-Rusul (Aimma Arba) ki wo nishaniya'n jinhe'n mo'jizaat ke naam se jaana jaata hai, jin ka logo'n ne mushaahada bhi kiya hai aur suna bhi hai. Ye bhi is baat ki qatai daleel hain ke unko bhejne aur

mab-oos karne waala maujood hai aur wo Allah Rabbul Aalameen hai, kyounke mo'jizaat ye aesi cheeze'n hain jo afraad nasal-e-insani ki taaqat se bahar hain, unhe'n Allah Rabbul Aalameen hi dikha sakta hai, taake apne nabiyo'n aur rasoolo'n ki taaeed-o-madad kare.

★ Iski ek misaal Musa ﷺ ki wo nishani hai jab Allah Rabbul Aalameen ne unhe'n hukm diya ke wo apni laathi ko dariya mein maar de'n chunache unho'n ne maara to 12 khushk raste ban gae aur paani unke darmiyan pahado'n ke maanind khada ho gaya, Allah Ta'ala ka farmaan hai:

فَاَوۡحَيۡنَاۤ اِلٰى مُوۡسٰۤى اَنِ اضۡرِبۡ بِّعَصَاكَ الۡبَحۡرَ ؕ فَانۡفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرۡقٍ كَالطَّوۡدِ الۡعَظِيۡمِ ﴿۶۳﴾

Hamne Musa Ko Wahee Ki Ke Dariya Par Apni Laathi Maar Pas Usi Waqt Dariya Phat Gaya Phir Paani Ka Har Ek Hissa Bade Pahaad Ke Maanind Ho Gaya. (Surah-ash-Shuara 26: 63)

★ Doosri misaal Isa ﷺ ki wo nishani hai jiski ba-daulat wo murdo'n ko zinda kar dete the. Aur bi-izn-e-ilaahi unhe'n unki qabro'n se nikaal khada karte the Allah Ta'ala unke qaul ko you'n naqal karta hai:

وَأُحۡيِي الۡمَوۡتَىٰ بِإِذۡنِ اللَّهِ.

Aur Main Ba-hukum-e-Ilaahi Murdo'n Ko Zinda Kar Deta Hoo'n. (Surah Aale Imran 3: 49)

Neez farmaya:

وَاِذۡ تُخۡرِجُ الۡمَوۡتٰى بِاِذۡنِىۡ ۚ

Aur Jab Aap Meri Ijaazat Se Murdo'n Ko Nikaal Khada Karte The. (Surah-al-Maaida 5: 110)

★ Teesri misaal Muhammad ﷺ ki hai, jab quraish-e-Makkah ne aap se nishani talab ki to Aap ﷺ ne chand ki taraf ishaara kiya aur chand ke do (2) tukde ho gae❶[1] jise logo'n ne dekha Allah Ta'ala uski taraf

[1] ❶Ye hadees Saheeh Bukhari mein is tarha hai:

ishaara karte hue farmata hai:

اِقۡتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانۡشَقَّ الۡقَمَرُ ۝١ وَاِنۡ يَّرَوۡا اٰيَةً يُّعۡرِضُوۡا وَيَقُوۡلُوۡا سِحۡرٌ مُّسۡتَمِرٌّ ۝٢

Qiyaamat Qareeb Aagai Aur Chand Phat Gaya, Ye Log Koi Nishani Dekhte Hain To Mu'n Pher Lete Hain Aur Kehte Hain Ye To Hamesha Ki Tarah Jaadu Hai. (Surah-al-Qamar 54: 1-2)

Al-gharz hiss-o-shuoor se taalluq rahkne waali ye tamaam nishaniya'n jinhe'n Allah Ta'ala apne rasoolo'n ki nusrat-o-taaeed ke liye numudaar

---

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، أَنَّ أَهْلَ مَكَّةَ سَأَلُوْا رَسُوْلَ اللهِ صلى الله عليه وسلم أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً، فَأَرَاهُمُ القَمَرَ شِقَّتَيْنِ، حَتَّى رَأَوْا حِرَاءً بَيْنَهُمَا.

Anas bin Maalik ﷺ ne bayan kiya ke kuffar-e-Makkah ne Rasool Allah ﷺ se kisi nishani ka mutaaalba kiya to Nabi-e-Kareem ﷺ ne chaand ke do (2) tukde karke dikha diye. Yaha'n tak ke unho'n ne hira pahaad ko un dono tukdo'n ke beech mein dekha. (Saheeh Bukhari: Kitaab Manaaqib al Ansaar: H3768)

Is hadees se maaloom hota hai ke kuffar-e-maka ne Aap ﷺ se kisi nishani ka mutaalaba kiya tha to Allah Ta'ala ne ye nishani zaahir ki. Lekin us mo'jize se mutaalliq jo ye mashoor hai ke Abu Jahal waghaira ne Rasool-e-Akram ﷺ ke paas aakar khaas chand ke hawaale se kaha ke agar aap chand ke do (2) tukde kar de'n to ham aapko nabi maan lenge, phir Aap ﷺ ne chand ki taraf ungli uthaai aur chand do (2) tukde ho gaya. Isi tarha ye she'er jo kaafi mashoor hai.

Abu jahal ne huzoor se hujjat ye aake ki
do (2) tukde kardo chand to maanunga main nabi

Ye saari cheeze'n ghair-saabit shuda hain aur ek riwayat is tarha hai ke msuhrikeen-e-Makkah ne Allah ke Nabi ﷺ se kaha:

إن كنت صادقا فشق القمر لنا فرقتين.

Agar aap sacche hain to hame'n chand ke do (2) tukde karke dikhaao.

Aur phir Aap ﷺ ne Allah se dua karke aesa manzar dikha diya, to ye riwayat bhi zaeef hai aur ghair-saabit hai. Ise Imam Abu Nuaim ne Tabrani ke tareeq se Dalaael-un-Nabuwwah: P280 # 209 mein riwayat kiya hai aur zaahir hai ke Imam Tabrani ki kitaab mein bhi ye riwayat maujood hogi. Iski sanad mein Imam Tabrani ke Shaikh "Bakar bin Sahal" ye "Bakar bin Sahal bin Ismail bin Naafe ad-Dimyaati" hain aur zaeef hain. Tafseel ke liye dekhiye: Irshad-ul-Qaasi wad Daani Ilaa Taraajim Shuyooq-at-Tabraani: P226. Sanad mein aur bhi kharaabi hai, behrehaal ye riwayat zaeef hai.

Haafiz Ibne Hajar ؒ ne bhi Fath-ul-Baari mein is riwayat ko zaeef qaraar diya hai. (dekhiye: Fathul Baari: Kitaab Manaaqib-ul-Ansaar: Sharah Hadees 3868)

Al-gharz ye ke is mo'jiza se mutaalliq ye tafsilaat saabit nahi hain, saheeh baat sirf itni hai jitni Saheeh Bukhari mein mazkoor hai. (Mutarjim)

karta hai, qatai daleel hain is baat par ke Allah Ta'ala maujood hai.

Duwwam: Allah Ta'ala Ki Ruboobiyat Par Imaan

Yaane wo hi tanha Rabb aur parwardigaar hai, uska koi shareek-o-madadgaar nahi.

"Rabb" Rabb us hasti ko kahenge jiske haath mein Khaaliqiyat, Maalikiyat, Haakimiyat aur Sultanat ho. Chunache Allah ke alaawa koi Khaaliq-o-Maalik hai na koi Haakim-o-Baadshah hai. Allah Ta'ala ka farmaan hai:

Suno! Allah Hi Har Cheez Ka Khaaliq Aur Har Cheez Par Haakim Hai.

اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ.
(Surah-al-Aaraaf: 7: 54)

Mazeed irshad farmaya:

Yehi Hai Allah Tum Sab Ka Paalne Waala Usi Ki Sultanat Hai Jinhe'n Tum Uske Siwa Pukaar Rahe Ho Wo To Khajoor Ki Guthli Ke Chilke Ke Bhi Maalik Nahi. (Surah Faatir 35: 13)

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ؕ وَالَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ مَا يَمْلِكُوْنَ مِنْ قِطْمِيْرٍ ؕ﴿۱۳﴾

Ye baat musallam hai ke makhluqaat hasti mein se kisi ne bhi Allah ki Ruboobiyat-o-Parwardigaari ka inkaar nahi kiya hai, siwaa-e un chand mutakabbiro'n ke jinho'n ne mahez apne takabbur ke nasha mein aakar is haqiqat ka inkaar kar diya, lekin unke dil bhi is baat par mutmaeen na the jaesa ke firaun ka muaamala tha. Usne apni qaul se kaha:

Main Tum Sab Ka Sabse Bada Rabb Hoo'n. (Surah-an-Naaziyaat 79: 24)

اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى.

Aur kaha:

Aye Darbaariyo! Main Apne Alaawa Tumhara Koi Maabood Nahi Jaanta.

يٰۤاَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ
(Surah-al-Qasas 28: 38)

Taa-ham firaun ko is baat par yaqeen na tha Allah Ta'ala farmata hai:

وَجَحَدُوْا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَآ اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَّعُلُوًّا ؕ

Unho'n Ne (nishaniyo'n ka) Mahez Zulm-o-takabbur Ki Wajah Se Inkaar Kar Diya Halaanke Unke Dil Us Par Yaqeen Kar Chuke The. (Surah-an-Naml 27: 14)

Ek doosre muqaam par Allah Rabbul Aalameen ne firaun se Musa ﷺ ki ye guftagu naqal ki hai:

لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ اَنْزَلَ هٰٓؤُلَآءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ بَصَآئِرَ ۚ وَاِنِّىْ لَاَظُنُّكَ يٰفِرْعَوْنُ مَثْبُوْرًا ﴿۱۰۲﴾

Ye To Tujhe Ilm Ho Chuka Hai Ke Asmaan-o-zameen Ke Parwardigaar Hi Ne Ye Mo'jize Dikhane, Samjhane Ko Naazil Farmae Hain. Aye Firaun! Main To Samajh Raha Hoo'n Ke Tu Yaqinan Barbaad-o-halaak Kiya Gaya Hai. (Surah Bani Israel 17: 102)

Yehi wajah thi ke mushrikeen bhi Allah ki ruboobiyat ka iqraar karte the, bawajood iske ke wo mushrik fil-uloohiyat[1] ke murtakib the. Allah Ta'ala farmata hai:

قُلْ لِّمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهَآ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۴﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ؕ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۸۵﴾ قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ﴿۸۶﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ؕ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۸۷﴾ قُلْ مَنْ ۢ بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَىْءٍ وَّهُوَ يُجِيْرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۸﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ؕ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُوْنَ ﴿۸۹﴾

(Surah-al-Mominoon23: 84-89)

Log Yehi Kahenge Ke Allah Ki, To Keh Deejiye Ke Phir Tum Nasihat Kyoun Nahi Pakadte. Unse Poochiye Ke Saato'n Asmaano Aur Arsh-e-azeem Ka Rabb Kaun Hai, Wo Zaroor Kahenge Ke Allah, To Keh Deejiye Ke Aakhir Tum Kyoun Nahi Darte. Aap Poochiye Ke Tamaam Cheezo'n Ka Ikhtiyaar Kiske Haath Mein Hai? Jo Panaah Deta Hai Aur Jiske Muqaable Mein Koi Panaah Nahi Diya Jaata. Agar Tumhe'n Maaloom Hai To Batlaao, Ye Log Kahenge Ke Wo Allah Hai, To Keh Deejiye Ke Tum Kaha'n Jaadu Kiye Jaate Ho.

Neez farmaya:

[1] T: Shayad typing karte hue 'shirk-fil-uloohiyat' (شرك فل الوهيت) ki jagah 'mushrik-fil-uloohiyat' (مشرك فل الوهيت) chap gaya hai. [RSB]

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُوْلُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيْزُ الْعَلِيْمُ ۝٩

Agar Aap Unse Daryaaft Kare'n Ke Asmaano Aur Zameen Ko Kisne Paeda Kiya To Yaqinan Unka Jawab Yehi Hoga Ke Unhe'n Ghaalib-o-daana (Allah ne hi paeda kiya hai). (Surah-az-Zukhruf 43: 9)

Ek aur muqaam par irshad hai:

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ۝٨٧

Agar Aap Unse Daryaaft Kare'n Ke Unhe'n Kisne Paeda Kiya Hai? To Yaqinan Ye Jawab De De'nge Ke Allah Ne, Phir Ye Kaha'n Ulte Jaate Hain. (Surah-az-Zukhruf 43: 87)

Allah Rabbul Aalameen ka hukm dunyawi-o-deeni dono umoor par chalta hai, chunache jis tarah wo kaainaat ka haakim-o-mudabbir hai aur apni marzi-o-mashiyyat se usme hakimaana faisla saadir karta hai, theek usi tarah deen-o-shariayt aur ahkaam-o-muamalaat par bhi usi ka hukm chalta hai jo mabni bar-hikmat hua karta hai. Lihaaza jis shakhs ne bhi ibaadat ya muamalaat mein Allah ke saath kisi aur ko shareek ya haakim tasawwur kiya wo saraasar mushrik hai aur uska imaan be-maane hai.

Suwwam: Allah Ta'ala Ki Uloohiyat Par Imaan:

Yaane wohi akela maabood-e-bar-haq hai uska koi shareek nahi, "*Ilaah*" (اله) ye "*ma'luh*" (مَأْلُوهٌ) ke maane mein hai, yaane wo maabood jiski ibaadat poori taazeem-o-hujjat ke saath ki jaae Allah Ta'ala farmata hai:

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ.

(Surah-al-Baqara 2: 163)

Tumhara Maabood Sirf Ek Hi Hai Uske Alaawa Koi Maabood Bar-haq Nahi Hai Wo Rahmat Waala Aur Bohot Rahem Karne Waala Hai.

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ.

(Surah Aale Imran 3: 18)

Allah Ne Is Baat Ki Gawaahi Di Ke Uske Siwa Koi Maabood-e-bar-haq Nahi, Neez Farishte Aur Ahle Ilm Bhi Us Baat Par Gawaah Hain. Wo Adl Qaaem Rakhne Waala Hai. Us Ghaalib Aur

Saahib-e-hikmat Ke Alaawa Koi Maabood-e-haqeeqi Nahi.

Har wo maabood jiski ibaadat Allah ke saath ki jaae wo baatil aur naahaq hai Allah Ta'ala farmata hai:

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿٦٢﴾

Ye Sab Is Liye Ke Allah Hi Haq Hai Aur Uske Siwa Jise Bhi Ye Pukaarte Hain, Wo Baatil Hai Aur Beshak Allah Hi Bulandi Waala Kibriyaai Waala Hai. (Surah-al-Hajj 62)

Kisi ka naam maabood rakhne se wo maabood nahi ho jaata Allah Ta'ala laat, uzza aur manaat ki baabat farmata hai:

اِنْ هِيَ اِلَّاۤ اَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوْهَاۤ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَّاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ؕ

Dar-asal Ye Sirf Naam Hain Jo Tum Aur Tumhare Baap Daadao'n Ne Unke Rakh Liye Hain, Allah Ne Unki Koi Daleel Nahi Utaari. (Surah-an-Najm 53: 23)

Hud عليه السلام ne apni qaum se jo guftagu ki use Allah Ta'ala you'n bayan karta hai:

اَتُجَادِلُوْنَنِيْ فِيْۤ اَسْمَآءٍ سَمَّيْتُمُوْهَاۤ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَّا نَزَّلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ.

(Suran-al-Aaraaf 7: 71)

Kya Tum Mujh Se Aese Naamo'n Ke Baab Mein Jhagadte Ho. Jin Ko Tum Ne Aur Tumhare Baad Daadao'n Ne Thehraaya? Unke Maabood Hone Ki Allah Ne Koi Daleel Nahi Bheji.

Yusuf عليه السلام ne apne qaedi saathiyo'n se jo kaha tha Allah Ta'ala use bayan karte hue farmata hai:

ءَاَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُوْنَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖۤ اِلَّاۤ اَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوْهَاۤ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَّاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ؕ

(Surah Yusuf 12: 39-40)

Kya Alag-alag Kai Parwardigaar Behtar Hain Ya Ek Allah Zabardast Taaqat Waala Uske Alaawa Tum Jinki Ibaadat Karte Ho To Wo Tumhare Aur Tumhare Baap Daada Ke Khud-saakhta Naam Hain Allah Ta'ala Ne Unki Koi Daleel Naazil Nahi Ki.

Faqat yehi wajah hai ke tamaam Ambiya-o-Rusul ne apni qaumo'n se kaha:

Allah Ki Ibaadat Karo Uske Alaawa Tumhara Koi Maabood Nahi.

اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ.

(Suran-al-Aaraaf 7: 65)

Lekin mushrikeen ne iska inkaar kiya aur Allah ke alaawa deegar maabood chun liye jinki Allah ke saath parastish karte the. Unse madad maangte the aur unhee'n se faryaad karte the aur Allah Ta'ala ne do (2) aqli dalaael ke zariye in mushrikeen ke banaae hue maaboodaan ki tardeed ki.

★(1) Un khud-saakhta maabudaan-e-baatila ke andar uloohiyat ki zarra baraabar bhi khaasiyat nahi ye khud makhlooq hain doosro'n ko kya paeda karenge ye apne pujaariyo'n ko koi faaeda pohoncha sakte hain, na hi unki kisi musibat ka izaala[1] kar sakte hain. Unhe'n zinda kar sakte hain, na maar sakte hain, asmaano'n ki adna[2] cheez bhi unki milkiyat mein nahi milkiyat to dar-kinaar usme saajhedaari[3] bhi nasib nahi. Allah Ta'ala ka farmaan hai:

Un Logo'n Ne Allah Ke Alaawa Aisi Hasityo'n Ko Maabood Bana Rakha Hai, Jo Kisi Bhi Cheez Ko Paeda Nahi Kar Sakte Balke Ye Khud Paeda Kiye Gae Hain. Ye Apne Aapko Na To Koi Nuqsaan Pohoncha Sakte Hain Aur Na Hi Nafa Pohoncha Sakte Hain. Unhe'n Apni Maut-o-hayat Aur Dobaara Jee Uthne Ka Kuch Bhi Ikhtiyaar Nahi.

وَاتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً لَّا يَخْلُقُوْنَ شَيْـًٔا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ وَلَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا وَّلَا يَمْلِكُوْنَ مَوْتًا وَّلَا حَيٰوةً وَّلَا نُشُوْرًا.

(Surah-al-Furqan 25: 3)

Mazeed irshad farmaya:

Keh Deejiye! Ke Allah Ke Siwa Jin-jin Ka Tumhe'n Gumaan Hai (sab) Ko Pukaar Lo Na Un Mein Se Kisi Ko Asmaano Aur Zameeno Mein Se Ek Zarra Ka Ikhtiyaar

قُلِ ادْعُوا الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۚ لَا يَمْلِكُوْنَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِى السَّمٰوٰتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيْهِمَا مِنْ شِرْكٍ

[1] T: (اِزالَہ) Khaatima, zaael karne ka amala, mitaana [RKT]
[2] T: (اَدْنیٰ) Tohda, maamooli [RKT]
[3] T: (ساجھیداری) Muhstarik hone ki haalat, sharaakat-daari, mushtarik [RKT]

وَّمَا لَهٗ مِنْهُمْ مِّنْ ظَهِيْرٍ ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهٗٓ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهٗ.

Hai Na Unka Unme Koi Hissa Hai, Na Unme Se Koi Allah Ka Madadgaar Hai. Shafaa-at (sifaarish) Bhi Uske Paas Kuch Nafa Nahi Deti, Bajuz Unke Jinke Liye Ijaazat Ho Jaae. (Surah Saba 34: 22-23)

Neez farmaya:

اَيُشْرِكُوْنَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَّهُمْ يُخْلَقُوْنَ ﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ لَهُمْ نَصْرًا وَّلَآ اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُوْنَ ﴿١٩٢﴾

Kya Ye Aiso'n Ko Shareek Banaate Hain Jo Kuch Bhi Paeda Na Kar Sake'n, Balke Wo Khud Bhi Paeda Kiye Gae Ho'n Aur Wo Na Unki Madad Kar Sake'n Aur Na Apne Aap Hi Ki Madad Kar Sake'n. (Surah-al-Aaraaf 7: 191-192)

Zaahir hai ke jab un maabudaan-e-baatila ka ye haal hai to phir unhe'n maabood banaana intihaai qism ki bewaqoofi aur hadd-darja baatil amr[1] hai.

★(2) Mushrikeen-e-Makkah ko is baat ka iqraar tha ke Allah Ta'ala hi tanha Parwardigaar aur Khaaliq hai, usi ke haath mein tamaam-tar siyaasat hai, wohi sab ki faryaad-rasi karta hai aur sab ka muhaafiz hai aur khud kisi muhaafiz-o-madadgaar se qatan be-niyaaz hai.

Ye haqiqat is baat ki mutaqaazi hai ke mushrikeen-e-makkah Allah Rabbul Aalameen ko Uloohiyat mein bhi ek jaane'n jis tarah Ruboobiyat mein use ek maan rahe hain, farmaan-e-Baari Ta'ala hai:

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿٢١﴾ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَّالسَّمَآءَ بِنَآءً ۖ وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ فَلَا تَجْعَلُوْا

Aye Logo'n! Apne Us Rabb Ki Ibaadat Karo Jis Ne Tum Ko Paeda Kiya Aur Tum Se Pehle Logo'n Ko Bhi Paeda Kiya Usi Mein Tumhari Najaat Hai. Us Zaat Ne Tumhare Liye Zameen Ko Bichona Aur Asmaan Ko Chhat Bana Diya, Neez Asmaan Se Paani Naazil Kiya Phir Usse Tumhari Rozi Ki Khaatir Tarah-tarah Ke Phal Ugaae. Dekho! Jaan Boojh Kar Allah Ke Saath Auro'n Ko

[1] T: (اَمْر) Maamla, masla, baat, hukum [RKT]

Shareek Na Karo. (Surah-al-Baqara 2: 21-22)

لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٢٢﴾

Agar Aap Unse Pooche'n Ke Unhe'n Kis Ne Paeda Kiya To Yaqinan Ye Yehi Jawab De'nge Ke Allah Ne, Phir Ye Kaha'n Ulte Jaate Hain. (Surah-az-Zukhruf 43: 87)

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ﴿٨٧﴾

Neez farmaya:

Kahiye Kaun Hai Wo Jo Tumhe'n Asmaan-o-zameen Se Rozi Deta Hai? Kaun Hai Jo Kaano'n Aur Aankho'n Ka Maalik Hai? Kaun Hai Jo Murda Se Zinda Ko Aur Zinda Ko Murda Se Nikaalta Hai? Kaun Hai Jo Tamaam Kaamo'n Ki Tadbeer Karta Hai, Ye Log Bol Padenge Ke "Allah" Phir Poochiye Ke Tum Aakhir Kyoun Nahi Darte. Suno Wohi Allah Tumhara Haqeeqi Parwardigaar Hai. Phir Haq Ke Baad Gumrahi Ke Siwa Aur Kya Bachta Hai, Bataao To Sahi Tum Kaha'n Phirte Ja Rahe Ho. (Surah Yunus 10: 31-32)

قُلْ مَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ يَّمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُّخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُّدَبِّرُ الْاَمْرَ ؕ فَسَيَقُوْلُوْنَ اللّٰهُ ۚ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿٣١﴾ فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ۚ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلٰلُ ۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُوْنَ ﴿٣٢﴾

Chaarum: Allah Ta'ala Ke Asma-o-Sifaat Par Imaan:

Allah Ta'ala ne Quran-e-Majeed ke andar ya Rasool-e-Akram ﷺ ke zubani apne liye jin asma-o-sifaat ka isbaat kiya hai us par kama-haqqahu imaan laaya jaae. Unka na to inkaar kiya jaae aur na hi unki taaweel ki jaae. Unki na to kaefiyat bayan ki jaae aur na hi unki tashbeeh di jaae, balke jis tarah ye Allah Tabaarak wa Ta'ala ke liye laayaq-o-zeba hain, baeena usi tarah un par imaan laaya jaae. Allah Ta'ala ka farmaan hai:

Aur Acche-acche Naam Allah Hi Ke Liye Hain, So Un Naamo'n Se Allah Hi Ko Mausoom Kiya Karo Aur Aese Logo'n Se Taalluq Bhi Na Rakho Jo Uske Naamo'n Mein Kaj-rawi Karte Hain Aur Un Logo'n

وَلِلّٰهِ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوْهُ بِهَا ۪ وَذَرُوا الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْٓ اَسْمَآئِهٖ ؕ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ.

(Suran-al-Aaraaf 7: 180)

Ke Kiye Ki Saza Zaroor Milegi.

Uski Behtareen Aur Aala Sifat Hai. Asmaano Mein Aur Zameen Mein Bhi Aur Wohi Ghalbe Wala Hikmat Waala Hai. (Surah-ar-Room: 30: 27)

وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ

Us Jaisi Koi Cheez Nahi Aur Wo Sunne Waala Aur Dekhne Waala Hai. (Surah-ash-Shoora 42: 11)

لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَىْءٌ ۚ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ

Asma-o-Sifaat Ke Baab Mein Do (2) Gumrah Firqe:

Allah ke asma-o-sifaat ke baare mein darj-e-zel do (2) jamate'n gumrah ho gai hain.

① Muattala ② Mushabbiha

① Mutattala: Ye wo log hain jinho'n ne Allah Ta'ala ke jumla asma-o-sifaat yaa baaz ka inkaar kiya hai, unka gumaan hai ke Allah Ta'ala ke asma-o-sifaat ko maan lene se Allah Ta'ala ki makhlooq se tashbeeh laazim aati hai, lekin unka ye gumaan sar-ta-paer baatil hai, iski kai wujooh hain.

Awwalan: Agar Allah Tabaarak wa Ta'ala ke asma-o-sifaat ka inkaar kar diya jaae to aesi cheezo'n ka wujood laazim aaega jo saraasar baatil hain. Masalan, Allah Tabaarak wa Ta'ala ke kalaam mein tanaquzaat[1] ka hona. Kyounke Allah Ta'ala ne ek taraf apne liye asma-o-sifaat ko saabit kiya hai aur doosri taraf is baat ki nafi bhi kar raha hai ke uske mushaaba koi cheez hai. Lihaaza agar asma-o-sifaat ke isbaat hi se tashbeeh laazim aati hai to (nauzubillah) Kalamullah mein tanaquz hai aur baaz aayate'n baaz aayato'n ki takzeeb kar rahi hain.

Saniyan: Kisi bhi ism-o-sifat mein do (2) cheezo'n ke baaham mushtarik hone se ye kahaa'n laazim-aata[2] hai ke wo dono ek jaesi ho'n? Kya kabhi tumhari nazar kisi aese do (2) ashkhaas par nahi padi, jin mein ka

[1] T: Ek-doosre ki zid, ya mukhalif hona [FL]

[2] T: (لازِم آنا) Zaroori ho jaana, yaqini natija, natijatan paeda hona [RKT]

har ek insaan ho, sunta ho, dekhta ho aur bolta bhi ho. Lekin usse ye kaha'n laazim aaya ke un dono ke maane insaniyat, sama[1], basar[2] aur kalaam[3] mein bhi bilkul yak-saniyat ho. Tum ne haewaano'n ko bhi dekha hoga, jinke haath hote hain, paer hote hain aur aankhe'n hoti hai. Lekin phir bhi is ishtiraak se ye laazim nahi aata ke unke haath paer aur aankhe'n kulli taur par yaksaa'n ho. To jab makhluqaat ke mushtarka asma-o-sifaat mein adam-e-yaksaniyat zaahir hai to phir Khaaliq-o-makhlooq ke maa-baen tabaaen-o-ikhtilaaf to ba-darja-e-oola zaahir-o-waazeh hai.

② Mushabbiha: Ye wo log hain jinho'n ne Allah ke tamaam asma-o-sifaat ko saabit maana hai, lekin unho'n ne uski tashbeeh dedi hai. Unka gumaan hai ke dalaalat, nusoos[4] usi cheez ki mutaqaazi hai. Kyounke Allah Ta'ala apne bando'n ko unhi cheezo'n ke zariye mukhaatib kar sakta hai, jise wo samajh sakte ho'n. Lekin unka ye gumaan saraasar baatil hai ke iski kai wujuhaat hain:

Awwalan: Allah Azzo Wajal ka makhlooq ke mushaaba hona ye aqalan-o-naqalan behre-soorat baatil hai aur ye namumkin hai ke kitaab-o-sunnat ke nusoos ek baatil cheez par dalaalat kare'n.

Saniyan: Allah Tabaarak wa Ta'ala ne bando'n ko unhi cheezo'n ke zariye mukhaatib kiya hai, jiske asal maane-o-mafhoom ko wo samajhte hain. Rahi us maane ki haqiqat-o-kaefiyat to is silsila mein jin cheezo'n ka taalluq Allah Ta'ala ki zaat-o-sifaat se hai, use Allah Ta'ala ne sirf apne hi ilm ke saath khaas kar rakha hai. Lihaaza jab Allah Ta'ala ye keh de ke wo "Sunne waala hai" to hame'n "sunne" ka asli maane-o-mafhoom maaloom ho gaya ke wo "awaazo'n ko mehsoos karna" hai. Lekin Allah Ta'ala ke sunne ki haqiqat-o-kaefiyat kya hai. Hame'n nahi maaloom, kyounke sunne ke tariqe jab makhluqaat mein yaksaa'n nahi hote to Khaaliq-o-makhlooq mein uski adm yaksaaniyat ba-darja-oola zaahir-o-baahir hai.

---

[1] T: Sunna [RSB]
[2] T: Dekhna [RSB]
[3] T: Kehna, bolna [RSB]
[4] T: (نُصُوْص) Nas ki jamaa, daleele'n, qatai dalaael, waazeh baraheen [RKT]

Isi tarah Allah Rabbul Aalameen jab apne baare mein keh de ke wo *mustawi-alal-arsh* hai to “Istiwa” ka asli mafhoom hamari samajh mein aagaya. Lekin Allah Ta’ala ke mustawi hone ki haqiqat kya hai? Hame’n nahi maaloom. Kyounke yaha’n makhluqaat ke istiwa mein tabaayun-o-tafaaraq[1] maujodo hai. Chunache jab ek aadmi kisi kursi par mustawi hota hai to uski kaefiyat kuch hoti hai aur jab koi aadmi chalte hue ount ke kajaawe par baith-ta hai to uski kaefiyat deegar hoti hai to jab makhluqaat mein ye cheez yaksaa’n-o-muttafiq nahi to Khaaliq-o-makhlooq mein uska ikhtilaaf-o-iftiraaq hadd-darja waazeh-o-baiyyan hai.

Allah Par Imaan Laane Ke Fawaaed:

Agar guzishta sutoor mein mazkoora etiqaad ke saath Allah Rabbul Aalameen par imaan laaya jaae to usse besh-baha fawaaed-o-manaafe haasil honge. Masalan:

① Sirf Allah Waahid se waabastagi ho jaaegi aur uske alaawa kisi aur se ummeed ki haajat baaqi na rahegi, na hi kisi aur ke khauf-o-ibaadat ka khayal hi dil mein guzrega.

② Allah Tabaarak wa Ta’ala se waalihaana[2] mohabbat ho jaaegi, neez uske asma-e-husna-o-sifaat-e-aaliya ke mutaabiq uski azmat dil mein ja-guzee’n ho jaaegi.

③ Iske mamooraat ki baja-aawari aur uske manhiyaat[3] se ijtinaab ke zariye uski ibaadat ka sharf haasil hoga.

[1] T: (تَبايُن و تَفاوُت) Ikhtilaaf aur farq [RSB]
[2] T: (والِہانَہ) Dili, gehra talluq o nisbat waghaira, shiftagi ke saath [RKT]
[3] T: (مَنْہِیّات) Wo af-aal jin ka karna shar-an manaa hai, shar-an mamnoo aamaal, haraam af-aal [RKT]

Doosra Rukn: Farishto'n Par Imaan

Farishte: Ye ek ghaebi duniya ki makhlooq hain, jo sirf Allah waahid ki ibaadat karte hain, unke andar uloohiyat ya parwardigaari ki adna khusoosiyat bhi nahi hoti. Allah ne unhe'n noor se paeda kiya hai aur unke andar apni zaat ki itaa-at aur apne hukm ki farmabardaari ka khaas maadda paeda kiya hai. Allah Ta'ala farmata hai:

وَمَنْ عِندَهُ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُوْنَ يُسَبِّحُوْنَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُوْن.

(Surah-al-Ambiya 21: 19-20)

Aur Jo Farishte Allah Ke Paas Hain, Wo Allah Ki Ibaadat Se Na To Sarkashi Karte Hain Aur Na Hi Bhatakte Hain. Wo Raat-o-fin Tasbeeh Hi Bayan Karte Rehte Hain, Susti-o-kaahili Zara Bhi Nahi Karte.

Un ki tadaad bohot ziyaada hai, jiski tafseel ka ilm siwae Allah ke kisi ko nahi. Sahihain mein Anas ﷺ se marwi hai ke waaqia meraj mein Nabi ﷺ ke saamne ek tamer-shuda ghar dikhaya gaya, jisme rozaana 70,000 farishte salah adaa karte hain aur ek dafa jo farishta namaz adaa kar lete hain, wo dobaara yaha'n nahi aate. (dobaara unhe'n mauqa nahi milta). (Bukahri: Kitaab Bida al Khalq, Baab Zikr al Malaaeka: H3207; Muslim: Kitaab-ul-Imaan: H164)

Farishto'n par imaan laane mein darj-e-zel 4 cheeze'n shaamil hain.

Awwal: Unke wujood par imaan

Duwam: Unke asma par imaan

Suwam: Unki sifaat par imaan

Chahaarum: Unke afaal par imaan

Awwal: Unke Wujood Par Imaan:

Is baat par imaan laana ke farishte maujood hain.

Duwam: Unke Asma Par Imaan:

Jin farishto'n ke naam (kitaab-o-sunnat ke zariye) hame'n maaloom hain, un par unke naam ke saath imaan laana aur jinke naam maaloom nahi, un par mujmal-taur[1] par imaan laana.

Suwam: Unki Sifaat Par Imaan:

[1] T: (مُجمَل طَور پَر) Ikhtisaar se, mukhtasaran [RKT]

Farishto'n ki jo sifaat (kitaab-o-sunnat ke zariye) hame'n maaloom hain un par unki sifaat ke saath imaan laana. Jaise Jibraeel ﷺ ki sifat Nabi ﷺ se manqool hai ke Aap ﷺ ne unhe'n unki paedaeshi soorat mein dekha, unke 600 par the, jo ufuq[1] ko dhaanke hue the. (Musnad Ahmad: V6 P410 H3862 [Sanad Sahih])

Kabhi-kabhi farishte insani shakl mein bhi aajaate hain jaise Jibraeel ﷺ ka waaqia hai, jis waqt Allah Ta'ala ne unhe'n Mariyam ﷺ ke paas bheja to unho'n ne unke saamne ek insaan ki shakl ikhtiyaar karli. (Surah Mariyam 19: 17)

Isi tarah Jibraeel ﷺ jab Allah ke Rasool ﷺ ke paas aae jis waqt Aap ﷺ Sahaba ke darmiyan tashreef farma the, to us waqt bhi Jibraeel ﷺ ki aamad ek insani shakl mein thi, jis par safed labaada tha, baal intihaai kaale the, jism par safar ke kuch asaar na the aur Sahaba Ikraam ﷺ mein se koi unhe'n pehchaanta bhi na tha. Ye Allah ke Rasool ﷺ ke paas aae aur aapke paas ghutne se ghutna mila kar baith gae aur apni hatheli aapke dono raan par rakhi, phir islam, imaan, ehsan, qiyaamat aur uski nishaniyo'n ke baare mein sawaalaat kiye. Chunache Rasool-e-Akram ﷺ ne unke sawaalaat ke jawabaat diye, phir wo chale gae. Uske baad Allah ke Rasool ﷺ ne irshad farmaya: "Ye Jibraeel ﷺ the, tumhe'n deen sikhaane aae the". (Muslim: Kitaab-ul-Imaan: H8)

Isi tarah Allah Rabbul Aalameen ne Ibrahim aur Lut ﷺ ke paas jin farishto'n ko bheja tha wo bhi insano hi ki shakl mein the.

Chahaarum: Unke Afaal (افعال) Par Imaan:

Allah ke hukm se farishte jin kaamo'n ko anjaam dete hain, unki baabat (kitaab-o-sunnat se) jo kuch hame'n maaloom hai, un par imaan laana jaise Allah ki tasbeeh bayan karna, din-o-raat bila-thakaawat-o-uktaahat ke Allah Rabbul Aalameen ki ibaadat karna.

Baaz farishte aese hote hain, jinke kuch maqsoos aamaal hua karte hain.

[1] T: (اُفُقْ) Aasmaan ka kinaara jo zameen se mila hua dikhaai deta hai [RKT]

Jibraeel-e-Ameen: Unka kaam us paegham ko pohonchaana hai, jise Allah Ta'ala apne nabiyo'n aur rasoolo'n ko bhejta hai.

Mikaeel: Unka kaam baarish barsaana aur paude ugaana hai.

Israfeel: Unka kaam soor phoonkna hai, ek qiyaamat qaaem hone ke waqt aur doosra logo'n ko phir se zinda karne ki khaatir.

Malik-ul-Maut: Unka kaam maut ke waqt jaandaaro'n ki rooh nikaalna hai.

Wo Farishte jin ka kaam rahm-e-maadar[1] mein maujood bacche ki dekh-rekh hai, chunache jab baccha apni maa ke pet ke andar 4 maah ka ho jaata hai to Allah Ta'ala ek farishte ko bhej kar hukm deta hai ke wo uski rozi, uski maut, uske amal, uski khush-bakhti aur uski nek-bakhti ko likh daale.

Wo farishte jinka kaam insaano ke aamaal ko likhna aur unko mehfooz karna hai, chunache har shakhs ke liye do (2) farishte hote hain, ek daae'n jaanib hota hai aur ek baae'n jaanib hota hai.

Wo farishte jin ka kaam maiyyat se sawaal karna hota hai, chunache jab maiyyat ko qabr mein rakh diya jaata hai to uske paas do (2) farishte aate hain jo uske Rab, uske Deen, aur uske Nabi ke baare mein sawaal karte hain.

Farishto'n Par Imaan Laane Ke Fawaaed:

Farishto'n par imaan laane ke besh-bahaa fawaaed hain.

① Allah Ta'ala ki azmat Uski taaqat aur uski sultanat ke baare mein mAalumaat, kyounke makhlooq ki azmat Khaliq hi ki azmat hai.

② Bani-nau-e-insaan par Allah Ta'ala ki is khusoosi inaayat par shukr-guzaari, ke usne bohot saare farishto'n ko unke tahaffuz, inke aamaal ki kitaabat aur unke deegar mafaad ki khaatir muqarrar kar rakha hai.

③ Farishto'n se mohabbat, kyounke wo bhi Allah Ta'ala ki ibaadat karte hain.

[1] T: Batn e maadar, womb of mother [RKT]

Munkireen-e-Malaaeka Aur Unka Rad

Waazeh rahe ke gumraho'n ki ek jamat ne farishto'n ke jismo'n ka inkaar kiya hai, unka kehna hai ke makhluqaat ke andar khaer par ubhaarne waale jo moharrikaat[1] hote hain aen wohi farishte hain.

Ye saraasar quran-o-hadees aur ijma-e-ummat ko jhutlaana hai.

Allah Ta'ala kehta hai:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُولِيْٓ اَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ

Asal Taarifaat Allah Hi Ke Liye Hain Jo Asmaano'n Aur Zameen Ko Paeda Karne Waala Aur 2-2, 3-3, 4-4 Paro'n Waale Farishto'n Ko Apna Qaasid Banaane Waala Hai. (Surah Faatir 35: 1)

Doosri jagah farmata hai:

وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذِيْنَ كَفَرُوا ۙ الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُوْنَ وُجُوْهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ وَذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ.

Kaash Aap Dekh Sakte Jab Farishte Kaafiro'n Ki Jaane'n Nikaalte Hain To Unke Mu'n Par Aur Unke Chootado'n Par Maar Maarte Hain. (Surah-al-Anfaal 8: 50)

Mazeed irshad hai:

حَتّٰٓى اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوْبِهِمْ قَالُوْا مَاذَا ۙ قَالَ رَبُّكُمْ ؕ قَالُوا الْحَقَّ ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿۲۳﴾

Yaha'n Tak Ke Jab Unke Dilo'n Se Ghabraahat Door Kardi Jaati Hai. To Poochte Hain Tumhare Parwardigaar Ne Kya Farmaya? Jawab Dete Hain Ke Haq Farmaya Aur Wo Buland-o-baala Aur Bohot Bada Hai. (Surah Saba: 23)

Aur jannatiyo'n ke silsila mein Allah Ta'ala ka farmaan hai:

وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُوْنَ عَلَيْهِمْ مِّنْ كُلِّ بَابٍ ﴿۲۳﴾ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ.

Unke Paas Farishte Har-har Darwaze Se Aae'nge. Kahenge Ke Tum Par Salamati Ho, Sabr Ke Badle Kya Hi Accha (badla) Hai, Is Daar-e-aakhirat Ka. (Surah Raad 13: 23-24)

[1] T: (مُحَرِّكات) Wujuhaat, asbaab, ubhaarne waale umoor [RKT]

Aur Sahih Bukhari mein Abu Huraira ﷺ se marwi hai:

عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا أَحَبَّ اللهُ عَبْدًا نَادَىْ جِبْرِيْلَ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ فُلَانًا فَأَحِبَّهُ فَيُحِبُّهُ جِبْرِيْلُ فَيُنَادِىْ جِبْرِيْلُ فِيْ السَّمَاءِ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ فُلَانًا فَأَحِبُّوْهُ فَيُحِبُّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ ثُمَّ يُوْضَعُ لَهُ الْقَبُوْلُ فِيْ أَهْلِ اَلْأَرْضْ.

(Bukhari Kitaab-ul-Adab: 6040)

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya: "*Allah Ta'ala jab kisi se mohabbat karta hai to Jibraeel* ﷺ *ko bula kar kehta hai ke Allah Ta'ala ko falaa'n se mohabbat hai, tum bhi usse mohabbat karo*". Chunache Jibraeel ﷺ bhi usse mohabbat karne lagte hain, phir asmaan waalo'n ko awaaz de kar kehte hain ke: "*Allah Ta'ala falaa'n se mohabbat karta hai, tum bhi isse mohabbat karo*". Chunache asmaan waale bhi usse mohabbat karne lagte hain, phir uske baad wo poore kurra-e-arz[1] mein maqbool ho jaata hai.

Sahih Bukhari mein Abu Huraira ﷺ se marwi hai:

إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ كَانَ عَلَىْ كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ الْمَلَائِكَةُ يَكْتُبُوْنَ الْأَوَّلَ فَالْأَوَّلَ فَإِذَا جَلَسَ الْإِمَامُ طَوَوْا الصُّحُفَ وَجَاءُوْا يَسْتَمِعُوْنَ الذِّكْرَ.

(Bukhari: Kitaab Bidaa al Khalq: H3211)

Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya ke jab juma ka din aata hai to masjid ke har darwaze par farishte lag jaate hain, wo yeke-baad deegare aane waalo'n ka naam likhte hain aur jab Imam (mimbar par) baith jaata hai to register band karke aakar khutba sunne lagte hain.

Waazeh aur sareeh nusoos saaf-saaf batla rahe hain ke farishto'n ke jism hote hain. Aisi baat nahi hai ke wo sirf maanwi moharrikaat[2] hi hain aur in nusoos se saabit-shuda amr par saari duniya ke musalmano ka ijma ho chuka hai.

[1] T: Kurra= Gend jaisi gol [RKT], (par yaha'n isse muraad hamaari dunya, zameen [RSB]

[2] T: (مُحَرِّكات) Wujuhaat, asbaab, ubhaarne waale umoor [RKT]

Teesra Rukn: (Asmaani) Kitaabo'n Par Imaan

"Kitaab" waahid hai, iski jama "Kutub" aati hai aur kitaab ye "Maktoob" ke maane mein hai. Yaane "likhi hui cheez". Yaha'n isse muraad wo asmani kitaabe'n hain jinhe'n Allah Ta'ala ne apne rasoolo'n par insaniyat ki rahmat-o-hidaayat ke liye bheja hai. Taake wo duniya-o-aakhirat ki saadat ko haasil kar sake'n.

(Asmaani) kitaabo'n par imaan laane mein 4 cheeze'n shaamil hain:

Awwal: Unke munazzal minAllah[1] hone par imaan

Duwam: Unke naamo'n par imaan

Suwam: Unki Sahih baato'n par bazariya-e-tasdeeq imaan

Chahaarum: Unke ghair-mansookh ahkam par bazariya-e-amal imaan

Awwal: Unke Munazzal Min Allah Hone Par Imaan:

Is baat par imaan laana ke wo Allah ki taraf se utaari gai hain.

Duwwam: Unke Asma (Naamo'n) Par Imaan:

Jin kitaabo'n ke naam (kitaab-o-sunnat ke zariye) hame'n maaloom hue hain un par unke naam ke saath imaan laana. Jaise Quran-e-Majeed jo Muhammad ﷺ par naazil hua. Tauraat jo Musa عليه السلام par utaari gai aur Injeel jo Isa عليه السلام par naazil ki gai aur Zaboor jo Dawood عليه السلام ko ataa ki gai.

Rahi wo kitaabe'n jinke naam hame'n maaloom nahi hain to un par ham mujmal taur par imaan laaenge.

Suwwam: Unke Sahih Baato'n Par Bazariya-e-Tasdeeq Imaan:

Un kitaabo'n ki jo baate'n Sahih hain unki tasdeeq karna, jaise Quran ki tamaam baate'n Usi tarah guzishta kitaabo'n ki wo baate'n jo tehreef-o-tas-heef[2] se mehfooz hain.

---

[1] T: Allah ki taraf se naazil kiya gaya [RSB]

[2] T: (تَحْرِيف) Alfaaz, harf, ya bayaan waghaira ka badal dena, kisi matan mein tabdeeli [RKT]
T: (تَصْحِيف) Ham-jins ya ham-shakal lafzo'n ke padhne-likhne ya kitaabat mein ghalati karna, nuqte badal dena [RKT]

Chahaarum: Unke Ghair Mansooq Ahkaam Par Bazariya-e-Amal Imaan:

Un kitaabo'n ke jo ahkaam mansooq nahi hote hain un par amal karna aur use ba-sar-o-chashm[1] qubool karna chaahiye. Uski hikmat hamari samajh mein aae ya na aae aur quran ke zariye tamaam guzishta kitaabe'n mansooq kardi gai hain. Allah Ta'ala ka farmaan hai:

وَاَنۡزَلۡنَاۤ اِلَيۡكَ الۡكِتٰبَ بِالۡحَـقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِ مِنَ الۡكِتٰبِ وَمُهَيۡمِنًا عَلَيۡهِ.

Aur Hamne Aap Ki Taraf Haq Ke Saath Ye Kitaab Naazil Farmai Hai, Jo Apne Se Agli Kitaabo'n Ki Tasdeeq Karne Waali Aur Unki Muhaafiz Hai. (Surah-al-Maaida: 5: 48)

Yaane unke baare mein faisla karne waali hai.

Lihaaza ab kisi ke liye jaaez nahi ke wo guzishta kitaabo'n ke ahkaam mein se kisi hukm ki paerawi kare, illa ye ke wo durust ho aur quran bhi uski taaeed kar raha ho.

(Asmaani) Kitaabo'n Par Imaan Ke Fawaaed:

Kitaabo'n par imaan laane ke azeem fawaaed hain

① Apne bando'n par Allah Ta'ala ki inaayat ka pata chalta hai, kyounke Allah Ta'ala ne har qaum ko raah-e-raast par laane ki khaatir ek kitaab ataa ki hai.

② Shariyat-e-ilaahiya mein Allah Ta'ala ki hikmat ka pataa chalta hai, kyounke Allah Tabaarak wa Ta'ala ne har qaum ke liye in haalaat-o-zaroof ke mutabiq qawaneen-o-ahkaam muqarrar kiye hain.

Jaesa ke Allah ka irshad hai:

لِكُلٍّ جَعَلۡنَا مِنۡكُمۡ شِرۡعَةً وَّمِنۡهَاجًا ؕ

Hamne Tum Se Har Ek Ke Liye Ek Khaas Shariyat Aur Raah Thehra Di Hai. (Surah-al-Maaida: 5: 48)

③ Ham par Allah Ta'ala ka shukr laazim hai, kyounke nemate'n usi ki ataa-karda hain.

[1] T: (بَسَر و چَشْم) Sa-aankho'n par, khushi se, razamandi ke saath [RKT]

Chautha Rukn: Rasoolo'n Par Imaan

Rusul (Rasoolo'n) Ka Mafhoom:

"Rusul" Rasool ki jama hai aur "Rasool" Mursal ke maane mein hai, yaane jaise koi paegham pohonchaane ke liye bheja gaya ho. Usse muraad wo insaan hai, jis par koi shariyat naazil karke use uski tableegh ka hukm diya gaya ho. Sabse pehle Rasool Nuh ﷺ hain aur sabse aakhri rasool Muhammad ﷺ hain. Allah Ta'ala farmata hai:

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ.

Yaqinan Hamne Aapki Taraf Usi Tarah Wahee Ki Jaise Nuh ﷺ Aur Unke Baad Waale Nabiyo'n Ki Taraf Ki. (Surah Nisa: 163)

Aur Sahih Bukhari mein Anas bin Maalik ؓ se shafaa-at-e-nabi se mutaalliq ye hadees marwi hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: "(qiyaamat ke din) log Adam ﷺ ke paas aae'nge, taake wo unki shifarish kar de'n. Lekin wo unse maazarat kar denge aur kahenge ke tum Nuh ﷺ ke paas jaao. Ye aese shakhs hain, jinhe'n Allah ne sabse pehle rasool bana kar bheja. *Ilaa aakhir-ul-hadees*". (Bukhari: Kitaab ur Riqaaq: H6565)

Neez Muhammad ﷺ ke baare mein Allah Ta'ala farmata hai:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلٰكِن رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ.

(Surah-al-Ahzaab 33: 40)

(Logo!) Tumhare Mardo'n Mein Se Kisi Ke Baap Muhammad ﷺ Nahi, Balke Aap Allah Ta'ala Ke Rasool Hain Aur Tamaam Nabiyo'n Ke Khatam Karne Waale Hain.

Is duniya mein jitni bhi ummate'n guzri hain, sab mein Allah Ta'ala ne ya to kisi Rasool ko mustaqil shariyat de kar bheja, ya kisi Nabi ko usse pehle waale Rasool ki shariyat de kar bheja, taake wo uski tajdeed[1] kare. Allah Ta'ala farmata hai:

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِىْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ ۚ

Hamne Har Ummat Mein Rasool Bheja Ke Logo! Sirf Allah Ki Ibaadat Karo Aur Uske Siwa Tamaam Maaboodo'n se Bacho. (Suran-an-Nahl 16: 36)

[1] T: (تَجْدِید) Naya karne ka amal [RKT]

Mazeed irshad hai:

Koi Ummat Aisi Nahi Hui, Jis Mein Koi Dar Sunaane Waala Na Guzra Ho.

وَاِنۡ مِّنۡ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيۡهَا نَذِيۡرٌ ﴿۲۴﴾
(Surah Faatir 35: 24)

Neez farmaya:

Hamne Tauraat Naazil Farmai, Jisme Hidayat-o-noor Hai. Yahoodiyo'n Mein Usi Tauraat Ke Saath Allah Ta'ala Ke Maanne Waale Ambiya ﷺ Aur Ahlullah Aur Ulama Faisle Karte The.

اِنَّاۤ اَنۡزَلۡنَا التَّوۡرٰىةَ فِيۡهَا هُدًى وَّنُوۡرٌ ۚ يَحۡكُمُ بِهَا النَّبِيُّوۡنَ الَّذِيۡنَ اَسۡلَمُوۡا لِلَّذِيۡنَ هَادُوۡا
(Surah-al-Maaida: 5: 44)

★ Rasoolo'n Ke Ausaaf:

Nabi ya Rasool ye insaan hote hain unke andar Ruboobiyat ya Uloohiyat ki koi bhi sifat nahi paai jaati.

Allah Ta'ala apne Nabi Muhammad ﷺ ko mukhaatib karte hue farmata hai, jo-ke tamaam nabiyo'n aur rasoolo'n ke imam aur Allah ke nazdeek unme sab se afzal hain.

Aap Farma Deejiye Ke Main Khud Apni Zaat-e-Khaas Ke Liye Kisi Nafa Ka Ikhtiyaar Nahi Rakhta Aur Na Kisi Zarar Ka Magar Utna Hi Ke Jitna Allah Ne Chaha Aur Agar Main Ghaeb Ki Baate'n Jaanta Hota To Main Bohot Se Munaafa Haasil Kar Leta Aur Koi Nuqsaan Mujh Ko Na Pohonchata Main To Mahez Darane Waala Aur Basharat Dene Waala Hoo'n, Un Logo'n Ko Jo Imaan Rakhte Hain.

قُلۡ لَّاۤ اَمۡلِكُ لِنَفۡسِىۡ نَفۡعًا وَّلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ؕ وَلَوۡ كُنۡتُ اَعۡلَمُ الۡغَيۡبَ لَاسۡتَكۡثَرۡتُ مِنَ الۡخَيۡرِ ۚ وَمَا مَسَّنِىَ السُّوۡٓءُ ؕ اِنۡ اَنَا اِلَّا نَذِيۡرٌ وَّبَشِيۡرٌ لِّقَوۡمٍ يُّؤۡمِنُوۡنَ
(Suran-al-Aaraaf 7: 188)

Mazeed irshad hai:

Keh Deejiye Ke Mujhe Tumhare Kisi Nuqsaan Nafa Ka Ikhtiyaar Nahi. Keh Deejiye Ke Mujhe Har-giz Koi Allah Se Bacha Nahi Sakta Aur Main Hargiz Uske Siwa Koi Jaae-panaah Bhi Pa Nahi Sakta.

قُلۡ اِنِّىۡ لَاۤ اَمۡلِكُ لَـكُمۡ ضَرًّا وَّلَا رَشَدًا ﴿۲۱﴾ قُلۡ اِنِّىۡ لَنۡ يُّجِيۡرَنِىۡ مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ ۙ وَّلَنۡ اَجِدَ مِنۡ دُوۡنِهٖ مُلۡتَحَدًا ﴿۲۲﴾
(Surah-al-Jinn 72 : 21-22)

Nabiyo'n aur Rasoolo'n ke andar tamaam insani khususiyaat paai jaati hain. Masalan: Wo bimaar bhi hote hain aur unhe'n khane, peene ki zaroorat bhi hoti hai. Waghaira waghaira Allah Ta'ala Ibrahim ﷺ ki wo baat naqal karte hue farmata hai, jisme wo Allah Ta'ala ki taareef-o-tauseef bayan kar rahe hain:

وَالَّذِیْ هُوَ یُطْعِمُنِیْ وَیَسْقِیْنِ ﴿۷۹﴾ وَاِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ یَشْفِیْنِ ﴿۸۰﴾ وَالَّذِیْ یُمِیْتُنِیْ ثُمَّ یُحْیِیْنِ ﴿۸۱﴾

Wohi Hai Jo Mujhe Khilaata Pilaata Hai Aur Jab Main Bimaar Padaao Jaano'n To Mujhe Shifa Ataa Farmata Hai Aur Wohi Mujhe Maar Daale Ga Phir Zinda Karega.
(Surah-ash-Shuara: 79-81)

Nabi ﷺ bhi khud irshad famrate hain:

إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ، أَنْسَىٰ كَمَا تَنْسَوْنَ، فَإِذَا نَسِيْتُ فَذَكِّرُوْنِيْ..
(Bukhari: Kitab us Salah: 401)

Aur beshak main bhi mahez tumhari tarah hi ek insaan ho'n jis tarah tum bhoolte ho, main bhi bhool jaata hoo'n. Lihaaza jab main bhool jaaya karoo'n to tum log mujhe yaad dilaaya karo.

Quran-e-Kareem mein Allah Ta'ala ne nabiyo'n aur Rasoolo'n ke buland muqaamaat ka zikr karte hue aur unki taareef karte hue unhe'n sirf "banda" hi kaha hai. Nuh ﷺ ke baare main Allah Ta'ala ka farmaan hai:

اِنَّهٗ كَانَ عَبْدًا شَكُوْرًا
(Surah Bani Israel 17: 3)

Wo Hamara Badaa Hi Shukr Guzaar Banda Tha.

Muhammad ﷺ ke bare mein Allah Ta'ala ka irshad hai:

تَبٰرَكَ الَّذِیْ نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰی عَبْدِهٖ لِیَكُوْنَ لِلْعٰلَمِیْنَ نَذِیْرَا ﴿۱﴾
(Surah-al-Furqan 17: 3)

Baa-barkat Hai Wo Hasti Jisne Apne "Bande" Par Furqan Naazil Kiya, Taake Wo Tamaam Logo'n Ke Liye Darne Waala Ban Jaae.

Ibrahim, Ishaq aur Yaqoob ﷺ ke baare mein Allah Ta'ala farmata hai:

وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيْمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوْبَ أُوْلِي الْأَيْدِيْ وَالْأَبْصَارِ إِنَّا

Hamare Bando'n Ibrahim, Ishaq Aur Yaqoob ﷺ Ka Bhi Logo'n Se Zikr Karo Jo Haatho'n Aur Aankho'n Waale The.

Hamne Unhe'n Ek Khaas Baat Yaane Aakhirat Ki Yaad Ke Saath Makhsoos Kar Diya Tha. Ye Hamare Nazdeek Bargazeeda Aur Behtar Log The.

أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ
وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ
الْأَخْيَارِ. (Surah Saad 38: 45-47)

Rasoolo'n par imaan laane mein 4 cheeze'n shaamil hain:

Awwal: Unki sadaaqat par imaan

Duwam: Unke asma par imaan

Suwam: Unke waaqiaat par imaan

Chahaarum: Apne nabi ki shariyat par imaan

Awwal: Unki Sadaaqat Par Imaan:

Is baat par imaan laana ke tamaam rasoolo'n ki risaalat mabni bar-haq hai aur Allah Rabbul Izzat ki taraf se agar kisi shakhs ne un mein se kisi ek rasool ka bhi inkaar kar diya to goya ke wo saare rasoolo'n ka munkar hai, jaesa ke Allah Ta'ala ka irshad hai:

Qaum-e-Nuh Ne Bhi Nabiyo'n Ko Jhutlaaya.

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ۝١٠٥
(Surah-ash-Shuara 26: 105)

Ghaur keejiye Allah Ta'ala ne qaum-e-nuh ko tamaam rasoolo'n ki takzeeb ka murtakib qaraar diya. Jabke waaqia ye hai ke qaum-e-nuh ke paas Nuh عليه السلام ke alaawa koi doosra rasool aaya hi nahi phir kisi aur rasool ki takzeeb che-maane daarid[1]?

Lihaaza maaloom hua ke Nasaara Jo Muhammad ﷺ ko jhutlaate hain aur unki ittiba nahi karte, ye log Maseeh Ibne Mariyam ko bhi jhutla rahe hain aur unki bhi ittiba nahi kar rahe hain. Khusoosan jabke Isa عليه السلام ne apni qaum ko Muhammad ﷺ ki basharat dedi hai aur uski basharat ka iske alaawa koi matalb nahi hai ke Muhammad ﷺ unke rasool honge aur unke zariye Allah Ta'ala unhe'n gumrahi se nikaal kar siraat-e-mustaqeem par gamzan karega.

[1] T: (چه معنی دارد) Kya sabab hai, kya wajah hai, kya baat hai, kya matlab (kisi baat ki khoj lagaane ya wajah maaloom karne ke mauqa par bolte hain) [Urduban.com]

Duwwam: Unke Asmaa Par Imaan:

Jin Ambiya-o-Rasool ke naam (kitaab-o-sunnat ke zariye) hame'n maaloom hue hain un par unke naam ke saath imaan laana jaise Muhammad ﷺ, Musa, Isa aur Nuh عليهم السلام hain ye paacho'n Ambiya Ikraam oolil-azm paeghambar hain, Allah Ta'ala ne Quran-e-Kareem mein do (2) jagah inka tazkira kiya hai, ek Surah-al-Ahzaab ki is ayat main:

وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مِيْثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُّوْحٍ وَّاِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى وَعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ .

Aur Jab Hamne Tamaam Nabiyo'n Se Ahd Liya (khusoosan) Aap Se Nuh Se Aur Ibrahim Se Musa Se Aur Mariyam Ke Bete Se. (Surah-al-Ahzaab 33: 7)

Aur doosre Surah-ash-Shoora ki is ayat hain:

شَرَعَ لَكُمْ مِّنَ الدِّيْنِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوْحًا وَّالَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهٖٓ اِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى وَعِيْسٰٓى اَنْ اَقِيْمُوا الدِّيْنَ وَلَا تَتَفَرَّقُوْا فِيْهِ ؕ

(Surha-ash-Shoora 42: 13)

Aur Tumhare Liye Bhi Allah Ne Usi Deen Ko Mutaiyyan Kiya Hai, Jiske Qaaem Karne Ka Hukm Nuh عليه السلام Ko Diya Tha Aur Us Cheez Ki Tumhari Taraf Wahee Ki Ja Rahi Hai Aur Jis Ka Hukm Ibrahim, Musa Aur Isa Ko Diya Gaya Tha Ke Usi Deen Ko Qaayam Karo Aur Usme Ikhtilaaf Na Karo.

Rahe wo Ambiya-o-Rusul jinke naam hame'n maaloom nahi to un par ham ijmaali taur par imaan laaenge. Allah Ta'ala farmata hai:

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ؕ

(Surah-al-Momin(Ghaafir) 40: 78)

Yaqinan Ham Aap Se Pehle Bhi Bohot Se Rasool Bhej Chuke Hain Jin Mein Se Baaz Ke (waaqiaat) Ham Aap Ko Bayan Kar Chuke Hain Aur Un Mein Se Baaz Ke (qisse) To Hamne Aapko Bayan Hi Nahi Kiye.

Suwwam: Unke Waaqiaat Par Imaan:

Ambiya-o-Rusul ke jo waaqiaat saabit-shuda hain, un par imaan laana.

Chahaarum: Apne Nahi Ki Shariyam Par Imaan:

Us Rasool ki shariyat par amal-paera hona jise Allah Ta'ala ne hamari taraf bheja hai aur wo Kaatim ul Murasaleen Muhammad ﷺ hain jo puri insaniyat ke liye mab-oos hain. Allah Ta'ala farmata hai:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ
فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِيٓ
اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا
تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ (Surah-an-Nisa 4: 65)

Qasam Hai Tere Rabb Ki Ye Log Us Waqt Tak Momin Nahi Ho Sakte, Jab Tak Ke Aapasi Ikhtilafaat Mein Aapko Haakim Na Maan Le'n Phir Aap Ki Taraf Se Jo Faisla Ho Jaae Us Mein Koi Harj Mehsoos Na Kare'n Bila-choo'n-o-charaa Use Tasleem Kar Le'n.

Rasoolo'n Par Imaan Laane Ke Fawaaed:

Rasoolo'n par imaan laane ke besh-bahaa fawaaed hain:

① Allah Ta'ala ki rahmat aur apne bando'n par inayat ka pata chalta hai, kyounke Allah Ta'ala ne apne bando'n ke liye Rasool bheje, taake wo uske bando'n ko sirat-e-mustaqeem par gaamzan kare'n aur unhe'n Allah ki ibadat ka tariqa sikhlaae'n kyounke insaani aqal un saari cheezo'n ka idraak[1] nahi kar sakti.

② Us azeem nemat par Allah Ta'ala ki shukr-guzaari.

③ Ambiya-o-Rusul ﷺ se mohabbat aur unki tazeem, unki kama-haqqahu madh-saraai[2] kyounke wo Allah ke Rasool ﷺ hain unho'n ne Allah Ta'ala ki ibaadat uske paegham ko pohonchaya aur uske bande ke saath khair-khwahi ki.

Munkireen-e-Risaalat Aur Inka Rad

Waazeh rahe ke baaz dushmanan-e-rusul ne rasoolo'n ka inkaar kiya hai, unka kehna hai ke rasool insaano mein se nahi ho sakte, Allah Ta'ala ne (Quran e Kareem mein) is subha ko zikr karke uski tardeed

[1] T: (اِدْراک) Khayal, tasawwur, salaahiyat, samajh-boojh [RKT]
[2] T: (مَدْح سَرائی) Madh, taareef o tauseef, madh-khwaani [RKT]

kardi hai. Farmaan Baari Ta'ala hai:

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنۡ يُّؤۡمِنُوۡۤا اِذۡ جَآءَهُمُ الۡهُدٰۤى اِلَّاۤ اَنۡ قَالُوۡۤا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوۡلًا ﴿۹۴﴾ قُلۡ لَّوۡ كَانَ فِى الۡاَرۡضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَّمۡشُوۡنَ مُطۡمَئِنِّيۡنَ لَنَزَّلۡنَا عَلَيۡهِمۡ مِّنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُوۡلًا ﴿۹۵﴾

Logo'n Ke Paas Hidayat Pohonch Jaane Ke Baad Unhe'n Imaan Laane Se Usi Cheez Ne Roka Hai Ke Wo Kehte Hain Ke Kya Allah Ta'ala Ne Ek Insaan Hi Ko Rasool Bana Kar Bhej Diya? Aap Unse Keh Deejiye Ke Agar Zameen Mein Farishte Chalte-phirte Baste To Ham Unke Paas Asmaan Se Farishte Hi Ko Rasool Bana Kar Bhejte. (Surah Bani Israel 17: 94-95)

Ghaur keejiye Allah Ta'ala ne is shubha ko radd kar diya aur farmaya ke Rasool ka insaan hi mein se hona naaguzeer hai. Kyounke wo zameen waalo'n ki taraf bheja jaata hai, jo-ke insaan hi hain. Haa'n agar zameen waale farishte hote to beshak Allah Ta'ala unki jaanib farishte hi ko rasool banakar bhejta, taake wo bhi unhee'n jaesa ho. Allah Ta'ala Ambiya-o-Rusul ko jhutlaane waalo'n ka bayan karte hu farmata hai:

اِنۡ اَنۡتُمۡ اِلَّا بَشَرٌ مِّثۡلُنَا ؕ تُرِيۡدُوۡنَ اَنۡ تَصُدُّوۡنَا عَمَّا كَانَ يَعۡبُدُ اٰبَآؤُنَا فَاۡتُوۡنَا بِسُلۡطٰنٍ مُّبِيۡنٍ ﴿۱۰﴾ قَالَتۡ لَهُمۡ رُسُلُهُمۡ اِنۡ نَّحۡنُ اِلَّا بَشَرٌ مِّثۡلُكُمۡ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلٰى مَنۡ يَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِهٖ ؕ وَمَا كَانَ لَنَاۤ اَنۡ نَّاۡتِيَكُمۡ بِسُلۡطٰنٍ اِلَّا بِاِذۡنِ اللّٰهِ ؕ

(Surah Ibrahim 14: 10-11)

Tum Log Hamari Hi Tarah Insaan Ho, Tum Chahte Ho Ke Tum Hame'n Un Hastiyo'n Ki Ibaadat Se Rok Do Jin Ki Ibaadat Hamare Aabaa-o-ajdaad Karte The, Agar Aisi Baat Hai To Koi Waazeh Daleel Pesh Karo. Rasoolo'n Ne Unse Kaha Ke Haa'n! Ham Beshak Tumhari Hi Tarah Insaan Hai. Lekin Allah Ta'ala Apne Bando'n Mein Se Jis Par Chahta Hai Ehsan Karta Hai Aur Hamare Bas Mein Ye Cheez Nahi Ke Baghair Allah Ta'ala Ke Hukm Ke Ham Tumhare Saamne Koi Mo'jiza Pesh Kar De'n.

Paachwaa'n Rukn: Aakhirat Ke Din Par Imaan

Aakhirat Ka Din: Isse muraad qiyaamat ka wo din hai, jis mein hisaab-o-kitaab ki khaatir tamaam insaano ko dobaara zinda kiya jaaega.

Us din ko aakhirat ka din is liye kaha jaata hai, kyounke uske baad koi din na hoga. Balke jannati apne apne muqaam par chale jaaenge aur dozakhi bhi apne apne thikaane par pohonch jaaenge.

Aakhirat par imaan laane mein 3 cheeze'n shaamil hain:

Awwal: Ba'as (dobaara zindagi) par imaan

Duwam: Hisaab aur badle par imaan

Suwam: Jannat aur jahannam par imaan

Awwal: Baas (بَعْث) Par Imaan:

Baas kehte hain murdo'n ko zinda karna ye wo waqt hoga, jab soor mein doosra phoonk maara jaaega. Chunache log Rabbul Aalameen ki taraf uth khade honge. Sab ke sab nange paao'n honge un mein chappal na hoga, nange jism mein honge un par kapda na hoga. Ghair-makhtoon[1] honge, unka khatna nahi kiya gaya hoga. Allah Ta'ala farmata hai:

كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَا ۚ إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ.

(Surah-al-Ambiya 21: 104)

Jis Tarah Hamne Pehli Baar Paeda Kiya Tha Theek Usi Tarah Dobaara Paeda Kar De'n Ye Ham Par Waada Hai Aur Use Ham Poora Karke Rahenge.

Baas (بعث) yaane dobaara zinda kiya jaana ye ek saabit-shuda haqiqat hai quran-o-hadees aur ijma-e-ummat us par daal hain.

Quran mein hai:

ثُمَّ إِنَّكُم بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

Phir Uske Baad Tum Sab Ko Marna Hai. Phir Qiyaamat Ke Roz Tum Sab Ke Sab Dobaara Uthae Jaaoge.

(Surah-al-Mominoon 23: 15-16)

[1] T: (غَير مَخْتُون) Jis ki khatna na hui ho [RKT]

Allah ke Rasool ﷺ ki hadees hai:

يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حُفَاةً (عُرَاةً) غُرْلًا.

Qiyaamat ke din log ekatthe kiye jaaenge is haalat mein ke wo nange paer (nange badan) aur ghaer-makhtoon ho'nge.

Bukhari: Kitaab ur Riqaaq: H6527; Muslim: Kitaab-ul-Jannah wa Sifah: H2859

Musalmaano ka is baat par ijma hai ke baas-baad-al-mamaat[1] saabit hai aur yehi fitrat ka taqaaza bhi hai, kyounke Allah Ta'ala ko is makhlooq ke liye koi na koi aesa din muqarrar karna chaahiye jis mein unhe'n un cheezo'n ka badla diya jaae, jis ka mukallaf[2] unhee'n rasool'n ke zubani kiya gaya tha. Allah Ta'ala ka farmaan hai:

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنٰكُمْ عَبَثًا وَّاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُوْنَ ﴿۱۱۵﴾

(Surah-am-Mominoon 23: 115)

Kya Tum Ne Ye Samajh Rakha Hai Ke Hamne Tumhe'n Bekaar Paeda Kar Diya Hai Aur Tum Dobaara Hamari Taraf Nahi Lautaae Jaaoge.

Neez Allah Ta'ala apne Nabi se farmata hai:

اِنَّ الَّذِیْ فَرَضَ عَلَیْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَآدُّكَ اِلٰى مَعَادٍ ؕ

Jis Allah Ne Aap Par (tilaawat-e-) Quran Ko Farz Kiya Hai Wo Aapko Dobaara Pehli Jagah Par Laane Waala Hai. (Surah-al-Qasas 28: 85)

Duwwam: Hisaab Aur Badle Par Imaan:

Yaane bande ke aamaal ka hisaab hoga aur uske mutabiq use badla diya jaaega. Is baat par bhi quran-o-hadees aur ijmaa ummat daal hain quran main hai:

اِنَّ اِلَيْنَآ اِيَابَهُمْ ﴿۲۵﴾ ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿۲۶﴾

Bila-shubha Unhe'n Hamari Jaanib Lautna Hai, Phir Beshak Hame'n Unka Hisaab Lena Hai. (Surah Ghashiya 88: 25-26)

Mazeed irshad hai:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ

Jo Koi Neki Karega Use Uska 10 Guna Milega Aur Jo Shakhs Buraai Karega, Use

[1] T: Maut ke baad dobaara uthaaya jaana [RSB]
[2] T: (مُكَلَّف) Paaband [RKT]

Uske Baraabar Hi Saza Milegi Aur Logo'n Par Zulm Na Kiya Jaaega. (Surah Anaam: 160)

أَمْثَالِهَا ۖ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ.

Neez farmaya:

Aur Ham Ba-roz-e-qiyaamat Insaaf Ke Tarazu Khade Kar Denge, Phir Kisi Jaan Par Koi Zulm Naa Hoga Agar Raai Ke Daane Ke Baraabar Bhi Kisi Ka Amal Hoga, To Ham Use Haazir Kar Denge Aur Ham Hisaab Lene Ke Liye Kaafi Hain. (Surah-al-Ambiya 21: 47)

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا ۖ وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ.

Aur Ibne Umar ﷺ se marwi Hadees-e-Rasool ﷺ se hai ke Aap ﷺ ne farmaya:

Allah Ta'ala momin ko khud se qareeb karega. Phir us par apna parda daal kar use chupaale ga, phir kahega kya tujhe apna ye gunah aur wo gunah yaad hai? Banda Kahega: Haa'n aye mere Rab. Yaha'n tak ke jab banda apne gunaho'n ka iqraar karega aur ye samajh baithe ga ke wo barbaad ho gaya to Allah Ta'ala farmaega: Maine duniya mein tere us gunah par parda daal diya tha aur aaj tere us gunah ko bakhsh raha hoo'n, phir use uski nekiyo'n ke naama-e-maal ataa farma dega. Aur jo kaafir aur munafiq log honge un par gawaah (Malaaika, Ambiya, aur tamaam jinn-o-ins sab) kahenge (Yehi Wo Log Hain Jinho'n Ne Apne Parwardigaar Par Jhoot Baandha Tha. Khabardar Ho Jaao! Zaalimo'n Par Allah Ki Phatkaar Hogi).

إِنَّ اللهَ يُدْنِى الْمُؤْمِنَ فَيَضَعُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَيَسْتُرُهُ فَيَقُوْلُ أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا فَيَقُوْلُ نَعَمْ أَىْ رَبِّ حَتَّىٰ إِذَا قَرَّرَهُ بِذُنُوْبِهِ وَرَأَى فِى نَفْسِهِ أَنَّهُ هَلَكَ قَالَ سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِى الدُّنْيَا وَأَنَا أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ فَيُعْطَىٰ كِتَابَ حَسَنَاتِهِ وَأَمَّا الْكَافِرُ وَالْمُنَافِقُوْنَ فَيَقُوْلُ الْأَشْهَادُ (هُؤُلَاءِ الَّذِيْنَ كَذَبُوْا عَلَىٰ رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِيْنَ.

(Bukhari: Kitaab-ul-Mazaalim wal Ghazab: H2441; Muslim: Kitaab-ut-Tauba: H2768; Riwayat ke aakhir mein ayat ke liye dekhiye Surah 11: 18)

Ek doosri Sahih hadees hai:

إِنَّ من هم بحسنة فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ إِلَىٰ سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ إِلَىٰ أَضْعَافٍ كَثِيْرَةٍ وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللهُ سَيِّئَةً وَاحِدَةً.

Rasool-e-Akram ﷺ ne farmaya: Jis shakhs ne kisi neki ka iraada kiya aur use kar bhi liya to Allah Ta'ala apne paas us ek neki ke badle 10 nekiyo'n se lekar 700 guna balke usse bhi ziyaada nekiyo'n ka sawaab uske liye likh deta hai aur kisi ne buraai ka iraada kiya phir use anjaam nahi diya to Allah Ta'ala is par bhi ek neki likh deta aur agar kisi ne kisi buraai ka iraada kiya aur us buraai ko kar liya to Allah Ta'ala ek hi buraai likhta hai.

(Bukhari: Kitaab ur Riqaaq: H6491; Muslim: Kitaab-ul-Imaan: H131 (Kitaab ke alfaaz aur hadees ke alfaaz mein mamuli farq hai, magar ma'ane durust hai.)

Musalmano ka is baat par ijma hai ke bando'n ka hisaab hoga aur unke aamaal ka badla diya jaaega aur yehi fitrat ka taqaza bhi hai. Kyounke Allah Ta'ala ne kitaabe'n naazil ki hain, rasool bheje hain, bando'n par rasoolo'n ki laai hui shariyat ko maanne ka fariza aaed kiya hai. Allah ke dushmano se jung ko waajib qaraar diya hai, unke khoon, unki aulaad, unki aurto'n, unki amlaak[1] ko jaaez kaha hai.

Ghaur karo agar hisaab-o-kitaab ka muaamala nahi hai, badle aur ajr ki baat nahi hai to ye saari cheeze'n laghv[2] aur laayaan tehrengi aur Allah Rabbul Izzat jo intihaai hakeem-o-mudabbir hai wo har tarah ke laghv-o-abas[3] kaamo'n se munazza-o-paak hai. Allah Rabbul Aalameen isi baat ki taraf ishara karte hue farmata hai:

فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِيْنَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِيْنَ ۝٦ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَّمَا كُنَّا غَآئِبِيْنَ ۝٧

(Surah-al-Aaraaf 7: 6-7)

Phir Ham Un Logo'n Se Zaroor Poochenge Jinke Paas Paeghambar Bheje Gae The Aur Ham Paeghambaro'n Se Zaroor Poochenge. Phir Ham Choonke Poori Khabar Rakhte Hain Unke Roo-ba-roo

[1] T: Milkiyat, jaaedaad [RSB]

[2] T: Behooda, waahiyaat, be-maane, be-faaeda, laa-yaani qaul-o-fe'l [RKT]

[3] T: (عَبَث) Befaaeda, fuzool, bekaar [FL]

Bayan Kar Denge Aur Ham Kuch Be-khabar
Na The.

Suwam: Jannat Aur Jahannam Par Imaan:

Ye dono jagahe'n insaniyat ke liye daaimi thikaana hain.

Jannat: Ye nemato'n waali jagah hai, Allah Ta'ala ne ise un momino'n aur muttaqiyo'n ke liye taiyaar kiya hai, jo un tamaam cheezo'n par imaan laate hain. Jis par imaan laana Allah Tabaarak wa Ta'ala ne waajib qaraar diya hai. Neez Allah-o-Rasool ki itaa-at karte hain aur khaalis dil se Allah ki ibaadat aur Rasool-e-Akram ﷺ ki ittiba karte hain.

Is Jannat mein tarah-tarah ki nemate'n hain, un nemato'n ko na to kisi aankh ne kabhi dekha hai, na kisi kaan ne unki baabat kuch suna hai aur na hi kisi insaan ke dil mein kabhi unka tasawwur hua hai. (Bukhari: Kitaab Bida al Khalq: H3244)

Allah Ta'ala kehta hai:

Beshak Jo Log Imaan Laae Aur Nek Amal Kiye, Ye Log Behtareen Khalaaeq[1] Hain. Unka Badla Unke Rabb Ke Paas Hameshgi Waali Jannate'n Hain. Jinke Neeche Nehre'n Beh Rahi Hain, Jin Mein Wo Hamesha Hamesha Rahenge, Allah Ta'ala Unse Raazi Hua Aur Ye Usse Raazi Hue. Ye Hain Uske Liye Jo Apne Parwardigaar Se Dare.

اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ اُولٰٓئِكَ هُمۡ خَيۡرُ الۡبَرِيَّةِ ؕ﴿۷﴾ جَزَآؤُهُمۡ عِنۡدَ رَبِّهِمۡ جَنّٰتُ عَدۡنٍ تَجۡرِىۡ مِنۡ تَحۡتِهَا الۡاَنۡهٰرُ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَآ اَبَدًا ؕ رَضِىَ اللّٰهُ عَنۡهُمۡ وَرَضُوۡا عَنۡهُ ؕ ذٰلِكَ لِمَنۡ خَشِىَ رَبَّهٗ ۚ﴿۸﴾

(Surah-al-Baiyyinah 98: 7-8)

Neez farmaya:

Koi Nafs Nahi Jaanta Jo Kuch Hamne Unki Aankho'n Ki Thandak Unke Liye Poshida Kar Rakhi Hai, Jo Kuch Karte The Ye Us Ka Badla Hai.

فَلَا تَعۡلَمُ نَفۡسٌ مَّاۤ اُخۡفِىَ لَهُمۡ مِّنۡ قُرَّةِ اَعۡيُنٍ ۚ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوۡا يَعۡمَلُوۡنَ﴿۱۷﴾

(Surah-as-Sajdah 32: 17)

Jahannam:

[1] T: (خَلائِق) Makhluqaat, tamaam log [RKT]

Ye azaab-o-halaakat ki jagah hai, ise Allah Ta'ala ne un kaafiro'n aur zaalimo'n ke liye taiyaar kar rakha hai jinho'n ne Allah ke saath kufr kiya aur uske rasoolo'n ki nafarmaani ki. Usme azaab-o-jaa'n ka hi ka[1] hi ka aesa aalam hoga jo kisi insaan ke hashiya-e-khayal[2] mein bhi nahi aasakta. Allah Ta'ala kehta hai:

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْٓ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ.

Aur Us Aag Se Daro Jo Kaafiro'n Ke Liye Taiyaar Ki Gai Hai.

(Surah Aale Imran 3: 131)

Mazeed irshad hai:

اِنَّآ اَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِيْنَ نَارًا اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ؕ وَاِنْ يَّسْتَغِيْثُوْا يُغَاثُوْا بِمَآءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِى الْوُجُوْهَ ؕ بِئْسَ الشَّرَابُ ؕ وَسَآءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿۲۹﴾

Zaalimo'n Ke Liye Hamne Wo Aag Taiyaar Kar Rakhi Hai, Jiski Qannate'n Unhe'n Gher Lengi. Agar Wo Faryaad-rasi Chahenge To Unki Faryaad-rasi Us Paani Se Ki Jaaegi Jo Tel Ki Talchat Jaesa Hoga, Jo Chehre Bhoon Dega, Bada Hi Bura Paani Hai Aur Badi Buri Araam-gah (dozakh) Hai.

(Surah-al-Kahf 18: 29)

Neez farmaya:

اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكٰفِرِيْنَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيْرًا ﴿۶۴﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۚ لَا يَجِدُوْنَ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۶۵﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوْهُهُمْ فِى النَّارِ يَقُوْلُوْنَ يٰلَيْتَنَآ اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُوْلَا ﴿۶۶﴾

Allah Ta'ala Ne Kaafiro'n Par Laanat Ki Hai Aur Unke Liye Bhadakti Hui Aag Taiyaar Kar Rakhi Hai. Jis Mein Wo Hamesha-hamesh Rahenge. Wo Koi Haami-o-Madadgaar Na Paaenge. Us Din Unke Chehre Aag Mein Ulat-Palat Kiye Jaaenge (hasrat-o-afsos se) Kahenge Ke Kaash Ham Allah Ta'ala Aur Rasool Ki Itaa-at Karte. (Surah-al-Ahzaab: 64-66)

Marne Ke Baad Pesh Aane Waale Umoor

Aakhirat par imaan mein un tamaam cheezo'n par imaan laana bhi shaamil hai, jo maut ke baad pesh aaengi. Jaise:

[1] T: Urdu pdf mein yahan 'جاں کا ہی' jaa'n ka hi likha hai, jabke context dekh kar samajh mein aata hai ke sahi lafz (جاں کنی) hona chaahiye. Jiska matlab hai: Azaab, gunaah ki saza waghaer [RSB]

[2] T: (حاشِیَۂ خَیال میں نہ آنا) Wahem o gumaan mein aana, zehen mein aana [RKT]

① (Alif) Qabar Ka Imtehaan:

Jab maiyyat ko qabr mein dafan kar diya jaata hai to usse uske Rabb uske deen aur uske Nabi ke baare mein sawaal kiya jaata hai, jo log imaan waale hote hain Allah Ta'ala unhe'n saabit-qadam rakhta hai aur wo Sahih-sahih jawab de lete hain. Chunache jo banda momin hota hai wo jawab mein kehta hai: "Ke mera Rabb Allah hai, mera deen islam hai aur mere Nabi Muhammad ﷺ hain". ❶[1]

Aur jo log kaafir-o-zaalim hote hain wo har sawaal ke jawab mein kehte hain haae-haae mujhe nahi maaloom, haae-haae mujhe nahi maaloom aur munafiq ya deen mein shak karne waala shakhs kehta hai mujhe maaloom nahi maine logo'n ko kuch kehte hue suna tha to maine bhi wohi keh diya.

② (Ba) Qabr Ka Azaab Aur Uski Nemate'n:

Qabr Ka Azaab:

Jaha'n tak azaab-e-qabr ka taalluq hai to qabr ka azaab zaalimo'n, munafiqo'n aur kaafiro'n ko diya jaata hai. Allah Ta'ala kehta hai:

---

[1] ❶ Qabr mein asal imtihaan ke liye sirf ye 3 sawalaat hi pooche jaaenge aur baaz hazraat jo in 3 ke saath chauthe sawal ka bhi zikr karte hain wo dar-asal imtihaan ka sawal nahi hai. Balke imtihaan ke baad ka sawal hai. Chunache jo shakhs qabr ke imtihaan mein kaamyaab ho jaaega, isse poocha jaaega ke:

"*Tumhe'n ye kaise maaloom hua*?" to wo jawab dega. "*Maine Allah ki kitaab padhi, us par imaan laaya aur uski tasdeeq ki*"

وَمَا يُدْرِيْكَ؟ قَرَأْتُ كِتَابَ اللهِ فَآمَنْتُ بِهِ وَصَدَّقْتُ.

(Sunan Abu Dawood: Kitaab as Sunnah: H4753 (Sanad Saheeh)

Wo jo shakhs shuru ke 3 sawalaat ke jawabaat mein nakaam ho jaaega usse kaha jaaega:

"*Toone (quran) samjha nahi! Toone (quran) padha nahi!*". (Bukhari: Kitaab-ul-Janaez: H1374)

لاَ دَرَيْتَ وَلاَ تَلَيْتَ.

Ise misaal se you'n samajh le'n ke jaise koi baccha school ke imtihaan mein paas ho gaya to usse poocha jaae ke tum kaise pass ho gae? Aur koi fail ho gaya to usse kaha jaae tumne mehnat na ki! To zaahir hai ke ye sawal bacche ke asal imtihaan ka sawal nahi hai, balke imtihaan ke baad bacche ki kaamyaabi yaa nakaami se mutaalliq sawal hai, yehi muaamala qabr mein imtihaan ke baad hone waale mazkoora sawaal ka hai.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ ۖ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ.

Aur Agar Aap Us Waqt Dekhe'n Jab Ye Zaalim Log Maut Ki Sakhtiyo'n Mein Honge Aur Farishte Apne Haath Badha Rahe Honge Ke Haa'n Apni Jaane'n Nikaalo. Aaj Tumhe'n Zillat Ki Saza Di Jaaegi. Us Sabab Se Ke Tum Allah Ta'ala Ke Zimme Jhooti Baate'n Lagaate The Aur Tum Allah Ta'ala Ki Ayaat Se Takabbur Karte The.
(Surah-al-Anaam 6: 93)

Aur firaun ki baabat Allah ka irshad hai:

اَلنَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَّعَشِيًّا ۚ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ ۫ اَدْخِلُوْٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿۴۶﴾

Aag Hai Jiske Saamne Ye Har Subha Shaam Laae Jaate Hain Aur Jis Din Qiyaamat Qaaem Hogi (farmaan hoga ke) Firauniyo'n Ko Sakht Tareen Azaab Mein Daalo. (Surah-al-Momin (Ghaafir) 40: 46)

Sahih Muslim mein Zaid bin Saabit ﷺ se marwi hai:

عَنِ النبى صلى الله عليه وسلم قال: فَلَوْ لاَ أَنْ لاَ تَدَافَنُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ الَّذِى أَسْمَعُ مِنْهُ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ. قَالُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ فَقَالَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، قَالُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، قَالَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ، قَالُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ قَالَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ.

Allah ke Nabi ﷺ ne farmaya: Logo agar ye baat na hoti ke tum murdo'n ko dafan kanra band kar doge to mein Allah se dua karta ke wo tumhe'n qabr ka wo azaab suna de jise kabhi-kabhi main sunta hoo'n Phir mukhaatib hue aur farmaya: Logo! Jahannam ke azaab se Allah ki panaah maango. Logo'n ne kaha: Ham azaab-e-jahannam se Allah panaah maangte hain. Phir Allah ke Nabi ne kaha: Logo! Azab-e-qabr se Allah ki panaah chaaho log bol utthe: Ham qabr ke azaab se Allah ki panaah chahte hain. Phir Nabi ﷺ ne irshad farmaya: Logo! Zahir-o-baatin fitno'n se panaah-e-Ilaahi talab karo. Log goya hue: Ham zaahir-o-baatin fitno'n se panaah-e-Ilaahi ke talabgaar hain. Phir Aap ﷺ ne
(Sahih Muslim: Kitaab-ul-Jannah wa Sifat Naeemiha wa

farmaya: Logo! Dajjal ke fitne se Allah ki panaah maango. Log pukaar uthe ham fitna-e-dajjal se Allah ki panaah chahate hain. Ahliya: H2867)

Qabr Ki Nemate'n:

Jaha'n tak qabr ki nemato'n ka muaamala hai to ye nemate'n sacche momin ke hisse mein aaenge. Farmaan-e-Baari hai:

اِنَّ الَّذِيۡنَ قَالُوۡا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسۡتَقَامُوۡا تَتَنَزَّلُ عَلَيۡهِمُ الۡمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوۡا وَلَا تَحۡزَنُوۡا وَاَبۡشِرُوۡا بِالۡجَنَّةِ الَّتِىۡ كُنۡتُمۡ تُوۡعَدُوۡنَ ﴿۳۰﴾

(Waaqai) Jin Logo'n Ne Kaha Ke Hamara Parwardigaar Allah Hai Phir Usi Par Qaaem Rahe Unke Paas Farishte (ye kehte hue) Aate Hain Ke Tum Kuch Bhi Andesha Aur Gham Na Karo (balke) Us Jannat Ki Basharat Sunlo Jiska Tum Waada Diye Gae Ho. (Surah Haa Meem Sajda (Fussilat) 41: 30)

Neez irshad hai:

فَلَوۡلَاۤ اِذَا بَلَغَتِ الۡحُلۡقُوۡمَ ﴿۸۳﴾ وَاَنۡتُمۡ حِيۡنَئِذٍ تَنۡظُرُوۡنَ ﴿۸۴﴾ وَنَحۡنُ اَقۡرَبُ اِلَيۡهِ مِنۡكُمۡ وَلٰكِنۡ لَّا تُبۡصِرُوۡنَ ﴿۸۵﴾ فَلَوۡلَاۤ اِنۡ كُنۡتُمۡ غَيۡرَ مَدِيۡنِيۡنَ ﴿۸۶﴾ تَرۡجِعُوۡنَهَاۤ اِنۡ كُنۡتُمۡ صٰدِقِيۡنَ ﴿۸۷﴾ فَاَمَّاۤ اِنۡ كَانَ مِنَ الۡمُقَرَّبِيۡنَ ﴿۸۸﴾ فَرَوۡحٌ وَّرَيۡحَانٌ ۙ وَّجَنَّتُ نَعِيۡمٍ ﴿۸۹﴾ وَاَمَّاۤ اِنۡ كَانَ مِنۡ اَصۡحٰبِ الۡيَمِيۡنِ ﴿۹۰﴾ فَسَلٰمٌ لَّكَ مِنۡ اَصۡحٰبِ الۡيَمِيۡنِ ﴿۹۱﴾ وَاَمَّاۤ اِنۡ كَانَ مِنَ الۡمُكَذِّبِيۡنَ الضَّآلِّيۡنَ ﴿۹۲﴾ فَنُزُلٌ مِّنۡ حَمِيۡمٍ ﴿۹۳﴾ وَّتَصۡلِيَةُ جَحِيۡمٍ ﴿۹۴﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ حَقُّ الۡيَقِيۡنِ ﴿۹۵﴾ فَسَبِّحۡ بِاسۡمِ رَبِّكَ

Pas Jabke Rooh Nar-khare Tak Pohonch Jaae Aur Tum Us Waqt Aankho'n Se Dekhte Raho Ham Us Shakhs Se Ba-nisbat Tumhare Bohot Ziyaada Qareeb Hote Hain Lekin Tum Nahi Dekh Sakte. Pas Agar Tum Kisi Ke Zer-e-farmaan Nahi Aur Us Qaul Mein Sacche Ho To (zara) Us Rooh Ko To Lautaao. Pas Jo Koi Baargah-e-Ilaahi Se Qareeb Kiya Hua Hoga, Use To Raahat Hai Aur Ghizaae'n Hain Aur Aaraam Waali Jannat Hai Aur Jo Shakhs Daahine (haath) Waalo'n Mein Se Hai To Bhi Salamati Hai Tere Liye Ke Tu Daahine Waalo'n Mein Se Hai. Lekin Agar Koi Jhutlaane Waalo'n Gumraho'n Mein Se Hai To Khaulte Hue Garam Paani Ki Mehmaani Hai Aur Dozakh Mein Jaana Hai. Ye Khabar Saraasar Haq Aur Qatan Yaqeeni Hai. Pas Tu Apne

Azeem-ush-shaan Parwardigaar Ki Tasbeeh Kar.

الْعَظِيْمِ ﴿٩٦﴾

(Surah-al-Waaqia 56: 83-96)

Baraa bin Aazib ﷺ se marwi hai ke jab ek murda qabr mein munkar nakeer ka jawaab de lega to uski baabat Allah ke Rasool ﷺ ka farmaan hai:

فَيُنَادِى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ: أَنْ قَدْ صَدَقَ عَبْدِى، فَأَفْرِشُوْهُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَافْتَحُوا لَهُ بَابًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَأَلْبِسُوهُ مِنَ الْجَنَّة، قَالَ: فَيَأْتِيهِ مِنْ رَوْحِهَا وَطِيبِهَا قَال: وَيُفْتَحُ لَهُ فِيْهَا مَدَّ بَصَرِهِ.

Asmaan se ek pukaarne waala pukaare ga ke mere bande ne sach kaha, uske liye jannat ka bichona bicha do. Uske liye jannat ki taraf ek darwaza khol do, use jannati libaas pehnaa do. Aap ne farmaya: Phir is bande ke paas jannat ki hawaae'n aur khushboo aaengi aur uski qabr taa-hadd-e-nigaah kushaada kardi jaaegi.

(Abu Dawood: H4753 (sanad Sahih); Musand Ahmad: V4 P287 (sanad Sahih))

Aakhirat Ke Par Imaan Laane Ke Fawaaed

Yaum-e-aakhirat par imaan laane ki besh-baha fawaaed hain:

① Khair-o-itaa-at ke kaamo'n ke liye hirs-o-raghbat paeda hoti hai, is ummeed par ke yaum-e-aakhirat mein uska sawaab milega.

② Gunah-o-maasiyat ke kaamo'n se wahshat-o-nafrat paeda hoti hai, is dar se ke yaum-e-aakhirat mein uski saza milegi.

③ Momin ko agar duniya mein (apni marzi ke mutabiq) kuch cheeze'n nahi mil paati hain to use tasalli hoti hai ke aakhirat mein sawab-o-nemat milne ki tawaqqo hai.

Munkireen-e-Baas (بَعْث) Ka Eteraaz Aur Uska Jawab

Waazeh rahe ke kaafiro'n ne maut ke baad dobaara uthaae jaane ka inkaar kiya hai, unka gumaan hai ke ye mumkin hi nahi.

Ye gumaan saraasar baatil hai uske butlaan par darj-e-zel teeno'n cheezo'n daal hain.

① Shariyat, ② Hiss-o-shuoor, ③ Aqal

① Sharai Daleel:

Allah Ta’ala ka irshad hai:

زَعَمَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنْ لَّنْ يُّبْعَثُوْا ؕ قُلْ بَلٰى وَرَبِّيْ لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ؕ وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ۝

Un Kaafiro’n Ne Khayal Kiya Ke Dobaara Zinda Na Kiye Jaaenge. Aap Keh Deejiye Ke Kyoun Nahi Allah Ki Qasam! Tum Zaroor Dobaara Uthaae Jaaoge, Phir Jo Tum Ne Kiya Hai Uski Khabar Diye Jaaoge Aur Allah Par Ye Bilkul Hi Asaan Hai.(Surah-at-Taghabun 7)

Ye baat tamaam aasmaani kitaabo’n mein maujood hai.

② Hissi-o-shuoori Daleel:

Allah Ta’ala ne is duniya mein murdo’n ko dobaara zinda karke dikhla diya hai, chunache Surah-al-Baqara mein uski misaale’n hain:

Pehli misaal: Musa ﷺ ki qaum ne jab Musa ﷺ se kaha ke ham tum par tab imaan laaenge, jab Allah Ta’ala ko khulam-khula dekh le’n to Allah Ta’ala ne unhe’n maut dedi, phir unhe’n zinda kar diya. Isi baat ko Allah Ta’ala Bani Israel ko mukhaatib karte hue you’n zikr karta hai:

وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصّٰعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ۝ ثُمَّ بَعَثْنٰكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝

Aur (tum use bhi yaad karo) Tum Ne Musa ﷺ Se Kaha Tha Ke Jab Tak Ham Apne Rabb Ko Saamne Naa Dekh Le’n, Hargiz Na Laaenge (jis gustakhi ki saza mein) Tum Par Tumhare Dekhte Hue Bijli Giri. Lekin Phir Is Liye Ke Tum Shukr-guzaari Karo, Us Maut Ke Baad Bhi Hamne Tumhe’n Zinda Kar Diya. (Surah-al-Baqara 2: 55-56)

Doosri Misaal: Bani Israel ke us maqtool ka waaqia jis ke baare mein Bani Israel jhagad rahe the. To Allah Ta’ala ne Unhe’n hukm diya ke wo ek gaae zibah kare’n aur uske gosht ke tukde se maqtool ko maare’n, phir wo zinda ho kar khud apne qaatil ki nishandahi kar dega, chunache us baat ko Allah Ta’ala you’n zikr karta hai:

وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَاْتُمْ فِيْهَا ؕ

Jab Tum Ne Ek Shakhs Ko Qatl Kar Daala

Phir Usme Ikhtilaaf Karne Lage Aur Tumhari Posheedgi Ko Allah Ta'ala Zaahir Karne Waala Tha. Hamne Kaha Ke Us Gaae Ka Ek Tudka Maqtool Ke Jism Par Laga Do Aur Wo Jee Uthega, Usi Tarah Allah Murdo'n Ko Zinda Karke Tumhe'n Tumhari Aqalmandi Ke Liye Apni Nishaniya'n Dikhata Hai.

وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ ﴿٧٢﴾
فَقُلْنَا اضْرِبُوْهُ بِبَعْضِهَا ؕ كَذٰلِكَ يُحْيِ
اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُوْنَ ﴿٧٣﴾
(Surah-al-Baqara: 72)

Teesri Misaal: Un logo'n ka waaqia jo maut se bhaagne ke liye apne gharo'n se nikal pade the wo hazaro'n ki tadaad mein the Allah Ta'ala ne un sab par maut taari kardi. Phir unhe'n dobaara zinda kar diya. Us waaqia ko bayan karte hue Allah Ta'ala farmata hai:

Kya Tum Ne Unhe'n Nahi Dekha Jo Hazaro'n Ki Tadaad Mein The Aur Maut Ke Dar ke maare Apne Gharo'n Se Nikal Khade Hue The, Allah Ta'ala Ne Unhe'n Farmaya Mar Jaao Phir Unhe'n Zinda Kar Diya, Beshak Allah Ta'ala Logo'n Par Bada Fazl Waala Hai, Lekin Aksar Log Na-shukre Hain.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ خَرَجُوْا مِنْ
دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوْفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ ۪
فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوْتُوْا ۫ ثُمَّ اَحْيَاهُمْ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ ﴿٢٤٣﴾
(Surah-al-Baqara 2: 143)

Chauthi Misaal: Aese Nabi ka waaqia jin ka guzar ek murda basti se hua to unho'n ne baeed samjha ke Allah Ta'ala use zinda kar sakega. Chunache Allah Ta'ala ne unhe'n 100 saal tak maut dedi, phir baad mein unhe'n zinda kar diya. Is silsila mein Allah Ta'ala farmata hai:

Ye Us Shakhs Ki Maanind Ke Jiska Guzar Us Basti Par Hua Jo Chhat Ke Bal Aundhi Pade Hui Thi. Wo Kehne Laga Uski Maut Ke Baad Allah Ta'ala Use Kis Tarah Zinda Karega? To Allah Ne Use Maar Diya 100 Saal Ke Liye, Phir Use Uthaaya. (Surah-al-Baqara 2: 259)

اَوْ كَالَّذِىْ مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ وَّهِىَ خَاوِيَةٌ
عَلٰى عُرُوْشِهَا ۚ قَالَ اَنّٰى يُحْىٖ هٰذِهِ اللّٰهُ
بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ
ثُمَّ بَعَثَهٗ ؕ

Paachwee'n Misaal: Ibrahim عليه السلام ka wo waaqia jab unho'n ne Allah Ta'ala se sawaal kiya ke wo unhe'n dikhaale ke murdo'n ko wo kaese zinda

karta hai, chunache Allah ne unhe'n hukm diya ke wo 4 parindo'n ko zibah kar daale'n aur unki botiya'n ird-gird ke pahado'n par daal de'n, phir door se unhe'n pukaare'n to gosht ki botiya'n ek doosre se mil jaaengi aur Ibrahim ﷺ ki taraf daod padenge, is waaqia ko Allah Ta'ala ne you'n bayan kiya hai:

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِیْ كَیْفَ تُحْیِ
الْمَوْتٰی ؕ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ ؕ قَالَ بَلٰی
وَلٰكِنْ لِّیَطْمَىِٕنَّ قَلْبِیْ ؕ قَالَ فَخُذْ
اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّیْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَیْكَ ثُمَّ
اجْعَلْ عَلٰی كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا
ثُمَّ ادْعُهُنَّ یَاْتِیْنَكَ سَعْیًا ؕ وَاعْلَمْ
اَنَّ اللّٰهَ عَزِیْزٌ حَكِیْمٌ ﴿۲۶۰﴾

Aur Jab Ibrahim ﷺ Ne Kaha Ke Aye Mere Parwardigaar Mujhe Dikha Tu Murdo'n Ko Kis Tarah Zinda Karega? (janab-e-Baari Ta'ala) Ne Farmaya, Kya Tumhe'n Imaan Nahi? Jawab Diya Imaan To Hai Lekin Mere Dil Ki Taskeen Ho Jaaegi. Farmaya 4 Parinde Lo, Unke Tukde-tukde Kar Daalo, Phir Har Pahaad Par Unka Ek-eK Tukda Rakhdo, Phir Unhe'n Pukaaro, Tumhare Paas Daodte Hue Aajaange Aur Jaan Rakho Ke Allah Ta'ala Ghaalib Hai Hikmato'n Waala Hai. (Surah-al-Baqara 2: 260)

Ye chand haqiqat par mabni hiss-o-shuoor se mutaalliq misaale'n hain jo is baat par saaf dalaalat karti hai ke murdo'n ko zinda karna mumkin hai. Alaawa-baree'n Isa ﷺ ko min-jaanib Allah ataa-karda us nishani ka tazkira ho chuka hai, jiski badaulat Isa ﷺ ba-hukum-e-Ilaahi murdo'n ko zinda kar dete the aur unhe'n unki qabr se nikaal-baahar khada kar dete the.

③ Aqli Daleel:

❶ (Alif): Allah Rabbul Aalameen hi asmaan-o-zameen ka Khaaliq hai, unke ma-bain jitni cheeze'n hain sab ko pehle-pehel Allah Ta'ala hi ne paeda kiya hai aur jo zaat pehli martaba kisi cheez ki paedaaish par qaadir ho wo use dobaara paeda karne se aajiz nahi ho sakti.

وَهُوَ الَّذِیْ یَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ یُعِیْدُهٗ
وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَیْهِ
(Surah-ar-Room 30: 27)

Wohi Hai Jo Awwal Baar Makhlooq Ko Paeda Karta Hai, Phir Use Dobaara Paeda Karega Aur Ye To Us Par Bohot Hi Asaan Hai.

Mazeed irshad hai:

Jaise Ke Hamne Awwal Dafa Paedaaish Ki Thi, Usi Tarah Dobaara Karenge. Ye Hamare Zimme Waada Hai Aur Ham Use Zaroor Karke Rahenge.

كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُۥ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَآ ۚ إِنَّا كُنَّا فَٰعِلِينَ.

(Surah-al-Ambiya 21: 104)

Jo log boseeda haddiyo'n ke zinda kiye jaane ka inkaar karte hain, Allah Ta'ala ne unki tardeed ka hukm dete hue farmaya hai:

Aap Jawab Deejiye! Ke Unhe'n Wo Zinda Karega Jis Ne Unhe'n Awwal Martaba Paeda Kiya Hai, Jo Sab Tarah Ki Paedaesh Ka Ba-khoobi Jaanne Waala Hai.

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِىٓ أَنشَأَهَآ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

(Surah Yaseen 36: 78)

❷ (Baa): Jab zameen murda aur sakht ho jaati hai us par hare-bhare darakht kahee'n dikhaai nahi dete, aesi haalat mein baraan-e-rahmat ka nuzool hota hai, phir dekhte hi dekhte har-soo hariyaali phael jaati hai. Be-shumaar murda paude zindagi se maala-maal ho jaate hain aur az-sar-e-noo sarzameen par ugg aate hain. Ghaur karo jo zaat-e-ba-kamaal un murda paudo'n ko zindagi-o-hayaat ataa kar sakti hai, kya wo faut-shuda insano ko dobara paeda karne par qaadir nahi ho sakti?

Allah kehta hai:

Uski Nishaniyo'n Mein Se (ye bhi) Hai Ke Tu Zameen Ko Dabi-dabaai Dekhta Hai. Phir Jab Ham Us Par Meena Barsaate Hain To Wo Tar-o-taaza Ho Kar Ubharne Lagti Hai. Jisne Use Zinda Kiya Wohi Yaqeeni Taur Par Murdo'n Ko Bhi Zinda Karne Waala Hai. Beshak Wo Har (har) Cheez Par Qaadir Hai.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ؕ اِنَّ الَّذِىْٓ اَحْيَاهَا لَمُحْىِ الْمَوْتٰى ؕ اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٣٩﴾

(Surah Fussilat 41: 39)

Mazeed irshad hai:

Aur Hamne Asman Se Baa-barkat Paani Barsaaya Aur Usse Baaghaat Aur Kaatne Waale Khet Ke Ghalle Paeda Kiye Aur

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً مُّبٰرَكًا فَأَنۢبَتْنَا بِهِۦ جَنَّٰتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٩﴾

وَالنَّخْلَ بٰسِقٰتٍ لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيْدٌ ۝١٠
رِّزْقًا لِّلْعِبَادِ ۙ وَاَحْيَيْنَا بِهٖ بَلْدَةً مَّيْتًا ۭ
كَذٰلِكَ الْخُرُوْجُ ۝١١
(Surah Qaaf 50: 9-11)

Khajooro'n Ke Buland-o-baala Darakht Jinke Khoshe Tah-ba-tah Hain. Bando'n Ki Rozi Ke Liye Aur Hamne Paani Se Murda Shaher Ko Zinda Kar Diya. Usi Tarah (qabro'n se) Nikalna Hai.

Munkireen-e-Azaab-o-Nemat-e-Qabr Aur Unke Rad

Waazeh rahe ke gumraho'n ki ek jamat ne qabr ke azaab aur uski nemato'n ka inkaar kiya hai, unka gumaan hai ke ye saari cheeze'n mumkin hi nahi. Kyounke waaqia iske bar-khilaaf hai wo kehte hain ke agar kisi bhi maiyyat ki qabr khodi jaae to maiyyat apni asli haalat hi mein milti hai, na to uski qabr mein kushaadgi nazar aati hai aur na hi tangi[1] dikhaai deti hai.

Ye guman sar-ta-sar[2] baatil hai, iske butlaan par darj-e-zail teeno cheeze'n shaahid hain.

① Shariyat, ② Hissi-o-Shuoor, ③ Aqal

① Sharai Daleel: Qabr ke azaab aur uski nemato'n ke isbaat par dalaalat karne waale baaz nusoos ka tazkirah guzishta sutoor mein ho chuka hai.

Alaawa-baree'n Sahih Bukhari mein Ibne Abbas ﷺ se marwi hai:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَعْضِ
حِيْطَانِ الْمَدِيْنَةِ فَسَمِعَ صَوْتَ
إِنْسَانَيْنِ يُعَذَّبَانِ فِي قُبُوْرِهِمَا فَقَالَ
يُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيْرٍ وَإِنَّهُ
لَكَبِيْرٌ كَانَ أَحَدُ هُمَا لَا يَسْتَتِرُ مِنْ
الْبَوْلِ وَكَانَ الْآخَرُ يَمْشِي

Allah Ke Nabi ﷺ ka guzar madina ke kisi qabristan se hua, to aap ne do (2) insaano ki awaaze'n sunee'n jinhe'n unki qabr mein azaab diya jaa raha tha. Iske baad raawi ne poori hadees bayan ki, jisme aage hai ke, un dono mein se ek peshaab ke cheento'n se nahi bachta tha ya ek riwayat ke mutaabiq apne peshaab ke cheento'n se nahi bachta tha aur doosra shakhs chughal-khori-o-gheebat kiya karta tha.

[1] T: (تَنگی) Ghutan, dukh, musibat, sakhti, mushkil, diqqat, hardship [RKT]
[2] T: Awwal se aakhir tak, bilkul tamaam-tar, sab ka sab [RKT]

(Sahih Bukhari: Kitaab-ul-Adab: 6055)

بِالنَّمشِيْمَةِ.

② Hisee Shuoori Daleel: Ek sone waale shakhs kabhi-kabhi apne khwaab mein dekhta hai ke wo ek kushaada aur khubsoorat jagah mein pohoncha hua hai aur waha'n ki nemato'n se mustafeed ho raha hai, ya bar-aks zalik (ذلك) wo kisi tang aur wahshatnaak jagah mein pohonch gaya hai aur waha'n ki aziyyato'n ko bardasht kar raha hai. Aur basa-auqaat us wahshatnaaki ki taab na laakar wo bedaar ho jaata hai, iske bawajood bhi wo apne hi bistar aur apni hi haalat mein hota hai. Aur neend ye maut ki behen hai. Isi liye Allah Ta'ala ne us par bhi wafaat ka itlaaq kiya hai. Farmaan-e-Baari Ta'ala hai:

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا ۚ فَيُمْسِكُ الَّتِيْ قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۭ .

(Surah-az-Zumar 39: 42)

Allah Hi Rooho'n Ko Unki Maut Ke Waqt Aur Jin Ki Maut Nahi Aai Unhe'n Unki Neend Ke Waqt Qabz Kar Leta Hai, Phir Jin Par Maut Ka Hukm Lag Chuka Hai, Unhe'n To Rok Leta Hai Aur Doosri (rooho'n) Ko Ek Muqarrar Waqt Tak Ke Liye Chod Deta Hai.

③ Aqali Daleel: Ek sone waala shakhs apni neend mein kabhi-kabhi saccha khwaab bhi dekh leta hai, jo waaqia ke aen mutaabiq hota hai aur basa-auqaat to Nabi ﷺ ko bhi dekh leta hai aur jo shakhs Nabi ﷺ ko ba-haalat-e-khwaab aapki sifaat mein dekh le wo dar-haqiqat Nabi ﷺ ko hi dekhta hai. Baae'n-hama[1] ek sone waala shakhs apne hi kamre mein apne hi bistar par hota hai aur apne khwaab ki duniya se koso'n door hota hai. Ghaur karo jab ye saari cheeze'n dunyawi haalaat ke taee'n mumkin hain to aakhirat ke ahwaal mein in saari cheezo'n ka imkaan kyoun-kar nahi?

Raha munkireen-e-azaab-e-qabr ka ye gumaan, jisse wo etemaad karte hain ke agar kisi maiyyat ki qabr khodi jaae to wo murda apni asli haalat hi mein paaya jaata hai aur qabr mein koi kushaadgi ya tangi nazar nahi aati to uske mutaddid jawabaat hain.

① In bode shubhaat ki bina par shariyat par eteraaz karna jaaez nahi,

[1] T: (بَاِیں ہَمہ) In sab baato'n ke bawajood [RKT]

agar motariz[1] kama-haqqahu ghaur-o-hauz se kaam le to khud usi par in shubhaat ka butlaan waazeh ho jaaega. Kisi shaaer ne kaha:

وكم من عائب قولا صحيحا
وآفته من الفهم السقيم.

Kitne hi aese log hote hain jo sahih baat mein bhi aeb nikaalne lagte hain, aese logo'n ki pareshani ye hai ke ye aqal-e-bimaar ke maalik hote hain

② Barzakhi ahwaal ye ghaebi umoor se taalluq rakhte hain, unka idraak hiss-o-shuoor se nahi ho sakta. Kyounke agar hiss-o-shuoor se ye maaloom hone lage to phir imaan-bil-ghaeb ka koi faaeda baaqi na rahega. Kyounke daree'n-soorat munkireen-e-ghaeb bhi uski tasdeeq karke ghaeb par imaan laane waalo'n ke baraabar ho jaaenge.

③ Qabr ka azaab, uski nemate'n, uski kushaadgi aur uski tangi ye saari cheeze'n aesi hain jise sirf maiyyat hi jaanti hai, naake uske alaawa deegar log bhi uski misaal aese hi hai ke ek sota hua shakhs apne khwaab mein dekhta hai ke wo ek wahshatnaak aur tang jagah mein pohonch gaya hai. Ya bar-aks-aa'n ek kushaada aur khoobsurat jagah mein aagaya hai. Lekin ek doosra shakhs jo usi kamre mein uske bistar aur lehaaf ke darmiyan maujood hai use uski neend mein koi tabdeeli mehsoos nahi hoti.

Neez Nabi ﷺ par jab wahee aati to ise aap sunte, lekin Sahaba Ikram jo aapke saath hote the use nahi sun paate aur basa-auqaat farishta Aap ﷺ ke paas insani shakl mein aata aur aapse baat cheet karta, lekin Sahaba Ikraam رضي الله عنهم na to use dekh paate aur na hi uski baat sun paate the.

④ Makhluqaat ka ilm usi hadd tak mehdood hai jitna Allah Ta'ala ne unhe'n ataa kiya hai. Lihaaza ye kabhi nahi ho sakta ke wo tamaam cheezo'n ki baabat jankaari haasil kar le'n chunache saato'n asmaan aur zameen, un mein maujood saari ashiya aur deegar tamaam cheeze'n haqiqi taur par Allah ki hamd-o-sana bayan kar rahi hain. Jaise basa-auqaat Allah Ta'ala apni makhlooq mein se jise chahta hai

[1] T: (مُعْتَرِض) Eteraaz karne waala, rok-tok karne waala [RKT]

suna bhi deta hai. Baae'n-hama ye saari cheeze'n hamare pas parda hain, Allah Ta'ala is baabat farmata hai:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۚ وَإِنْ مِّنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ.

Saato'n Asmaan Aur Zameen Aur Jo Bhi Un Mein Hai, Usi Ki Tasbeeh Kar Rahe Hain. Aisi Koi Cheez Nahi Jo Use Pakeezgi Aur Taareef Ke Saath Yaad Na Karti Ho. Haa'n Ye Sahih Hai Ke Tum Uski Tasbeeh Samajh Nahi Sakte. (Surah Bani Israel 17: 44)

Yehi muaamala jinn-o-shayateen ka bhi hai jo zameen mein idhar-udhar chalte rehte hain, chunache ek martaba jinnat Rasool-e-Akram ﷺ ke paas bhi aae aur aapki tilaawat ko khamoshi ke saath suna phir apni qaum ko daraane ke liye rawaana ho gae. Baae'n-hama ye log ham se ojhal hain, is baare mein Allah Ta'ala farmata hai.

يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطٰنُ كَمَآ اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا ۭ اِنَّهٗ يَرٰىكُمْ هُوَ وَقَبِيْلُهٗ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۭ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيٰطِيْنَ اَوْلِيَاۗءَ لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ.

(Suran-al-Aaraaf 7: 27)

Aye Aulaad-e-Adam! Shaetaan Tum Ko Kisi Kharaabi Mein Na Daal De Jaesa Ke Usne Tumhare Maa Baap Ko Jannat Se Baahar Karadiya Ya Aisi Haalat Mein Unka Libaas Bhi Utarwa Diya, Taake Wo Unko Unki Sharamgaahe'n Dikhaae. Wo Aur Uska Lashkar Tumko Aese Taur Par Dekhta Hai Ke Tum Unko Nahi Dekhte Ho. Hamne Shaetaano'n Ko Unhhi Logo'n Ka Dost Banaaya Hai Jo Imaan Nahi Laate.

Jab makhluqaat ka ye aalam hai ke ye har cheez ka ilm nahi rakhte to unke liye qatan jaaez nahi ke ghaebi umoor se mutaalliq haqaaiq ka inkaar kar baithe'n jabke unke baare mein unhe'n kuch ilm nahi.

Chatta Rukn: Taqdeer Par Imaan

Taqdeer yaa Qadr 'قدَر' (daal ke zabar ke saath) iska matlab hai Allah Ta'ala ka apne saabiq ilm aur hikmat ke taqaaze ke mutaabiq kaainaat ka andaaza karna.

Taqdeer par imaan laane mein 4 cheeze'n shaamil hain:

Awwal: Allah ke ilm 'maa kaana wamaa yakoon' par imaan

Duwam: Lau-e-mahfooz par imaan

Suwam: Allah ki mashiyyat par imaan

Chahaarum: Allah ki khaliqiyat par imaan

Awwal: Allah Ke Ilm Maa Kaana Wama Yakoon Par Imaan:

Is baat par imaan laana ke Allah Ta'ala har cheez ko ijmaali aur tafseeli taur par hamesha-hamesh se jaanta hai, khwah uska taalluq khud uske afaal se ho yaa uske bando'n ke afaal se ho.

Duwam: Lauh-e-Mahfooz Par Imaan:

Is baat par imaan laana ke Allah Ta'ala ne apne is ilm ko lauh-e-mahfooz mein likh diya hai. In dono umoor ki baabat Allah Ta'ala ka irshad hai:

اَلَمۡ تَعۡلَمۡ اَنَّ اللّٰهَ يَعۡلَمُ مَا فِى السَّمَآءِ وَالۡاَرۡضِ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ فِىۡ كِتٰبٍ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيۡرٌ ۝

(Surah-al-Hajj 22: 70)

Kya Aap Ne Nahi Jaana Ke Asmaan-o-zameen Ki Har Cheez Allah Ke Ilm Mein Hai, Sab Likhi Hui Kitaab (lau-e-mahfooz) Mein Mahfooz Hai. Allah Ta'ala Par To Ye Amr Bilkul Asaan Hai.

Sahih Muslim mein Abdullah bin Amr bin Aas ﷺ se mariw hai:

كَتَبَ اللّٰهُ مَقَادِيْرَ الْخَلَائِقِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِخَمْسِيْنَ أَلْفَ سَنَةٍ..

Maine Nabi ﷺ ko farmate suna hai ke Allah Ta'ala ne tamaam makhluqaat ki taqdeer ko asmaano aur zameen ki paedaesh se 50,000 saal qabl hi likh rakha hai. (Muslim: Kitaab-ul-Qadr: H2653)

Suwwam: Allah Ki Mashiyyat Par Imaan:

Is baat par imaan laana ke tamaam kaainaat mein koi kaam bhi Allah ki mashiyyat ke, anjaam nahi paa sakta khwah uska taalluq bazaat-e-khud Allah ke fe'l (فعل) se ho yaa makhluqaat hasti ke (فعل) fe'l se ho.

Allah Ta'ala apne fe'l (فعل) ki baabat farmata hai:

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ

Aapka Rabb Jo Chahta Hai Paeda Karta Hai.
(Surah-al-Qasas 28: 68)

Mazeed irshad hai:

وَيَفْعَلُ اللهُ مَا يَشَآءُ.

Aur Allah Jo Chahta Hai Karta Hai.
(Surah Ibrahim 14: 27)

Neez farmaya:

هُوَ الَّذِيْ يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ.

Wo Maa Ke Pet Mein Tumhari Soorate'n Jis Tarah Ki Chahta Hai Banaata Hai.
(Surah Aale Imran 3: 6)

Aur makhluqaat ke fe'l (فعل) se mutaalliq Allah Ta'ala ka irshad hai:

وَلَوْ شَآءَ اللهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقٰتَلُوْكُمْ.

Agar Allah Chahta To Unhe'n Tum Par Musallat Kar Deta, Phir Wo Tum Se Ladaai Karte. (Surah-an-Nisa 4: 90)

Ek doosre muqaam par farmaya:

وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوْهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ.

Agar Allah Chahta To Wo Use Na Kar Paate, Pas Unhe'n Aur Ye Jo Kuch Ghadte Hain Chod Deejiye. (Surah-al-Anaam 6: 137)

Chaharum: Allah Ki Khaaliqiyat Par Imaan:

Is baat par imaan laana ke tamaam makhluqaat apne jumla zaat-o-sifaat aur harakaat ke lihaaz se sirf Allah Ta'ala ki hi takhleeq-karda hain, Allah Ta'ala farmata hai:

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۫ وَّهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ ﴿٦٢﴾

Allah Ta'ala Hi Har Cheez Ka Khaaliq Hai Aur Wo Har Cheez Par Nigehbaan Hai.
(Surah-az-Zumar 39: 62)

Mazeed irshad hai:

Aur Har Cheez Ko Usne Paeda Karke Ek Munaasib Andaaza Thehra Diya Hai.

وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا.

(Surah-al-Furqan 25: 2)

Apni qaum se Allah ke Nabi Ibrahim ﷺ ka qaul naqal karte hue Allah Ta'ala farmata hai:

Allah Ne Tumhe'n Paeda Kiya Hai Aur Use Bhi Jise Tum Karte Ho.

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٦﴾

(Surah Saaffaat 37: 96)

Ikhtiyaari Afaal Mein Bando'n Ki Mashiyyat

Taqdeer par mazkoora tafseel ke mutabiq imaan laana is baat ke manaafi nahi hai ke bando'n ke liye apne ikhtiyaari afaal mein mashiyyat aur is par qudrat ho, kyounke shariyat aur waaqia dono se ye baat saabit shuda hai.

Shariyat: Allah Ta'ala (bando'n) ki mashiyyat) Ke Baare Mein Kehta Hai:

Jo Shakhs Bhi Chaahe Apne Rabb Ke Paas Thikaana Banaale. (Surah-an-Naba 78: 39)

فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ مَاٰبًا.

Mazeed farmaya:

Tum Jis Tarah Chaho Apne Khetiyo'n Mein Aao. (Surah-al-Baqara 2: 223)

فَأْتُوْا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ.

Aur bando'n ki qudrat ke baare mein Allah Ta'ala ka irshad hai:

Jitna Ho Sake Allah Se Daro Aur Suno Aur Itaa-at Karo. (Surah-at-Taghabun 64: 16)

فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوْا وَاَطِيْعُوْا؟

Mazeed farmaya:

Allah Ta'ala Kisi Jaan Par Uski Taaqat Se Ziyaada Zimmedaari Nahi Daalta, Agar Wo Neki Kare To Wo Usi Ke Liye Hogi Aur Agar Buraai Kare To Uska Jawab Usi Ko Dena Hoga.

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ؕ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ؕ

(Surah-al-Baqara 2: 286)

Waaqe: Har insaan ko ye maaloom hai ke uske paas apni mashiyyat aur qudrat hoti hai, jiske tahat wo kisi kaam ko anjaam deta hai aur kisi se dast-bardaar ho jaata hai aur use is baat ka farq bhi ba-khoobi maaloom hai ke baaz kaamo'n mein uske iraade ka dakhal hota hai, jaise chalna waghaira jabke baaz deegar kaam aese hain jin mein uske iraade ka koi dakhal nahi hota, jaise kaanpna waghaira. Lekin bando'n ki mashiyyat aur qudrat Allah ki mashiyyat aur qudrat hi ke taabe hoti hai.

Kyounke Allah Ta'ala farmata hai:

لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَّسْتَقِيْمَ ﴿۲۸﴾
وَمَا تَشَآءُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ رَبُّ
الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۹﴾

(ye quran) Uske Liye (nasihat hai) Jo Raah-e-raast Par Aana Chaahe Aur (yaad rakho) Tum Sirf Wohi Chaah Sakte Ho Jo Allah Rabbul Aalameen Chaahe. (Surah-at-Takweer 81: 28-29)

Alaawa-baree'n kaainaat sab ki sab Allah Ta'ala ki milkiyat hai, lihaaza uski milkiyat mein koi bhi cheez aesi nahi ho sakti jiska taalluq uske ilm-o-mashiyyat se na ho.

Gunaaho'n Par Taqdeer Se Ehtijaaj Durust Nahi

Taqdeer par mazkoora tafseel ke saath imaan laane ka ye matlab hargiz nahi ke bande ko ijaazat mil gai hai ke wo waajibaat ke tark ya gunah ke irtikaab par taqdeer se hujjat pakde. Lihaaza agar koi shakhs aesa karta hai to uska ye amal kai wujooh se baatil hai.

Awwalan: Allah Ta'ala farmata hai:

سَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ أَشْرَكُوْا لَوْ شَاءَ
اللّٰهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا
حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ ۚ كَذٰلِكَ كَذَّبَ
الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوْا بَأْسَنَا ۗ
قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِّنْ عِلْمٍ
فَتُخْرِجُوْهُ لَنَا ۖ إِنْ تَتَّبِعُوْنَ إِلَّا

Mushrikeen Kahenge Ke Agar Allah Chahta To Na To Ham Shirk Karte Aur Na Hamare Aabaa-o-ajdaad Shirk Karte Aur Na Hi Ham Kisi Cheez Ko Haraam Karte, Isi Tarah Unse Pehle Logo'n Ne Bhi Takzeeb Ki Thi Yaha'n Tak Ke Hamare Azaab Ka Maza Chakh Liye Aap Unse Kahiye Ke Tumhare Paas Agar Ilm-o-yaqeen Ho To Hamare Saamne Pesh Karo. Haqiqat Ye Hai Ke Tum Sirf Zann-o-

takhmeen[1] Ke Peeche Pade Ho Aur Be Samjhe Boojhe Baate'n Banaane Waale Ho.

الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُوْنَ.
(Surah-al-Anaam 6: 148)

Agar ayat mein mazkoora logo'n ke liye taqdeer se hujjat pakadna Sahih hota to Allah Ta'ala unhe'n azaab ka maza na chakhaata.

Saniyan: Allah Ta'ala farmata hai:

Hamne Unhe'n Khushkhabri Sunaane Waala Aur Daraane Waala Rasool Banaaya, Taake Rasoolo'n Ke Baad Logo'n Ke Liye Allah Par Koi Hujjat Baaqi Na Rahe, Allah Ta'ala Bada Hi Ghaalib Aur Hikmat Waala Hai.

رُسُلًا مُّبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ لِئَلَّا يَكُوْنَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ١٦٥
(Surah-an-Nisa 4: 165)

Agar mukhalifeen ke liye taqdeer hujjat hoti to rasoolo'n ka bhejna besood hota, kyounke rasoolo'n ko bhejne ke baad bhi jo mukhalifat hoti uski wajah taqdeer-e-ilaahi hi thaherti.

Saalisan: Sahihain mein Ali bin Abi Taalib ﷺ se ek riwayat aati hai, Sahih Bukhari ke alfaaz ye hain:

Nabi ﷺ ne irshad farmaya: Tum mein se har shakhs ki baabat ye likha ja chuka hai ke uska thikaana jannat hai yaa jahannam. Sahaba mein se kisi ne kaha: Aye Allah ke rasool kya ham usi par bharose na kar le'n, farmaya: Hargiz nahi, amr karte raho, kyounke har shakhs ke liye uska kaam asaan kar diya gaya hai. Phir is ayat ki tilaawat farmai (Jisne Diya (Allah ki raah mein) Aur Dara (apne Rabb se) aur Nek Baat Ki Tasdeeq Kiya.

أن النبى صلى الله عليه وسلم قال مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنْ النَّارِ أَوْ مِنْ الْجَنَّةِ قَالُوْا يَا رَسُوْلَ اللهِ أَفَلَا نَتَّكِلُ قَالَ اعْمَلُوْا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ (فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى) الْآيَةَ.

(Bukhari: Kitaab-ut-Tauheed: Baab Qaul lillahi Ta'ala وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ H7552, akheer mein ayat ke liye dekhiye Surah Lail 92: 5)

[1] T: Gumaan-o-andaaza [RKT]

Aur Muslim ke alfaaz ye hain:

Har shakhs jis kaam ke liye paeda kiya gaya hai, wo uske liye asaqn kar diya gaya hai. فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ. (Muslim: H2647)

Chunache Allah ke Rasool ﷺ ne amal karne ka hukm diya aur taqdeer par bharosa karne se rok diya.

Raabian: Allah Tabaarak wa Ta'ala ne apne bando'n ko kuch cheezo'n ka hukm diya hai aur kuch cheezo'n se roka hai, unko sirf unhee'n cheezo'n ka hukm diya hai jinke karne ki istitaa-at unke andar maujood hai. Farmaan-e-Baari Ta'ala hai:

Tum Se Jis Qadr Ho Sake Allah Se Daro. (Surah-at-Taghabun 64: 16) فَاتَّقُوا اللهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ.

Mazeed irshad hai:

Allah Ta'ala Kisi Jaan Ko Uski Taaqat Se Ziyaada Zimmedaari Nahi Deta. (Surah-al-Baqara 2: 286) لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا.

Agar ye maan le'n ke bande apne afaal par majboor hain to ye bhi maanna padega ke wo aesi cheezo'n ke mukallaf hain jin se gulo-khulaasi[1] mumkin hi nahi aur ye baat saraasar baatil hai. Haqiqat ye hai ke bande sirf unhi cheezo'n ke mukallaf hain jinke anjaam-dahi ki qudrat unke andar hai. Yehi wajah hai ke jab bande jahaalat, bhool, chook yaa majboori ki bina par kisi maasiyyat ka irtikaab karte hain to un par koi gunah nahi hota. Kyounke aesi soorat mein wo maazoor qaraar paate hain.

Khaamisan: Allah Ta'ala ki taqdeer ek posheeda raaz hai, jiska ilm us waqt tak nahi ho sakta jab tak ke shae muqaddar ka wuqoo na ho jaae aur bando'n ka iraada unke fe'l (فعل) ke wuqoo se pehle hota hai, is liye bando'n ka kisi kaam ko anjaam dena is baat par mabni nahi hai ke unhe'n taqdeer-e-Ilaahi ki baabat jankaari haasil hai (jiski raushni hi mein wo apne afaal ki anjaam-dahi karte hain) lihaaza jab soorat-e-haal ye hai (yaane bando'n ko apne liye muqaddar afaal ka ilm hi nahi)

[1] T: (گلُو خَلاصی کَرْنا) Chutkaara haasil karna, najaat paana [RKT]

to phir bando'n ko taqdeer se hujjat pakadne ka koi haq baaqi nahi raha, kyounke jis cheez ka ilm bando'n ko hai hi nahi, usse ehtijaaj unke liye kyoun-kar durust ho sakta hai.

Saadisan: Ham dekhte hain ke ek insaan dunyawi umoor se mutaalliq faaeda-mand cheezo'n hi ki raghbat[1] rakhta hai aur unhee'n ko haasil karta hai. Aisa hargiz nahi karta ke faaeda-mand cheezo'n ko chodkar ghair-mufeed cheezo'n ko ikhtiyaar kare, phir taqdeer se hujjat pakde, sawaal ye hai ke (jab dunyawi umoor mein uski ye haalat hai to) deeni umoor se mutaalliq wo nafa-bakhsh cheeze'n kyoun tark kar deta hai? Aur kyoun nuqsaan-dah aur muzir cheezo'n hi ke peeche padhkar taqdeer se ehtijaaj karne baeth jaata hai? Kya dono hi muaamale yaksaa'n nahi hain?

★ Is baat ko ek misaal se you'n samjhiye ke agar kisi insaan ke saamne do (2) Raaste ho'n, ek raasta ise aese shaher mein pohonchata ho jaha'n badd-nazmi, qatal-o-ghaarat-giri, lot-khasot, aabru-rezi, khuf-o-dehshat aur bhukmari waghaira ka daur-daur aho. Jabke doosra raasta ise aese shaher mein le jaata ho jaha'n nazm-o-zabt, aman-o-sukoon, aish-o-araam, jaan-o-maal aur izzat-o-aabru ki hifaazat hoti ho, to bataaiye ke wo shakhs kis raaste par chalega. Zaahir hai wo doosre raaste hi ko ikhtiyaar karega, jo ise aman-o-shanti aur behtareen nizaam waale shaher tak pohonchaaega. Koi bhi aqalmand shakhs aesa nahi kar sakta ke la-qanuniyat aur khauf-o-dehshat waale shaher ka raasta apnaae, phir taqdeer se ehtijaaj kare. Sawal ye hai ke phir ek aadmi aakhirat se mutaalliq jannat ki jagah dozakh ka raasta kyoun ikhtiyaar karta hai aur is par taqdeer se ehtijaaj karne baith jaata hai?

★Doosri Misaal: Ham dekhte hain ke ek mareez ko dawa peene ka hukm diya jaata hai aur wo peeta hai jabke iska dil ise gawaara nahi karta. Isi tarah mareez ko nuqsaan-deh ghizaao'n se roka jaata hai, chunache wo aesi ghizaao'n ko tark kar deta hai jabke iska dil nahi maanta ek mareez ye sab kuch shifayaabi aur husool tandrusti ke liye karta hai. Ye harigiz nahi ho sakta ke ek mareez (kadwi) dawa peene se

[1] T: (رَغْبَت) Kisi cheez ki taraf tabiyyat ka jhukaao, khwahish ya mailaan, rujhaan, tawajjo [RKT]

inkaar karde yaa nuqsandeh ghizaao'n ka istemal karle aur phir taqdeer se ehtijaaj karne baith jaae. Jab muaamala ye hai to ek insaan Allah aur uske rasool ke farmaeen se kyoun roo-gardaani karta hai aur kyoun Allah aur uske rasool ke manaa karda umoor ka irtikaab karta hai, phir is par taqdeer se hujjat pakadta hai.

Saabea'an: Jo shakhs wajebaat ke tark aur ma'asi ke irtikaab par taqdeer se hujjat pakadta hai, is par agar koi shakhs zulm kare aur uska maal cheen le yaa iski be-hurmati karde phir wo taqdeer se ehtijaaj karte hue isse kahe: Ke dekho mujhe mat kehna kyounke mera zulm-o-jor mere muqaddar mein tha to wo shakhs is zaalim ki hujjat qatan qubool nahi karega. To jab aese shakhs ke nazdeek ghair ki jaanib se apne oopar kiye gae zulm par taqdeer se ehtijaaj qaabil-e-qubool nahi to ye shakhs Allah ke huqooq par zulm karke khud apne liye taqdeer se hujjat kyoun rawaa samajhta hai.

Bayan kiya jaata hai ke ek dafa Ameer-ul-Momineen Umar bin Khattab ﷺ ke paas ek chor laaya gaya, jo haath kaate jaane ka mustahiq tha, chunache Aap ﷺ ne uska haath kaatne ka hukm de diya. Us par chor bol pada ke Ameer-ul-Momineen! Thehriye! Maine Allah ki taqdeer hi se chori ki hai. Ameer-ul-Momineen ne jawab diya ham bhi Allah ki taqdeer se haath kaat rahe hain. ❶[1]

---

[1] ❶ Umar Farooq ﷺ ki taraf mansoob ye qissa mukhtalif alfaaz mein bayan kiya jaata hai. Muallif ne jin alfaaz ke saath naqal kiya hai, talaash-o-bisiyaar ke bawajood bhi iske masdar tak rasaai nahi ho saki.

Ibne Taimiyya ﷺ ne isi mafhoom ki baat naqal ki hai, lekin koi hawaala nahi zikr kiya hai aur segha-e-tamreez se naqal kiya hai. (Dekhiye Minhaj-us-Sunnah-an-Nabawiyyah: V2 P234)

Albatta Khateeb Baghdadi ﷺ ne ise apni sanad se "Hammad al Makki" ke tareeq se riwayat kiya hai. (dekhiye Al Jaame-li-Akhlaaq-ur-Raawi: V2 P169) aur Hammad-al-Makki ko Imam Daraqutni ne Kazzab kaha hai. (dekhiye Az-Zuafa-wal-Matrukeen lid Daraqutni: P105 (Al Azhari edition) Lihaaza ye riwayat mauzoo aur man-ghadat hai.

Imam Zahabi ﷺ ne mukhtasaran yehi riwayat Mizaan-ul-Etedaal mein naql ki hai, lekin us mein Hammad al Makki ki jagah Hayyan bin Abdullah Abu Jablah ad-Daarmi ka zikr kiya hai. Aur use bhi Kazzab batlaya hai. (Mizaan-ul-Etedaal liz Zahabi: V1 P622 (Al Bajaawi Edition)

Lekin shayad Mizaan-ul-Etedaal mein "Haiyyan" ka naam ghalat darj hua hai aur

Taqdeer Par Imaan Laane Ke Fawaaed:

① Musabbibaat[1] ke ikhtiyaar karte waqt Allah par kaamil bharosa, baae'n-taur[2] par musabbibaat ba-zaat-e-khud qaabil-e-etemaad nahi. Kyounke har cheez Allah ki taqdeer se hai.

② Muraade'n haasil kar lene ki soorat mein aadmi apne aap par ghamand na kare, kyounke muraado'n ki husoolyaabi[3] minjaanib Allah ek nemat hai, jo indAllah pehle hi se asbaab-e-khair-o-falaah ke tahat muqaddar thi. Agar aadmi apne oopar fakhar karega to wo us nemat ka shukriya nahi adaa kar sakta.

③ Allah Rabbul Aalameen ki taqdeer se pesh aamada haalaat par itmenaan aur qalbi raahat, agar koi mehboob shae chin jaae yaa koi musibat laahiq ho to ye afsos ka muqaam nahi kyounke har ek cheez us Allah ki taqdeer se wuqoo-pazeer hoti hai, jo asmaano aur zameen ka maalik hai aur jo kuch muqaddar mein hai wo hokar rahega, Allah Ta'ala isi baabat farmata hai:

مَآ اَصَابَ مِنۡ مُّصِيۡبَةٍ فِى الۡاَرۡضِ وَلَا فِىۡۤ اَنۡفُسِكُمۡ اِلَّا فِىۡ كِتٰبٍ مِّنۡ قَبۡلِ اَنۡ نَّبۡرَاَهَا ؕ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيۡرٌ ۙ﴿۲۲﴾ لِّكَيۡلَا تَاۡسَوۡا عَلٰى مَا فَاتَكُمۡ وَلَا تَفۡرَحُوۡا بِمَآ اٰتٰىكُمۡ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخۡتَالٍ فَخُوۡرِ ۙ﴿۲۳﴾

(Surah Hadeed 57: 22-23)

Zameen Par Aur Tumhari Jaano'n Par Jo Musibat Aati Hai Wo Sab Ki Sab Ek Kitaab Mein Likhi Ja Chuki Hai, Ye Cheez Allah Ke Liye Bohot Asaan Hai (aur aesa is liye) Taake Jo Cheeze'n Tum Se Chin Jaae'n Un Par Afsos Na Karo Aur Jo Cheeze'n Tumhe'n Ataa Ki Jaae'n Un Par Ghamand Na Karo Allah Ta'ala Ghamand Karne Aur Itraane Waalo'n Ko Pasand Nahi Karta.

Allah ke Rasool ﷺ ka irshad hai:

عَجَبًا لأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ

Momin ka muaamala bada ajeeb hai, uske har kaam mein bhalaai hai aur ye cheez

---

saheeh naam "Hammad al Makki" hi hai, jaesa ke Katib Baghdadi ki kitaab mein poori saraahat ke saath maujood hai. Wallahu A'alam (mutarjim)

[1] T: (مُسَبِّبات) Sabab paeda karne waali cheeze'n [RKT]

[2] T: (بَائِنْ طَور) Is tarah, aise, you'n [Urduurban]

[3] T: (حصولیابی) Haasil karna [RSB]

momin ke alaawa kisi aur ko haasil nahi. Agar use khushi laahiq ho phir usi par wo Allah ka shukr adaa karta hai to usme uske liye bhalaai hai aur agar pareshani laahiq ho phir sabr se kaam le to ye cheez bhi uske liye behtar hai.

خَيْرٌ وَلَيْسَ ذَاكَ لأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ.

(Muslim: Kitaab uz Zuhd: H2999)

Taqdeer Ke Silsile Mein Do (2) Gumrah Firqe

① Jabariyyah:

Unka kehna hai ke bande apne afaal par majboor hain, na to wo cheez ka khud se iraada karte hain aur na hi kisi cheez par azkhud qaadir hain.

② Qadriyya:

Unka kehna hai ke bando'n ko apne aamaal par mukammal ikhtiyaar haasil hai, wo apne iraade-o-qudrat se anjaam dete hain. Allah Rabbul Aalameen ki mashiyyat-o-qudrat ka usme koi dakhal nahi.

Pehle firqe ki tardeed Shariyat aur Waaqe, dono se hoti hai.

Shariyat (شریعت): Allah Ta'ala ne bando'n ke liye iraada-o-mashiyyat ko saabit kiya hai aur unki jaanib aamaal ki izaafat[1] ki hai. Farmaan-e-Baari hai:

Tum Mein Kuch Aese Hain Jo Dunyawi Zindagi Ko Chahte Hain Aur Kuch Aese Hain Jo Aakhirat Hi Ki Zindagi Chahte Hain.
(Surah Aale Imran 3: 152)

مِنْكُمْ مَّنْ يُرِيْدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ.

Mazeed irshad hai:

Kehdo Haq Tumhare Rabb Ki Jaanib Se Hai, Jo Chaahe Imaan Laae Aur Jo Chaahe Kufr Ki Raah Ikhtiyaar Kare. Hamne Zaalimo'n Ke Liye Aisa Aag Taiyaar Kar Rakhi Hai Jiski

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكُمْ ۟ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ ۚ اِنَّآ اَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِيْنَ نَارًا اَحَاطَ بِهِمْ

[1] T: Nisbat, lagaao [RKT]

Qannate'n Unhe'n Gher Le'ngi. (Surah-al-Kahf 18: 29)

سُرَادِقُهَا.

Neez farmaya:

Jisne Nek Amal Kiya To Apne Liye Hi Kiya Aur Jisne Buraai Ki To Apni Khaatir Ki Aur Tumhara Rabb Bando'n Par Qatai Zulm Karne Waala Nahi. (Surah Haa Meem Sajda: 46)

مَّنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ.

Waaqe (واقع): Har insaan ko is baat ka farq ba-khoobi maaloom hai ke uske kuch afaal ikhtiyaari hote hain jise wo apne iraade se anjaam deta hai. Jaise khana, peena, khareedna, bechna waghaira aur kuch afaal ghair-ikhtiyaari hote hain, jinke wuqoo mein unke iraade ka koi dakhal nahi hota. Jaesa bukhaar se kaanpna, oonchaai se girna waghaira. Pehli soorat mein insaan ko ikhtiyaar haasil hai aur wo apne iraade hi se apne kaam karta hai, jabke doosri soorat mein bande ko kuch ikhtiyaar nahi aur wo jo kuch karta hai usme uske iraade ka koi dakhal nahi.

Doosre firqe ki tardeed shariyat aur aqal se hoti hai:

Shariyat: Allah Ta'ala har cheez ka Khaaliq hai aur har ek cheez uski mashiyyat hi ke tahat hoti hai. Allah Ta'ala ne apni kitaab mein is baat ki wazaahat ki hai, bando'n ke afaal Allah ki mashiyyat ke tahat waaqe hote hain, irshad hai:

Agar Allah Chahta To Unke Baad Waale Apne Paas Daleele'n Aajaane Ke Baad Aapas Mein Na Ladte, Lekin Un Logo'n Ne Aapas Mein Ikhtilaaf Kiya, Phir Unme Kuch Log Imaan Laae Aur Kuch Kaafir Ho Gae Aur Agar Allah Chahta To Ye Aapas Mein Na Jhagadte, Lekin Allah Ta'ala Jo Chahta Hai Karta Hai. (Surah-al-Baqara 2: 253)

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوْا فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ ۭ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوْا ۡ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ.

Neez farmaya:

Agar Ham Chahte To Har Shakhs Ko Hidayat Nasib Farma Dete, Lekin Meri Ye

وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰىهَا

وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّيْ لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ﴿۱۳﴾

Baat Bilkul Haq Ho Chuki Hai Ke Zaroor-zaroor Jahannam Ko Insano Aur Jinno'n Se Pur Kar Doonga. (Surah-as-Sajda 32: 13)

Aqal: Tamaam kaainaat Allah Ta'ala ki milkiyat hai aur insaan us kaainaat ka hissa hai aur Allah Ta'ala ka mamlook[1] hai aur ek mamlook ke liye mumkin hi nahi ke wo maalik ki milkiyat mein maalik ki ijaazat aur iraade ke baghair tasarruf kare.

Islami Aqaaed Ke Ahdaaf-o-Maqaasid

Lughat mein "Hadaf" ka itlaaq[2] chand maane par hota hai, jin mein se ek ye hai ke har wo gharz jiska iraada kiya jaae ya har wo cheez jiska qasd kiya jaae.

Islami aqaaed ke ahdaaf uske wo paakiza aghraaz-o-maqaasid hain jinke natije mein islami aqide par saabit qadmi haasil ho. Ye bohot ziyaada aur tarah-tarah ke hain, un mein se chand dar-e-zail hain:

① Khuloos-e-niyyat aur Ilaah-e-waahid ki ibaadat:

Kyounke Khaliq sirf wohi hai jiska koi shareek-o-saajhi nahi, is liye zaroori hai ke qasd-o-ibaadat bhi sirf usi wahdahu laa-shareek ke liye ho.

② Aqal-o-fikr ko la-qaanuniyat ki diwaangi se najaat dilaana jo-ke dil mein is aqida ke na hone ke sabab paeda hoti hain:

Kyounke ye haqeqat hai ke jis shakhs ke dil mein ye islami aqida na ho uska dil ya to har tarah ke aqaaed se khaali hoga aur wo mahez shuoori maaddo'n ka parastaar[3] hoga ya aesa shakhs aqaaed-o-khurafaat ki gumrahiyo'n ka deewana hoga.

③ Qalbi-o-zehni raahat:

---

[1] T: Khaadim, naukar [RKT]
[2] T: (اِطْلاق) Kisi qism ki shart ya qaid lagaana [RKT]
[3] T: (پَرَسْتار) Parastish karne waala, aashiq [RKT]

Is aqide ke haamil shakhs ke liye dil mein na to koi aazurdgi[1] hogi aur na hi uske zahen mein kisi qism ka iztiraab paaya jaaega. Kyounke ye aqida ek momin ko uske Khaaliq se is tarah jodh deta hai ke wo sirf apne Khaliq hi ko tanha Rabb, Mudabbir, Haakim aur Qanoon-saaz tasleem kar leta hai. Phir uska dil uski taqdeer se mutmaeen ho jaata hai aur uska seena islam ke liye khul jaata hai. Natija ye hota hai ke ab uske dil mein uske Rabb ke alaawa kisi aur hasti ka tasawwur baaqi nahi rehta.

④ Allah ki ibaadat aur makhluqaat ke saath muamalaat mein gumrahi se imaan-o-amal ki hifaazat:

Is aqide ke arkaan mein ek rukn rasoolo'n par imaan laana bhi hai aur ye is baat ko bhi shaamil hai ke unhee'n ke naqsh-e-qadam par chalaa jaae, jisme imaan-o-amal ki hifaazat hai.

⑤ Muamalaat mein ehtiyaat aur sanjeedgi:

Nek amal karne ka koi bhi mauqa haath aae to use ghanimat samajhna chaahiye, taake sawab mein ziyadati ho aur jaha'n kahee'n buraai ka mauqa ho wahaa'n se door rehna chaahiye. Taake iqaab-e-Ilaahi[2] ke mustahiq na ho'n. Arkaan-e-imaan mein se ek rukn baas (بعث) aur aamaal ka badla diye jaane par imaan bhi hai. Allah Ta'ala ka farmaan hai:

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ.

Aur Har Ek Ke Liye Unke Aamaal Ke Sabab Darje Milenge Aur Aapka Rabb Unke Aamaal Se Bekhabar Nahi Hai. (Surah-al-Anaam 6: 132)

Hadees mein Allah ke Rasool ﷺ ne bhi is maqsad par ubhaara hai:

الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ وَأَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيْفِ وَفِى كُلٍّ خَيْرٌ احْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ وَاسْتَعِنْ

Ek taqatwar aur mazboot momin Allah ke yaha'n ek kamzor momin se ziyaada behtar aur ziyaada mehboob hai. Taaham bhalaai sab mein hai. Jo cheez tumhare liye nafa-bakhsh ho use karne ki koshish karo aur usi

[1] T: (آزُرْدَگی) Ranj, malaal, udaasi, dukh, naaraazgi [RKT]
[2] T: (عِقاب) Sazaa, azaab, takleef [RKT]

ke liye Allah se madad talab karo. Haath par haath dhare na baeth jaao. Agar tumhe'n koi pareshani laahiq ho jaae to ye hargiz na kaho ke "agar" maine aesa kiya hota to aesa hota. Balke you'n kaho ke Allah ne jo muqaddar kiya tha jo chaah rakha tha wohi hua. Kyounke "agar" ye shaetaani amal ki taraf le jaata hai.

بِاللهِ وَلاَ تَعْجِزْ وَإِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ فَلاَ تَقُلْ لَوْ فَعَلْتُ كَانَ كَذَا وَكَذَا، وَلَكِنْ قُلْ قَدَرُ اللهِ وَمَا شَاءَ فَعَلَ فَإِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ.

(Muslim: Al Qadr: H2664)

① Ek aesi pur-shaukat ummat ko wujood mein laana jo apne deen ki pukhtagi aur uske sutoono'n ki mazbooti ki khaatir apni har choti-badi cheez ki qurbaani pesh kare, aur use us raah mein jo masaaeb-o-mushkilaat pesh aae'n unki chandaa'n parwaah na kare. Allah Ta'ala isi silsila mein farmata hai:

Momin To Hain Jo Allah Par Aur Uske Rasool Par Pakka Imaan Laae'n Phir Shak-o-shubha Na Kare'n Aur Apne Maalo'n Se Aur Apni Jaano'n Se Allah Ki Raah Mein Jihaad Karte Rahe'n (apne daawa-e-imaan mein) Yehi Sacche Aur Raast-go Hain.

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوْا وَجٰهَدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصّٰدِقُوْنَ ۝١٥

(Surah-al-Hujuraat 49: 15)

② Afraad-o-aqwaam ki islaah ke zariye saadat-e-darain haasil karna aur sawaab-o-darajaat paana: Allah Ta'ala is silsila mein farmata hai:

Jo Shakhs Nek Amal Kare Mard Ho Ya Aurat Lekin Baa-imaan Ho To Ham Use Yaqinan Nihayat Behtar Zindagi Ata Farmaenge Aur Unke Nek Aamaal Ka Behtar Badla Bhi Unhe'n Zaroor-zaroor Denge. (Suran-an-Nahl 16: 97)

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ.

Islami aqide ke ye chand ahdaaf-o-maqaasid hain. Dua hai ke Rabbul Izzat ham tamaam musalmano ko isse sarfaraz kare.

Urdu Tarjuma

Kifayatullah Sanabali

7th Moharram, 1426h – Feb 16th, 2005